

De August Vermeylenkring

Roel De Groof

De August Vermeylenkring

Politiek-culturele actie van progressieve en
socialistische intellectuelen in Brussel
(1954-2004)

VUBPRESS

Uitgegeven met de steun van:
het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Cultuur

de Vlaamse gemeenschapscommissie

VLAAMSE
GEMEENSCHAPSCO
MMISSIE

de minister-president van de Vlaamse regering

Erecomité August Vermeylenkring 50 !

Vic ANCIAUX • Frank BEKE • Ingrid BENS • Jos BERTRAND • Rik BOEL • Annie BONNIJNS
• Philippe BOSSAERT • Henk BRAT • Wilfried DECROCK • Eric DE LOOF • Lisette
DENBERG • Simone DERIDDER • Pieter FRANTZEN • Robert GEERTS • Karel HAGENAAR
• Dirk LEONARD • Silvain LOCCUFIER • Madeline LUTJEHARMS • Camiel MAERIVOET •
Daniela MARTIN • Frans RAMAEL • Frans SCHELLENS • Hugo SCHURMANS • Pascal SMET
• Dany VAN BREMPT • Frank VANDENBROUCKE • Anne-Marie VANDERGEETEN • Anne
VAN LANCKER • Louis VERMOOTE • Joz WYNINCKX

Omslagontwerp: Danni Elskens
Boekverzorging: Boudewijn Bardyn
Druk: Schaubroeck, Nazareth

© 2004 VUBPRESS
Waversesteenweg 1077, 1160 Brussel
Fax: ++ 32 2 629 26 94
vubpress@vub.ac.be
www.vubpress.be

ISBN 90 5487 371 X NUR 694
D / 2004 / 1885 / 013

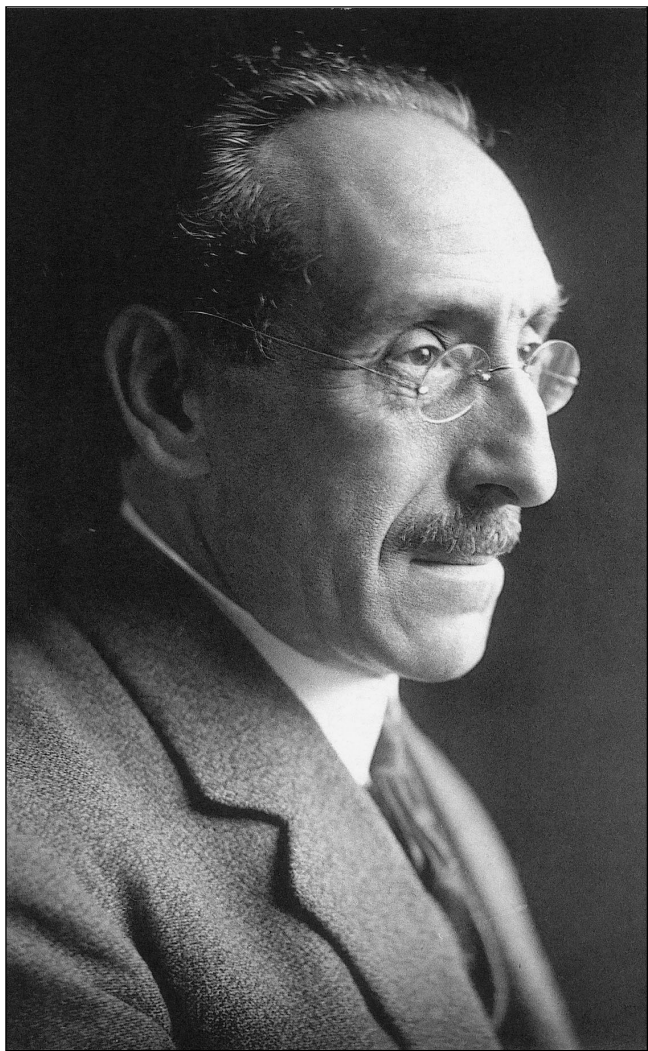
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel
van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Inleiding	9
HOOFDSTUK I – De culturele legitimatie van de Vlaamse beweging na 1945	19
1. Het odium van de culturele collaboratie	19
2. De oprichting van cultuurhistoriografische en literaire ‘monumenten’	21
3. Literaire groei, modernisering en experimentalisme: naar een cultuur van het Vrije Woord	23
4. De oprichting van het August Vermeylenfonds	25
HOOFDSTUK II – De August Vermeylenkring Brussel: doel, bestuur en netwerk	29
1. Doel en oprichting van de August Vermeylenkring	29
2. Hendrik Fayat: ‘flamingant, want socialist’	31
3. Lydia De Pauw-Deveen: vier generaties vrijzinnig flamingantisme en Rode Leeuw	37
4. Besturen in vriendschap en met de kracht van een overtuiging	39
5. De August Vermeylenkring rouwt	41
HOOFDSTUK III – ‘Lieu de mémoire’, vertooggemeenschap en opiniegroep	49
1. Netwerking en orkestratie van opiniëring en pressie	50
2. IJveren voor de oplossing van het probleem Brussel en de politieke representatie van de Vlaamse Brusselaars: de oprichting van de Rode Leeuwen	54
3. Politiek-culturele vorming in functie van sociaal-cultureel werk en een constructieve dialoog in Brussel	57

4. Evolutie van opinievorming en vertoog: de Brieven van de AVK-voorzitter	59
Bezinning over het cultuurbeleid in Brussel	59
Kritiek op het fundamentalisme van het ovv	60
Strijd tegen extreem-rechts en Vlaams Blok	61
De toekomst van de sociaal-democratie na 1989	61
TV-verdwazing en antipolitiek	62
Het Sint-Michielsakkoord (1993)	63
Tegen een Vlaamse gettomentaliteit	64
Tegen dwaas en barbaars nationalisme	64
Verkiezingen en verantwoordelijk burgerschap	65
Geen Vlaams defaitisme maar meer middelen voor Brussel	66
De viering van 40 Jaar AVK (1954-1994)	67
‘Vlaams’-zijn volgens de AVK...	67
...is ‘Brussels’-zijn	68
50 jaar Vermeylenfonds: ten dienste van De Taak	69
‘Het Vermeylenfonds vandaag en morgen’	72
Mark Maes pleit voor de ‘Brusselse’ eindterm in het onderwijs	73
Voor een Brussels luik in Vlaamse decreten	74
De SP is nodig	75
De AVK ondertekent het Engagement tegen extreem-rechts	76
AVK-lid Anne Van Asbroeck wordt Vlaams minister van Brusselse aangelegenheden	77
Sociale zekerheid en Brussel	78
Een grondwet voor Vlaanderen: hoeft dat?	78
Het Beleidsplan Brussel van de Vlaamse Regering (1997)	79
Politieke moraliteit en integriteit: het voorbeeld van Arthur Haulot	80
De ontmaskering van het Blok	81
Verkiezingen van 2003: toenemende kritiek op de VRT	83
Tegen de escalatie van taalpolitieke conflicten	84
De Lambermont- en Lombardakkoorden	85
De wet op het taalgebruik in gerechtszaken	87
De splitsing van de biculturele instellingen zou een misdaad en ramp zijn	88
Naar een Brusselse gemeenschap?	89
Behoud van de stemplicht en toekenning van migrantenstemrecht	90

Vrijzinnige en levensbeschouwelijke thema's	91
Liefde voor Brussel	95
HOOFDSTUK IV – De August Vermeulenkring en de Europese beweging	101
1. De avk nodigt Europese staatslieden en prominente socialisten uit	102
2. Meer aandacht voor bewapeningswedloop, mensenrechten, extreem-rechts, religieus fundamentalisme en terrorisme	105
HOOFDSTUK V – Cultuur en convivialiteit	109
1. Kenmerken en evolutie van de sociaal-culturele werking	109
2. De Grote Literaire Avonden en de avk-Prijzen voor de laureaten Nederlands van de Brusselse athenea	112
3. Cultuurhistorische excursies en communautaire toenadering, toerisme en politiek	115
4. 'Omdat we allen Grieken zijn': de Hellasreizen van de avk	116
5. Naar meer aandacht voor vrouwen in cultuur en politiek	118
 Nabeschuwing	 123
 Bronnen en literatuur	 127
 Activiteiten August Vermeulenkring 1994-2004	 135

August Vermeylen

Inleiding

‘Maar er blijft oneindig veel te doen.’¹ In 1966 behandelde Hendrik Fayat de omvattende aspecten van het Brusselse vraagstuk, dat op dat moment het belangrijkste taalpolitieke vraagstuk was. In zijn analyse van het probleem Brussel benadrukte Fayat dat een regeling van het statuut van de hoofdstad het sluitstuk en de *conditio sine qua non* moest zijn van een blijvende taalvrede en van de vreedzame coëxistentie van de twee grote taalgemeenschappen in België. Twaalf jaar eerder was de August Vermeylenkring (AVK) opgericht, teneinde een *risorgimento* van het Nederlandse cultuurleven in de hoofdstad van de toen nog unitaire staat te bewerken. Terugblikkend op de evolutie van de taalkwestie sinds de jaren 1930 zag Fayat dat de inspanningen, die mede door de AVK waren geleverd, hun vruchten begonnen af te werpen. Na een overzicht te hebben gegeven van de activiteiten van de vereniging die in 1964 haar tienjarig bestaan had gevierd, stelde hij: ‘Er is nu een Nederlandstalig publiek te Brussel’.² Fayat beperkte zich niet tot het opsommen van alle Vlaamse grieven in verband met Brussel, maar legde er zich ook op toe lichtpunten aan te wijzen en hoopvolle perspectieven te openen voor de verdere ontplooiing van de Nederlandse cultuur in Brussel. Het toenmalige plan om een groot-scheeps Nederlands Cultureel Centrum te Brussel op te richten ‘met een modern clublokaal, met vergaderzalen voor de Vlaamse verenigingen’ stemde hem hoopvol, te meer daar van dit centrum ook initiatieven zouden uitgaan voor hoogstaande culturele manifestaties. Maar er bleef dus oneindig veel te doen.

En er werd veel gedaan, zeer veel, om de positie van de Vlamingen in Brussel te verbeteren, om de uitstraling van de Nederlandse cultuur in de hoofdstad en aan de zuidelijke grens van het Nederlandse taalgebied te verhogen, om het aanbod van Nederlandse cultuur uit te breiden, om de

positie van het Nederlandstalig onderwijs van laag tot hoog te versterken en om de politieke inspraak en vertegenwoordiging van de Brusselse Vlamingen te garanderen. Van 'olievlek' evolueerde Brussel tot een Hoofdstedelijk Gewest, waarin de politieke representatie van de Vlamingen werd gegarandeerd, terwijl de synergie tussen de Vlaamse regering en de Vlaamse Gemeenschapscommissie op het vlak van het beleid inzake gemeenschapsmateries tot tal van nieuwe initiatieven leidde. Sinds de taalwetten van 1963 en de staatshervorming van 1970-1971 werden instellingen in de sectoren van het onderwijs, het sociaal-cultureel werk en de gezondheidszorg ont dubbeld, opgericht en uitgebouwd. Men denke aan de oprichting van de vub³ en haar Academisch Ziekenhuis, aan het Vlaams Onderwijscentrum, aan de uitbouw van de Vlaamse gemeenschapscentra en bibliotheken of aan nieuwe, recent opgerichte instellingen en vzw's, zoals het Brussels overleg- en coördinatiecentrum voor het officieel onderwijs (BOCO, 1998), het Huis van het Nederlands (2003) en het Vlaams-Nederlands Huis, dat op 24 juni 2004 werd geopend.

Gedurende de eerste 50 jaar van zijn bestaan heeft de avk daartoe een wezenlijke bijdrage geleverd. Daar het mijn opdracht was een bondige analyse en synthese te maken van de werking van de avk heb ik me zoveel mogelijk daarop toegespitst. Voor een grondige politiek-culturele biografie van de avk, zoals de pas verschenen monografie over het Brusselse kunstgenootschap De Distel⁴, is verder onderzoek, ook prosopografisch, naar de netwerken in en rond de avk nodig. De algemene politiek- en cultuurhistorische context beschouw ik als voldoende gekend, maar in het eerste hoofdstuk wil ik toch de context duiden waarin de oprichting van de avk moet worden gesitueerd. Fayats project om een Nederlandse cultuurkring van progressieve en socialistische signatuur uit te bouwen, maakt immers deel uit van een aantal culturele acties die er mede op gericht waren om het odium van de (culturele) collaboratie, dat rond de Vlaamse beweging was ontstaan, te verdrijven. Het kwam er echter niet alleen op aan de legitimiteit van de Vlaamse beweging te affirmeren maar ook om de culturele wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog en de nazibezetting te realiseren. Daarom belichten we even de oprichting van literaire 'monumenten' en de culturele modernisering in de jaren na 1945. Na 1945 deed zich immers een opvallende culturele en literaire bloei voor, die kadert in en samenhangt met het culturele moderniseringsproces, dat forse impulsen kreeg door de algehele maatschappelijke, politieke en technologische veranderingen. Volgens W. Verrelst kenmerkte de Vlaamse cultuur zich vòòr 1945 door een unieke combinatie van Vlaamse

beweging, katholicisme en verbondenheid met het platteland, maar verschoof het zwaartepunt van de Vlaamse cultuur zich na 1945 naar de stad en de wereld, terwijl het katholicisme desintegreerde en de kerk haar greep op cultuur en maatschappij verloor.⁵

De avk werd niet alleen opgericht als cultureel genootschap en forum maar fungeerde ook als wat Pierre Nora omschreef als een *lieu de mémoire*⁶ om de geestelijke nalatenschap van August Vermeylen te blijven gedenken. Dat gebeurde niet in beate bewondering noch in een statische geest: de avk legde zich erop toe Vermeylens denkbeelden in functie van nieuwe maatschappelijke evoluties creatief en kritisch te óverdenken. De avk heeft zich sinds 1954 immers ook steeds meer geprofileerd als ‘vertooggemeenschap’: bestuursleden en leden reflecteerden op hun eigen tijd en benaderden de problemen in de Belgische en Europese samenleving vanuit een Vlaamsvoelende, socialistische, pro-Europees gezinde en vrijzinnig-humanistische invalshoek en trachtten de occasionele deelnemers aan activiteiten of lezers van de avk-publicaties en de publieke opinie te wijzen op de relevantie van hun denkbeelden. We gaan ook kort in op de oprichtingsgeschiedenis van de avk, zijn doelstellingen, bestuur en netwerking. In zijn lemma over het Vermeylenfonds (vf) concludeerde de Leuvense historicus Bart De Wever dat het Vermeylenfonds sinds jaren achteruit gaat, nog maar weinig uitstraling heeft en nog maar een zeer geringe betekenis heeft voor de Vlaamse beweging vandaag.⁷ De auteur, die op 13 juni 2004 voor het kartel van CD&V-NVA in het Vlaams parlement werd verkozen, meent wellicht dat een Vlaamse cultuurvereniging alleen uitstraling kan hebben of van betekenis kan zijn voor ‘de’ Vlaamse beweging, indien ze zich unisono aansluit bij het streven naar confederalisme of separatisme.

Dat de avk en het vf in het midden van de jaren 1990 teruggrepen naar Vermeylen om zich te distantiëren van een eng- of integristisch-nationalistische opvatting van de Vlaamse beweging, kadert echter in een trend die H. Van Velthoven in 1995 duidde.⁸ Parallel aan het tanende geloof in ideologieën, de desintegratie van oude sociale netwerken en de aantasting van oude zekerheden functioneerde het individu nu veel minder binnen voorgeschreven structuren en construeerde het zijn eigen identiteit. Het individu stelde zich meer relativerend op ten aanzien van autoriteiten, algemene normen en politiek en koesterde meer argwaan ten aanzien van een collectieve identiteit op basis van natiebewustzijn of taal. Om aan te tonen dat de avk zich als vertooggemeenschap heeft ingeschakeld in de bezinning over de finaliteit van de Vlaamse beweging, die volgens de pro-

gressieve cultuurfondsen na de opeenvolgende, ingrijpende staatshervormingen moest geactualiseerd worden, analyseren we de 250 *Brieven van de voorzitter*, die Lydia De Pauw-Deveen tijdens haar vijftwintigjarig voorzitterschap heeft geschreven. Daaruit en uit de herdenkingen van 40 jaar AVK en 50 jaar VF in 1994 en 1995 kan worden opgemaakt dat de AVK zich vol overtuiging en enthousiasme heeft toegelegd op de constructie – of verdere uitbouw – van een transculturele Vlaamse identiteit⁹ en cultuurbeleving. Men zou zelfs kunnen spreken van de ‘uitvinding van een traditie’.¹⁰ De AVK onderscheidde zich van alle andere Vlaamse cultuurverenigingen tijdens het voorzitterschap van Fayat door een opmerkelijk Europees en internationaal gerichte vormingsactie: welke andere Vlaamse vereniging heeft in die periode zoveel prominente buitenlandse staatslieden naar Brussel kunnen brengen om er een voordracht te houden? Tenslotte gaan we in op de cultuur en convivialiteit die de AVK heeft willen en weten te bevorderen via honderden activiteiten en initiatieven.

Gelet op dit omstandige programma dat ik op een beperkt aantal pagina's moest afwerken, heb ik een eerder opgevat contextueel hoofdstuk over *De Vlaamse beweging en Brussel na 1945* laten vallen. Ik heb er de voorkeur aan gegeven me zoveel mogelijk op de AVK zelf toe te spitsen zonder de tekst te willen belasten met te veel contextuele informatie, die bij een geïnteresseerd en geëngageerd publiek zeker al gekend is. Ik beperk me hier tot enkele referenties. In haar standaardwerk over de politieke geschiedenis van België heeft Els Witte zeer verhelderende hoofdstukken aan de Vlaamse beweging en de staatshervorming gewijd¹¹, terwijl ze de historiek en evolutie van de taalkwestie samen met Harry Van Velthoven¹² toelichtte.¹³ Van Marc Platel verscheen zeer recent een communautaire geschiedenis van België, waarin men de evolutie van Brussel in de vijf staatshervormingen van 1970 tot 2001 kan volgen.¹⁴ Over de geschiedenis van Brussel bestaat een aantal klassieke en recente overzichtswerken.¹⁵ Wat de Vlaamse beweging betreft, verwijs ik hier globaal naar de Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse beweging.¹⁶ Ik verwijs ook naar de twee grote synthese- en referentiewerken over het statuut van Brussel en over het Brussels model en de 19 Brusselse gemeenten, die mede op initiatief van het Centrum BRUT van de VUB en de Wetenschappelijke Onderzoeksgemeenschap van het FWO-Vlaanderen *Onderzoek over Brussel en andere meertalige (hoofd)steden* totstandkwamen.¹⁷ De opstelling van de drie grote cultuurfondsen en hun rol als taalpolitieke pressiegroepen in de periode 1945-1970 heb ik eerder al behandeld in een aantal artikels.¹⁸ Op het ontstaan en de rol van de Rode Leeuwen gaan we hier niet uitgebreid in, daar

een van de vorsers van het Centrum BRUT van de VUB, Ann Mares, momenteel de laatste hand legt aan een doctoraal proefschrift over ‘Communautaire spanningen in en om een “moeilijk” kiesarrondissement. Vergelijkend onderzoek naar de splitsingsgeschiedenis van de partijfederaties van socialisten, liberalen en christen-democraten in Brussel-Halle-Vilvoorde’, waarin dit thema zeer grondig wordt geanalyseerd.

In een land als België, dat wellicht wereldwijd beschouwd het grootste aantal verenigingen per vierkante kilometer telt, is het bestaan van de grote Vlaamse cultuurfondsen ruim bekend. Over de rol van het Willemsfonds en het Davidsfonds bestaan al grondige studies, terwijl de historiek van het Vermeylenfonds in een aantal gelegenheidspublicaties werd belicht.¹⁹ De AVK zet uiteraard de vrijzinnige traditie, die opklimt tot de 19de eeuw, verder.²⁰ Volksoepvoeding en volksverheffing stonden van in den beginne centraal in de doelstellingen en het programma van de socialistische beweging.²¹ De uitbouw van een sterk uitgebouwd officieel onderwijsnet op alle niveaus werd vooropgesteld als hefboom voor de herverdeling van het cultureel en intellectueel kapitaal én voor de verdere groei daarvan. Leerplicht, kosteloos onderwijs, sociale schoolwerken, volkseducatieve werken zoals volksbibliotheken en volksuniversiteiten, maakten deel uit van een omvattend programma, dat van in den beginne gericht was op het versterken van de sociale, culturele en educatieve interventie van de staat en de uitbouw van collectieve voorzieningen in die sector. De grote rol van intellectuelen in de Belgische Werkliedenpartij²² en de aanhorige socialistische organisaties was niet vreemd aan dat verheven geloof in de maakbaarheid van de samenleving van de toekomst, die mentaal en cultureel moest worden voorafgebeeld in door egalitarisme, humanitarisme en socialisme geïnspireerde culturele en educatieve instellingen. De steeds meer naar het reformisme strekkende socialisten deelden de bekommernis overigens met de progressieve liberalen²³, die onder meer in en rond de Ligue de l’Enseignement²⁴ evenzeer naar de constructie van een vrijzinnige tegencultuur streefden. Naast Franstalige socialisten, zoals BWP-leider Emile Vandervelde, de Waalse socialistische voorman Jules Destrée, had Camille Huysmans²⁵ zich al in de jaren vóór de Eerste Wereldoorlog doen gelden als één van de voortrekkers in de verdediging van de openbare school en de strijd voor de democratisering van het onderwijs op alle niveaus.²⁶ Huysmans zou als overtuigde Vlaamse socialist in de regering-Poullet-Vandervelde 1925-1926 overigens de portefeuille van kunsten en wetenschappen (inclusief het onderwijsdepartement) met veel zin voor vernieuwing leiden.²⁷ Om de rol en het engagement te

duiden van de socialistische en progressieve intellectuelen, die zich in en rond de avk hebben geschaard, verwijs ik naar literatuur over intellectuelen²⁸, in het bijzonder over socialistische intellectuelen²⁹ en Vlaamse literatoren.³⁰

De doelstellingen en werking van de avk kaderen uiteraard in het ontstaan en de groei van de ‘civilisation du loisir’ of de ‘vrijetijdssamenleving’.³¹ De avk is ook één van de vele organisaties die het ‘maatschappelijk middenveld’ vormen en tot de sociale constructie van het democratisch burgerschap willen bijdragen.³² De werking van de avk moet ook beschouwd worden in het licht van de evolutie van Brussel van een tweetalige hoofdstad tot een internationale, multiculturele en meertalige metropool. Die context wordt ook behandeld in een aantal toegankelijke studies over de evolutie van de immigratie in Brussel, de evolutie van het taalgebruik in Brussel en de positie van Nederlandstalige Brusselaars in een multiculturele gemeenschap.³³ Een volledig overzicht van de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek dat door het Centrum BRUT van de VUB over Brussel werd verricht en in de wetenschappelijke reeksen *Taal en Sociale Integratie* en *Brusselse Thema's* werd gepubliceerd, vindt men op de website van het BRUT.³⁴

Ik heb de rol van de avk ook willen duiden in de zin van een aangehouden engagement ten dienste van de Brusselse ‘polis’ en ‘consociatio’. De term ‘consociatio’ is afkomstig van het vroegmoderne politiek-theoretische en rechtsfilosofische geschrift *Politica* van de calvinistische constitutionalist en ‘federalist’ Johannes Althusius (1557-1638).³⁵ Ik gebruik de term ‘consociatio’ niet als synoniem van ‘pacificatiedemocratie’ of ‘consociational democracy’ maar eerder om te wijzen op de constructie en promotie van een ‘samenlevingsbeschouwing’ en ‘samenlevingsmodel’ dat gebaseerd is op ‘transculturele’ universele waarden en houdingen, die na 1945 sterk werden ontwikkeld en verspreid. Zonder dat de avk altijd expliciet refereert aan de campagnes van bijvoorbeeld de UNESCO ten gunste van een globale, mondiale interculturele ‘polyloog’³⁶ of de promotie van een ‘cultuur van de vrede’, dient de rol van de avk toch ook beschouwd te worden als die van een ‘glokale’ schakel in een globale bewustmakingstrend, die men als ‘integraal’ en ‘transcultureel’³⁷ humanisme zou kunnen omschrijven. Wat ook de reële impact van een lokale cultuurvereniging kan zijn, de inspanningen om de moderniteit en de solidariteit tegen alle mogelijke vormen van antimodern en antisolidair integrisme in opnieuw uit te vinden en te reconstrueren, moeten telkens opnieuw, generatie na generatie, op alle niveaus van de menselijke samen-

leving – lokaal, regionaal, nationaal, internationaal en mondiaal – geleverd worden.³⁸ Ik draag dit boek dan ook graag op aan Hendrik Fayat, Lydia De Pauw-Deveen en al diegenen die zich samen met hen via de August Vermeylenkring de laatste 50 jaar hebben ingezet om het Nederlandse cultuurleven in Brussel te bevorderen in een geest van transculturele openheid en tolerantie. Want er blijft altijd oneindig veel te doen.

Noten

- ¹ FAYAT, Henri. 1966. *Het Brusselse vraagstuk*. Gent, Julius Vuylsteke-Fonds, p. 13.
- ² FAYAT, Henri. 1966. *Het Brusselse vraagstuk*, p. 17.
- ³ WITTE, Els, TYSSENS, Jeffrey (1995), *De Tuin van Akademos. Studies naar aanleiding van de 25ste verjaardag van de Vrije Universiteit Brussel*. Brussel, VUBPRESS; GERLO, Aloïs (1992), *Universitaire kroniek. Een nieuwe Vlaamse universiteit te Brussel en andere universitaire problemen*. Brussel, VUBPRESS.
- ⁴ DRAYE, Geert (2004), *'Smartelijk te handelen'. Een politiek-culturele biografie van het Brusselse kunstgenootschap De Distel 1881-1928*. Brussel, Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten.
- ⁵ VERRELST, Wim (1992), *Trots en Schaamte van de Vlaming. Een essay over de Vlaamse cultuur in de twintigste eeuw*. Kapellen, De Nederlandsche Boekhandel/Uitgeverij Pelckmans.
- ⁶ NORA, Pierre (red.) 1984-1992, *Les Lieux de Mémoire*. Parijs, Gallimard, 7 delen.
- ⁷ DE WEVER, Bart (1998), August Vermeylenfonds. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tiel, Lannoo, pp. 367-370.
- ⁸ VAN VELTHOVEN, Harry (1995), Van industriële tot postindustriële samenleving. Waarheen met België, Vlaanderen en de Vlaamse Beweging? In: PREVENIER, W. e.a. (red.), *Liber amicorum Adriaan Verhulst*. Gent, Willemsfonds, p. 132.
- ⁹ REYNEBEAU, Marc. 1995. *Het klauwen van de leeuw. De Vlaamse identiteit van de 12de tot de 21ste eeuw*. Leuven, Uitgeverij Van Halewyck.
- ¹⁰ HOBSBAWM, Eric, RANGER, Terence (1983), *The Invention of Tradition*. Cambridge, Cambridge University Press.
- ¹¹ WITTE, Els, CRAEYBECKX, JAN, MEYNEN, ALAIN. 1997. *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*. Brussel/Antwerpen, VUBPRESS/ Standaard Uitgeverij.
- ¹² Voor de periode vóór de Eerste Wereldoorlog leze men diens standaardwerk: VAN VELTHOVEN, Harry (1982), *De Vlaamse kwestie 1830-1914. Macht en onmacht van de Vlaamsgezinden*. Kortrijk-Heule, UGA
- ¹³ WITTE, Els, VAN VELTHOVEN, Harry (1998), *Taal en politiek. De Belgische casus in historisch perspectief*. Brussel, VUBPRESS
- ¹⁴ PLATEL, Marc (2004), *Communautaire geschiedenis van België. Van 1830 tot vandaag*. Leuven, Davidsfonds. Voor de periode tot 1970 verwijs ik naar het oudere werk van LAMBERTY, Max (1971-1973), *De Vlaamse opstanding*. Leuven, Davidsfonds, 2 delen.
- ¹⁵ STENGERS, Jean (red.) (1979), *Brussel. Groei van een hoofdstad*. Antwerpen, Mercatorfonds; SMOLAR-MEYNART, A. & STENGERS, Jean (red.) (1989), *Het Gewest Brussel: van de oude dorpen tot de stad van nu*. Brussel, Gemeentekrediet/Brusselse Hoofdstedelijke Executieve; BILLEN, C. & DUVOSQUEL, J.-M. (red.) (2000), *Brussel*. Antwerpen, Mercatorfonds; JACOBS, Roel (2004), *Een geschiedenis van Brussel*. Tiel, Lannoo.

- ¹⁶ DE SCHRIJVER, Reginald, DE WEVER, Bruno, DURNEZ, Gaston, GEVERS, Lieve, VAN HEES, Pieter, DE METSENAERE, Machteld (1998), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, Lannoo.
- ¹⁷ WITTE, E., ALEN, A., DUMONT, H. & ERGEC, R. (red.) (1999), *Het statuut van Brussel – Bruxelles et son statut*. Brussel/Gent, De Boeck & Larcier; WITTE, E., ALEN, A., DUMONT, H., VANDERNOOT, P. & DE GROOF, R. (red.) (2003), *De Brusselse negentien gemeenten en het Brussels model. – Les dix-neuf communes bruxelloises et le modèle bruxellois*. Brussel/Gent, De Boeck & Larcier.
- ¹⁸ DE GROOF, Roel (1989), De rol van de drie Fondsen als Vlaamse drukkingsgroepen in het taalpolitiek besluitvormingsproces rond Brussel (1958-1963). In: WITTE, E. (red.), *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal (1963)*. Acta van het Colloquium VUB-CRISP van 20 en 21 oktober 1988. Deel I. Historische achtergronden. Brussel, VUBPRESS, pp. 191-233; DE GROOF, Roel (1990), De opstelling van de drie Fondsen ten aanzien van culturele autonomie en federalisme (1945-1965). In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, september, pp. 153-163; DE GROOF, Roel (1991), Het Willemsfonds tussen taalstrijd en culturele autonomie: vrijzinnige minorisatievrees en samenwerking op Vlaams vlak (1945-1965). In: *De Vlaamse Gids*, LXXV, nr. 5, september/oktober, pp. 36-47.
- ¹⁹ VAN VELTHOVEN, Harry & TYSENS, Jeffrey (2001), *Vlaamsch, van taal, van kunst en zin. 150 Jaar Willemsfonds, 1851-2000*. Gent, Willemsfonds/Liberaal Archief; BOTS, Marcel, VELTHOVEN, Harry VAN, DEPREZ, Ada (red.) (1993), *Het Willemsfonds van 1851 tot 1914*. Gent, Provinciebestuur/Liberaal Archief; WILS, Lode (1977-1989), *Honderd Jaar Vlaamse Beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds*. Leuven, Davidsfonds, 3 delen; DE BROCK, Walter (1980), Les organisations culturelles flamandes – leur organisation et leur influence. In: *Socialisme*, jg. XXVII, nr. 160-161, augustus-oktober, pp. 365-371; LARIDON, Roland (red.) (1996), *Geschiedenis, rol en betekenis van het August Vermeylenfonds 1945-1995*. Oostende, R. Laridon.
- ²⁰ TYSENS, Jeffrey, WITTE, Els. 1996. *De vrijzinnige traditie in België. Van getolereerde tegencultuur tot erkende levensbeschouwing*. Brussel, VUBPRESS.
- ²¹ DEGEE, Jean-Luc (1986), *Le mouvement d'éducation ouvrière: évolution de l'action éducative et culturelle du mouvement ouvrier socialiste en Belgique (des origines à 1940)*. Brussel, Vie Ouvrière, (Histoire du mouvement ouvrier en Belgique, 9).
- ²² LIEBMAN, Marcel (1979), *Les Socialistes belges 1885-1914. La révolte et l'organisation*. Brussel, Vie Ouvrière, (Histoire du Mouvement Ouvrier en Belgique, 3); MOMMEN, André (1980), *De Belgische Werkliedenpartij. Ontstaan en ontwikkeling van het reformistisch socialisme (1880-1914)*. Gent, Masereelfonds.
- ²³ MOMMEN, André (1974), Een aspect van het reformisme: de Belgische Werkliedenpartij en haar liberale connectie (1889-1894). In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. V, nr. 3-4, pp. 273-338.
- ²⁴ HASQUIN, Hervé (red.) (1986), *La Ligue de l'Enseignement et la Défense de l'Ecole Publique avant 1914*. Brussel, Ligue de l'Enseignement et de l'Education Permanente;
- ²⁵ HUNIN, Jan (1999), *Het enfant terrible Camille Huysmans 1871-1968*. Amsterdam, Meulenhoff/ Kritak.
- ²⁶ GROESSENS, Baudouin (1998), *Les socialistes belges et l'enseignement (1831-1914)*. Brussel, Gamma Press/Service Bibliothèque et Archives Institut Emile Vandervelde.
- ²⁷ KUYPERS, Jan (1928), *Het werk van Kamiel Huysmans*. Brussel, De Wilde Roos; VAN DAELE, H. (red.) (1976), *Camille Huysmans en het onderwijs*. Antwerpen/Amsterdam, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij/Ontwikkeling, (Camille Huysmans. Geschriften en documenten. VI. B.); BALTHAZAR, Herman, DE WEERDT, Denise, GELDOLF, W., GOTOVITCH, José, HAUPT, G., OUKHOW, Michel, SCHMOOK, Ger, VAN DE CASTEELE, E., WILLEKENS, E. (1971), Bijdragen tot het Camille Huysmansonderzoek. Antwerpen, Stichting Camille Huysmans.

- ²⁸ BODIN, L. (1968), *De intellectuelen*. Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum; WINOCK, Michel (1999), *Le siècle des intellectuels*. Parijs, Editions du Seuil; CHARLE, CH. (1990), *Naissance des « intellectuels » 1880-1900*. Parijs: Les Editions de Minuit; CHARLE, CH. (2001), *Les intellectuels en Europe au XIXe siècle. Essai d'histoire comparée*. Parijs, Editions du Seuil.
- ²⁹ PROCHASSON, Charles (1993), *Les intellectuels, le socialisme et la guerre 1900-1938*. Parijs, Editions du Seuil.
- ³⁰ WITTE, Els (2003), De 19de-eeuwse Vlaamse literator en de maatschappelijk-politieke aspecten van zijn tijd. In: DEPREZ, A., GOBBERS, W., WAUTERS, K. (red.). *Hoofdstukken uit de geschiedenis van de Vlaamse letterkunde in de 19de eeuw. Deel 3*, Gent, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, pp. 1-92.
- ³¹ Daarover bestaan tal van cultuursociologische en -filosofische werken. We beperken ons tot: DUMAZEDIER, Joffre (1962), *Vers une civilisation du loisir?* Parijs, Editions du Seuil; CORIJN, Eric (1998), *De onmogelijke geboorte van een wetenschap. Verkenningen in de ontwikkeling van de studie van de vrijetijd*. Brussel, VUBPRESS.
- ³² ELCHARDUS, Marc, HUYSE, Luc & HOOGHE, Marc (2001), *Het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen. Een onderzoek naar de sociale constructie van democratisch burgerschap*. Brussel, VUBPRESS; ELCHARDUS, Marc & SMITS, Wendy (2002), *Anatomie en oorzaken van het wantrouwen*. Brussel, VUBPRESS; ELCHARDUS, Marc & GLORIEUX, Ignace (2002), *De symbolische samenleving*. Tielt, Lannoo; PELLERIAUX, Koen (2001), *Demotie en burgerschap*. Brussel, VUBPRESS.
- ³³ WITTE, Els (2004), *Immigraties in Brussel. Historische perspectieven. 1815-1975*. Brussel, Vakgroep Geschiedenis/Interfacultair Departement Lerarenopleiding, (Navormingscahiers IDLO); JANSSENS, Rudi (2001), *Taalgebruik in Brussel. Taalverhoudingen, taalverschuivingen en taalidentiteit in een meertalige stad*. Brussel, VUBPRESS, (Brusselse Thema's 8); FRANTZEN, Piet (red.) (1999), *Nederlandstalige Brusselaars in een multiculturele gemeenschap*. Brussel, VUBPRESS; DESLÉ, Els, LESTHAEGHE, Ron & WITTE, Els (red.) (1993), *Denken over migranten in Europa*. Brussel, VUBPRESS.
- ³⁴ www.vub.ac.be/BRUT/
- ³⁵ Over Althusius, zie de website van de 'Johannes Althusius Gesellschaft', een internationale en interdisciplinaire vereniging, die de vroegmoderne rechtsleer, politieke theorie en constitutionele geschiedenis bestudeert en een kritische editie van Althusius' *Politica* voorbereidt: www.althusius.de/althusiuse.htm
- ³⁶ In het kader van de opeenvolgende conferenties die de UNESCO na zijn rondetafel van 5 september 2000 over 'een nieuw millenium' organiseerde over de culturele gevolgen van de globalisering en ten gunste van een 'wereldbeschaving', lanceerde de Japanse hoogleraar Masanori Aoyagi het concept 'polyloog' om in de verdere discussie over de 'dialoog' tussen 'grote' en 'kleine' culturen de nadruk te leggen op het belang van de 'veelspraak'.
- ³⁷ Zie het recente verzamelwerk van MILHOUSE, Virginia H., ASANTE, Molefi Kete & NWOSU, Peter O. (red.) (2001), *Transcultural Realities. Interdisciplinary perspectives on Cross-Cultural Relations*. London, Sage Publications.
- ³⁸ PETRELLA, Riccardo (1996), *Le bien commun. Eloge de la solidarité*. Brussel, Labor, (1997) *Het Algemeen Belang*. Brussel, VUBPRESS; DONZELOT, Jacques (1994), *L'Invention du social. Essai sur le déclin des passions politiques*. Parijs, Le Seuil.

De culturele legitimatie van de Vlaamse beweging na 1945

1. Het odium van de culturele collaboratie

In de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog bevond de Vlaamse beweging zich in een bijzonder ongemakkelijke positie. Het odium, dat ten gevolge van de collaboratie van een deel van het Vlaams-nationalisme met de Duitse bezetter en de repressie was ontstaan rond de Vlaamse beweging en dat bewust in stand werd gehouden door een deel van de Franstalige opiniemakers, maakte het voeren van acties ter verdediging van de Vlaamse belangen tot een kiese aangelegenheid. Zelfs het op redelijke toon formuleren en behartigen van Vlaamse desiderata bleek een actiemiddel dat goed doorzocht en weloverwogen moest worden, zelfs indien die verzuchtingen verband hielden met kwesties waarover in de jaren vóór de wereldbrand nog een consensus haalbaar leek binnen de Vlaamse beweging en zelfs tussen beide volksgemeenschappen. Vóór de Tweede Wereldoorlog had er immers al een radicalisering plaatsgevonden binnen de Vlaamse beweging in de richting van het streven naar een vorm van zelfstandigheid voor Vlaanderen. De taalwetten van de jaren 1930 hadden weliswaar in grote mate het territorialiteitsprincipe voor Vlaanderen gerealiseerd, maar het onbehagen bleef groot wegens de slechte toepassing ervan in de centrale administratie en wegens de taaltoestanden in en rondom Brussel. De Vlaamse beweging werkte zich geleidelijk aan terug op uit die naoorlogse crisistoestand.

De aanslagen op de IJzerbedevaarttoren – de ‘stenen inciviek’ die als symbool van de Vlaamse collaboratie werd gerepresenteerd en nog steeds omstreden blijft¹ – op 16 maart 1945 en in de nacht van 15 op 16 juni 1946 illustreren de verhitte van bepaalde geesten.² Het dynamiteren van dit Vlaams-katholiek monument had als effect dat het odium van de collaboratie rond de gehele Vlaamse beweging terug werd opgeroepen, ondanks de sterke verdeeldheid en strijd tussen Vlaamse katholieken,

nationalisten en vrijzinnigen rond de IJzersymbolen. Dat een aantal Vlamingen van culturele collaboratie waren beschuldigd³, noopte ertoe de nodige culturele acties te ondernemen om te vermijden dat uitingen van Franstalige aversie of zelfs haatgevoelens tegen Vlaanderen de Nederlandstalige cultuur in het algemeen in een slecht daglicht zouden stellen. Het geval van priester Cyriel Verschaeve⁴ (1874-1949) is bekend. Als geestelijk bestuurder van de radicale Frontbeweging nam hij tijdens het interbellum een steeds scherper anti-Belgisch standpunt in, dat hij in tijdschriften, op studentenbijeenkomsten en in vele toespraken verdedigde. Verschaeve droomde van de cultuurpolitieke eenheid van Nederlandstalige landen (Vlaanderen, Nederland, Zuid-Afrika). Tijdens de Tweede Wereldoorlog dacht hij dit politiek ideaal te kunnen verwezenlijken. Verschaeve verleende sterke morele steun aan de Oostfrontstrijders, omdat hij het 'goddeloze' communisme wilde bestrijden om de toekomst van Vlaanderen in het nieuwe Europa veilig stellen. Aan de goddeloosheid en het antichristelijke karakter van het nazisme nam hij blijkbaar minder aanstoot, want hij achtte een Germaans beleven van het christendom en een verzoening tussen christendom en nationaal-socialisme mogelijk. Kort voor de bevrijding werd hij naar Duitsland overgebracht en in 1945 vond hij een onderkomen in het Oostenrijkse Sollbad Hall. In 1946 werd hij bij verstek ter dood veroordeeld. Verschaeve, die in 1920 voor *Judas* en in 1937 opnieuw voor *Elijah* de staatsprijs voor toneelletterkunde – naast een Leuvens eredoctoraat (1937) – had gekregen, werd als eerste met de door de Duitsers ingestelde Rembrandtprijs bekroond, maar was niet de enige.

Een gevierde en populaire auteur als Felix Timmermans (1886-1947) was verleid of had er zich toe geleend zich door de Duitse bezetter te laten onderscheiden. Tijdens de eerste oorlogsjaren was hij redacteur van het Vlaams-nationalistische *Volk* geweest.⁵ Menende dat cultuur en politiek konden gescheiden blijven, had hij het voorzitterschap van De Vlaamse Kunstenaarsgilde in Lier aanvaard en was hij ook gouvvoorzitter geworden van de Federatie van Vlaamse Kunstenaars. Timmermans zelf verklaarde na de oorlog zich volstrekt buiten de politiek te hebben gehouden. Hij meende dat hij door het ontvangen van de Rembrandtprijs in 1942 aan de Hanzische universiteit toch buiten politiek en collaboratie was gebleven. De grote propagandistische belangstelling waarin hij daardoor terecht kwam, was de voornaamste aanleiding tot beschuldiging van culturele collaboratie, maar zijn dossier werd in 1946 geseponeerd.

En dan het geval van Albert Servaes. Hoe is het mogelijk dat deze schilder van symbolisch-religieuze werken, die tot de grondleggers van het

Vlaamse expressionisme behoort, in de collaboratie is terecht gekomen? Behorend tot de moderne religieuze kunstvernieuwers was Servaes in de jaren 1920 met zijn Luithagense Kruisweg nog in aanvaring gekomen met katholieke conservatieven en integristen, die in Rome gehoor hadden gevonden. Tijdens de bezetting toonde Servaes openlijk Duitse sympathieën en onderhield hij goede relaties met de Duitse bezetter.⁶ Hij werkte ook actief mee aan de nieuwe ordening van het culturele leven en verbond zijn kunst aan de cultuurpropaganda van de Nieuwe Orde. Beschuldigd van verklipping vluchtte hij eind 1944 naar Zwitserland. In juli 1947 werd hij bij verstek veroordeeld tot 10 jaar gevangenisstraf, een strafmaat die in 1961 werd herleid tot 5 jaar en in 1964 werd geschorst. De monografie, die Dr. A. Stubbe, lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten, wijdde aan de omstreden figuur van Albert Servaes (1883-1966), trachtte via een genuanceerde analyse van het leven en werk van deze Vlaamse schilder zijn plaats en rol in de kunstgeschiedenis te duiden. Het boek verscheen in 1956 in de keurreeks van het Davidsfonds en was opgedragen aan het echtpaar Jan Dhondt omwille van de 'bewonderenswaardige grootmoedigheid' waarmee ze Servaes in de moeilijke eerste jaren van zijn ballingschap in Zwitserland hadden bijgestaan.⁷ Hoewel het merendeel van Vlaamse kunstenaars buiten de culturele collaboratie bleven en een aantal uiteraard aan het verzet deelnamen, waren er toch redenen waarom men zich in de naoorlogse jaren moest bewapenen tegen een reductionistische representatie van de Vlaamse cultuur als zijnde een door fascisme en nazisme 'geïnfecteerde' en gecontamineerde cultuur.

2. De oprichting van cultuurhistoriografische en literaire 'monumenten'

De strategische optie om via Vlaams-culturele actie het odium rond de Vlaamse beweging en de Vlaamse grieven weg te werken was mede ingegeven door de overweging dat het opportuun was om de Vlaamse belangenbehartiging te onttrekken aan de loutere partijpolitieke en ideologische strijd. Via de promotie van de Nederlandse cultuur in Brussel hoopte men de rechtmatigheid en legitimiteit van de Vlaamse desiderata immers te onderbouwen door de hoogstaande kwaliteit van de eigentijdse Nederlandse cultuur in België en zijn hoofdstad te etaleren. Het kwam bovendien erop aan de publieke en democratische legitimiteit van de Vlaamse

beweging opnieuw met kracht te affirmeren, onder meer via het uiten van een hernieuwd cultuurhistorisch bewustzijn. Het zou bijzonder relevant zijn om de globale culturele (re)productie in Vlaanderen in de naoorlogse periode te onderzoeken om na te gaan in welke mate er sprake was van een geconcentreerde en opgedreven culturele legitimeringstrategie van de Vlaamse beweging. Men kan alleszins vaststellen dat er in de jaren na 1945 snel een aantal cultuurhistoriografische en literaire monumenten werden opgericht, die fungeerden als *lieu de mémoire* en waar de cultuurhistorische en literaire grootheid van Vlaanderen en de Lage Landen konden worden bewonderd en beleefd.

In 1949 publiceerde de autodidact en uitgever Eugène De Bock een systematisch overzicht van de beeldende kunst, de architectuur en de letterkunde van de Nederlanden van de middeleeuwen tot 1830, waarin hij reageerde tegen de neiging van de Noord-Nederlandse historici om de bijdrage van het Zuiden tot de cultuurgeschiedenis na de 16de eeuw grotendeels buiten beschouwing te laten.⁸ Een historiografisch project zoals de redactie van *Flandria Nostra. Ons land en ons Volk, zijn standen en beroepen door de tijden heen*, waarvan de 5 delen in 1957-1959 werden uitgegeven, veronderstelde intens inhoudelijk en wetenschappelijk overleg tussen historici van verschillende gezindten.⁹ Vanuit een sterk op de sociale en culturele geschiedenis gerichte benadering werd onder meer ruime aandacht besteed aan de bijdrage van alle mogelijke cultuurproducenten en intellectuelen (kunstenaars, musici, literatoren, wetenschappers, ...) doorheen de eeuwen. Een dergelijke prestigieuze uitgave illustreert op zich al het streven om het culturele zelfbewustzijn van de Vlamingen te consolideren en te versterken. De universalistisch klinkende titel van dit verzamelwerk – de humanisten verwezen met *Flandria* naar de Lage Landen – activeerde de collectieve herinnering aan de grootsheid en ruimheid van de Lage Landen, aan het rijke en productieve culturele transitiegebied dat veel ruimer was dan 'Vlaanderen'. Leo Picard publiceerde in het begin van de jaren 1960 twee werken, waarin hij het sociale en vrijzinnige progressisme in de Vlaamse beweging belichtte.¹⁰

De democratische legitimiteit van de Vlaamse beweging werd ook geaffirmeerd door de oprichting van literaire monumenten. In een streven naar bestendiging, conservatie en 'monumentalisering' van het oeuvre van gevestigde literaire waarden, zoals Streuvels, Vermeylen en Teirlinck, werden hun werken in de jaren 1950 verheven tot literaire gedenktekens. Men kan de publicatie van hun *Verzamelde Werken* ook beschouwen als de bewuste en doelgerichte constructie van een *lieu de mémoire*. De uitgave

van *Verzamelde Werken* van literaire 'grootheden' kan als cultureel project inderdaad vergeleken worden met de oprichting van een heus literair 'museum' of 'monument'. Het zou interessant zijn om de uitgave van de *Verzamelde Werken* van Vlaamse literatoren globaal te onderzoeken in het licht van nieuwe inzichten rond 'musealisering'¹¹ en 'monumentalisering' van volks- en 'hoger(re)' cultuur. Het oeuvre de begaafde autodidact Stijn Streuvels (1871-1969) werd in 1950 aangevat met het eerste van twaalf delen. De publicatie van Vermeylens *Verzameld Werk* in zes delen werd gerealiseerd in de jaren 1951 tot 1955. Het gigantische werk van Teirlinck werd in negen delen dundruk uitgegeven en nam de periode 1955 tot 1973 in beslag. Het *Verzameld Werk* van Willem Elsschot (1882-1960) kende bij zijn verschijning in 1957 binnen het half jaar drie herdrukken. Voegen we hieraan nog aan toe dat de uitgeverij Manteau de reeks *Monografieën over Vlaamse letterkunde* opstartte. Als vijfde nummer in die reeks publiceerde Teirlinck overigens een literaire biografie van August Vermeylen (1872-1945).¹²

In dit summiere overzicht van het literair kapitaal waarop de Vlaamse beweging zich na 1945 kon beroepen, moet tevens vermeld worden dat Vermeylen, Streuvels en Teirlinck binnen het Belgische establishment voldoende culturele autoriteit hadden opgebouwd en gecumuleerd. Streuvels ontving in 1935 reeds de Grote Staatsprijs van België voor zijn gehele oeuvre. Teirlinck, die ook zijn naam als toneelauteur en experimenteel regisseur al had gevestigd, was privaatraadsheer inzake kunst en wetenschap geweest van koning Albert I (1933) en van koning Leopold III (1934-1951). Bekroond met eredoctoraten van de universiteiten van Brussel (1938), Amsterdam (1947), Luik (1954) en Gent (1956) kreeg hij in 1956 als eerste de gemeenschappelijke Nederlands-Belgische Prijs der Nederlandse letteren. Fayat zou niet nalaten het officieel geconsacreerde kapitaal aan prestige van deze prominente Vlaamse intellectuelen en cultuurproducenten te mobiliseren om de taalpolitieke eisen van de Vlamingen met culturele en maatschappelijke pressie te ondersteunen.

3. Literaire groei, modernisering en experimentalisme: naar een cultuur van het Vrije Woord

In de literaire en taalculturele context na 1945 valt een opvallende literaire groei alsook een moderniseringsproces vast te stellen, dat uiteindelijk tot de heerschappij van het Vrije Woord leidde.¹³ Auteurs als F.V. Tous-

saint van Boulaere (1875-1947) en Emmanuel de Bom (1868-1953) overleden enkele jaren na de oorlog maar jonge auteurs – zoals Louis Paul Boon, Hubert Lampo, Johan Daisne – dienden zich al tijdens de bezetting aan met opmerkelijke romans. Het beloftevolle sociaal geëngageerde schrijverschap van Lode Zielens werd in 1944 door een V-bom brutaal afgeknakt, maar bereikte in Hugo Claus na zijn prozadebuut in 1950, met *De Metsiers*, in de jaren 1955-1962 een creatieve top. De versnelde groei van de literaire cultuur en productie die zich na de bevrijding van de Duitse censuur in 1945 doorzette, viel ook op in de poëzie. In 1948 ontstond de Cobragroep, waar zowel beeldende als schrijvende kunstenaars deel van uitmaakten. In september 1949 verscheen het nieuwe *Tijd en mens*, tijdschrift van de nieuwe generatie, waartoe Boon en Claus zich rekenden. Experimentele dichters en kunstenaars zetten zich fors af tegen formalisme en tegen de gevestigde orde van het literaire en artistieke establishment. De Vlaamse experimentele dichters¹⁴ rond *Tijd en mens* wilden reageren tegen de ‘spreek-, biecht- en moralisatiepoëzie’. Na die eerste generatie liet in de jaren 1950 al een tweede generatie van vernieuwende dichters van zich horen. Paul Snoek, Gust Gils, Hugues C. Pernath en Tone Brulin richtten in 1955 *Gard Sivik* op.

In dit allesbehalve exhaustieve overzicht moeten ook nog een aantal Vlaamse romanschrijvers worden vermeld, zoals de teruggetrokken en fijnzinnige Maurice Gilliams (1900- 1982) en diens *Elias of het gevecht met de nachtegale* (1936) en *Winter te Antwerpen* (1953). Schrijver-diplomaat Marnix Gijsen (1899-1984) debuteerde in 1948 als romanschrijver met *Het boek van Joachim van Babylon*, datzelfde jaar nog gevolgd door *Telemachus in het dorp*, waarin hij afrekende met de schijnheiligheid en de klerikale opvoedingsmethoden die zijn jeugd hadden bedorven. Ivo Michiels creëerde *Het afscheid* (1957). Intussen had Gerard Walschap zich in zijn werken uit de periode 1929-1943 al afgezet tegen het regionalisme en folklorisme en had hij de kerk de rug toegekeerd omwille van de strijd van de clerus tegen zijn boeken. Raymond Brulez, die directeur was bij de Gesproken Uitzendingen van de Belgische radio-omroep, publiceerde in 1950-1954 onder meer zijn geromanceerde mémoires *Mijn Woningen*. Deze verre Vlaamse literaire nazaat van Voltaire overtrof zichzelf in 1953 in zijn reeks symbolisch-wijsgerige verhalen met *De verschijning te Kal-lista*. Maurice Roelants had de Vlaamse roman met zijn werken uit de jaren 1927-1944 vernieuwd en organiseerde in het verlengde van een reeks culturele initiatieven (de oprichting van de Vereniging ter Bevordering van het Vlaamse Boekwezen, 1929; de organisatie van de Hoogdagen

van de Vlaamse Letteren te Brussel, 1937) in 1951 de eerste Conferentie der Nederlandse Letteren.

Als 'grand old man' rustte de zeer veelzijdige Herman Teirlinck¹⁵ (1879-1967) niet op zijn lauweren. Hij zette zijn niet tot één stroming te reduceren oeuvre, dat voor de Eerste Wereldoorlog was gestart met *Zon* (1906) en *Mijnheer Serjanszoon* (1908) tijdens en na de Tweede Wereldoorlog verder met werken die tot zijn beste behoren: *Maria Speermalie* (1940), *Rolande met de bles* (1944) en vooral zijn epos *Het gevecht met de engel* (1952), gevolgd door *Zelfportret of het galgenmaal* (1955). Kortom, bezetting noch oorlog hadden het creatieve vitalisme van de Vlaamse letteren gebroken. Dat hernieuwd creatief vitalisme uitte zich ook in de bijdrage van de literaire vertegenwoordigers van het vrijzinnig humanisme, die in de nieuwe generaties van auteurs na 1945 opgang maakten en een steeds prominentere plaats gingen innemen.¹⁶ Teirlinck zelf bracht in 1963 in zijn essay *Ode aan mijn hand* openlijk hulde aan het Vrije Woord.¹⁷ Vertrekkend van een protestactie tegen censuur zou zijn pleidooi voor de verdediging van het Vrije Woord uitgroeien tot een begrip in het Vlaamse literaire en culturele leven en tot de instelling van de Arkprijs van het Vrije Woord.

4. De oprichting van het August Vermeylenfonds

Intussen was August Vermeylen op 10 januari 1945 aan een hartverlamming overleden. In het begin van de oorlog in 1940 was hij door de bezetter uit alle openbare functies geschorst. Hij had nog juist een essay, *De Taak*, kunnen voltooien dat hij wilde publiceren in een nieuw tijdschrift, *Diogenes*, dat hij wilde oprichten om alle vooruitstrevende Vlamingen te verzamelen. Zijn vriend Teirlinck nam zijn initiatief over met de uitgave van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*. Daarin werd *De Taak* gepubliceerd als het geestelijk testament van Vermeylen. Het is het niet moeilijk te begrijpen waarom de oprichters van het Vermeylenfonds in 1945 dit nieuwe algemene en – in zijn aanvangsfase – levensbeschouwelijk pluralistische cultuurfonds naar August Vermeylen hebben willen noemen.¹⁸ Kon men een beter prototype vinden van een Vlaamse Brusselaar die sinds zijn jeugd aan de grote verfransingdruk had weten te weerstaan en via hogere studies aan de Franstalige ULB en via een schitterende academische carrière was doorgestoten tot de culturele en intellectuele elite van België? En daarenboven internationale faam genoot? Als intellectueel, hoogleraar,

literator en cultuurproducent onderscheidt Vermeylen zich vandaag ongetwijfeld nog steeds als een bijzonder visionaire en creatieve geest, die zijn Vlaamse identiteit had behouden maar bewust voor een transculturele, Europese beleving van die identiteit had geopteerd. Zijn rol en die van de hele schrijversgroep rondom het tijdschrift *Van Nu en Straks* is bekend en kan moeilijk overschat worden.¹⁹ Tijdens de ingrijpende transitieperiode van circa 1890 tot 1920 bloeide de Zuid-Nederlandse letterkunde niet alleen krachtig op maar droegen deze schrijvers ook bij tot de tweede fase van de Vlaamse beweging, waarin de kwaliteit van de culturele productie gevoelig verhoogde. De redactie van *Van Nu en Straks*²⁰, opgericht in 1893, had wel geen eigenlijk programma maar de leden ervan – naast August Vermeylen maakten Prosper Van Langendonck, Emmanuel De Bom en Cyriel Buysse er deel van uit – waren onderling verbonden door hun streven naar literaire vernieuwing. Ze vonden hun voorbeeld overigens eerder in het tijdschrift van de Frans-Belgische jongeren, *La jeune Belgique*, dan in *De nieuwe gids*.

De optie om in 1945 het Vermeylenfonds en in 1954 de August Vermeylenkring te noemen naar dit monument van de Vlaamse cultuur was ook ingegeven door de bedoeling om, geïnspireerd door het voorbeeld van Vermeylen, een project van voortdurende culturele modernisering en creatie op het getouw te zetten, terwijl men in het veld van de Nederlandse cultuur in Vlaanderen en Brussel bewust of onbewust ook een typische *lieu de mémoire* heeft opgericht, waarin de herinnering aan Vermeylen wordt beleefd zonder verstarring maar met een aanhoudende en sterke belangstelling voor nieuwe en eigentijdse trends. Dat men zich in de naoorlogse jaren heeft ingespannen om het leven en werk van Vlaamse intellectuelen zoals Vermeylen, Teirlinck en anderen in het licht te stellen, teneinde de uitstraling van de Vlaamse cultuur te bevorderen, is goed te vatten wanneer we hun intellectuele en culturele staat van dienst beschouwen. Dat Vermeylen (°1872) in 1945 overleed, betekende een immens verlies. Vermeylen was niet alleen de geestelijke vader van literaire werken, zoals het fascinerende symbolische verhaal *De wandelende Jood* (1906). Hij was ook de gerenommeerde cultuurhistoricus en auteur van het magistrale overzicht van de beeldende kunsten *Van de catacomben tot El Greco*, dat in 1946 overigens verscheen als omgewerkte versie van zijn *Geschiedenis der Europeesche plastiek en schilderkunst in Middeleeuwen en Nieuwere Tijd*, verschenen tussen 1921 en 1925. Vermeylen was daarenboven de polemische schrijver van *Kritiek der Vlaamsche beweging* (1895)²¹ en vooral *Vlaamsche en Europeesche beweging* (1900).²² Met de

gewezen ULB-hoogleraar en rector van de Rijksuniversiteit van Gent verdween een sterke morele leidersfiguur, die de Vlaamse beweging verweesd achterliet. Vermeylens betekenis voor de Vlaamse beweging ligt vooral in de humanistische verruiming van het Vlaamsgezinde ideaal op cultureel gebied, terwijl hij in zijn scherp polemische artikelen als een stormram inbeukte op het romantisch nationalisme in de Vlaamse beweging en de 'hol rammelende retoriek' in de 'ultra-romantische patriotterij'.²³ Als universele geest had Vermeyleen de Vlaamse cultuur uit het provincialisme opgetild tot een Europees peil en sloot hij aan bij de traditie van het Westeuropese humanisme.²⁴ Na twee wereldoorlogen en de onnoemlijke gevolgen van de holocaust bleef Vermeylens boodschap – dat Vlaanderen alleen kan bijdragen tot de Europese cultuur door zichzelf te zijn, dat men de culturele toekomst van Vlaanderen moest bewerken via de grondige vernederlandsing van Vlaanderen zonder zich af te wenden van het buitenland, dat de Vlaamse cultuur het internationale cultuurleven in zich moest omwerken 'tot eigen leven' – prangend actueel. Het is niet verwonderlijk dat Fayat en de medeoprichters hun nieuwe Vlaams-Brusselse cultuurkring in 1954 eveneens naar Vermeyleen noemden.

Noten

- ¹ DE BAETS, Paul, DUITSCHAEVER, DEFOORT, Eric & SEBERECHTS, Frank (2004), *Ijzertoren wereldrfgood?* Antwerpen, Uitgeverij EPO/Unesco Centrum Vlaanderen.
- ² VAN LOUWE, Carlos & VERSTRAETE, Pieter Jan (2002), *De Oorlogsbedevaarten. Kroniek van de 'vergeten' Ijzervedevaarten 1940-1944*. Kortrijk, Groeninghe.
- ³ VERHOEYEN, Etienne (1985), *Kultuur, politiek en cultuurpolitiek tijdens de Tweede Wereldoorlog*. In: *Kultuurleven*, jg. 52, pp. 672-688; VAN DE VIJVER, Herman (1990), *Het cultureel leven tijdens de bezetting*. Kapellen, De Nederlandsche Boekhandel/Pelckmans.
- ⁴ Zie de biografische notitie en de bibliografie in het lemma over Verschaeve door Romain Vanlandschoot in: DE SCHRIJVER, Reginald, DE WEVER, Bruno, DURNEZ, Gaston, GEVERS, Lieve, VAN HEES, Pieter, DE METSENAERE, Machteld (1998), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tiel, Lannoo, p. 3277-3283 en ook: VANLANDSCHOOT, Romain (1998), *Kapelaan Verschaeve: biografie*. Gent/Tiel, Lannoo/Perspectief-uitgaven; DE DEYGERE, R. (1985), *Cyriel Verschaeve en de culturele collaboratie*. In: *Kultuurleven*, jg. 52, pp. 618-623.
- ⁵ DE CEULAER, José & DURNEZ, Gaston (1998), Timmermans, Felix. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tiel, Lannoo, pp. 3069-3070.
- ⁶ WOUTERS, Nico (1998), Servaes, Albert. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tiel, Lannoo, pp. 2735-2736.
- ⁷ STUBBE, A. (1956), *Albert Servaes en de eerste en tweede Latemse kunstenaarsgroep*. Leuven, Davidsfonds, p. 4.
- ⁸ DE BOCK, Eugène (1949), *De Nederlanden. Overzicht van de geschiedenis, de beeldende kunsten, de bouwkunst en de letterkunde*. Antwerpen, De Sikkell.

- ⁹ BROECKX, J.L., DE CLERCQ, C., DHONDT, J. & NAUWELAERTS, M.A. (red.) (1957-1959), *Flandria Nostra. Ons land en ons Volk, zijn standen en beroepen door de tijden heen*. Antwerpen, Standaard Boekhandel, 5 delen.
- ¹⁰ PICARD, Leo (1961), *Van Vlaamse Beweging naar sociale revolutie*. Antwerpen, Uitgeverij Ontwikkeling; PICARD, Leo (1962), *De vrijzinnigheid in Vlaanderen en de Vlaamse beweging*. Antwerpen, Diogenes.
- ¹¹ Over het concept 'musealisering', zie onder meer: DE JONG, Ad (2001), *De dirigenten van de herinnering. Musealisering en nationalisering van de volkscultuur in Nederland 1815-1940*. Nijmegen/Arnhem, SUN/Nederlands Openluchtmuseum.
- ¹² TEIRLINCK, Herman (1958), *August Vermeylen*. Brussel, Manteau, (Monografieën over Vlaamse letterkunde, 5).
- ¹³ Men consulere volgende overzichtswerken voor meer details en literair-historische duiding: LODEWICK, H.J.M.F., DE MOOR, W.A.M., NIEUWENHUIJZEN, K. 1979, *Ik probeer mijn pen... Atlas van de Nederlandse Letterkunde*. Amsterdam, Bert Bakker; LISSENS, R. F., JANSSENS, M., KRUTHOF, J., SCHOLTEN, H., STRENGHOLT, L & DE WISPELAERE, P. (red.) (1986), *Winkler Prins Lexicon van de Nederlandse Letterkunde. Auteurs, anonieme werken, periodieken*. Amsterdam/Brussel, Elsevier.
- ¹⁴ Waaronder men naast Jan Walravens, Gaston Burssens, Hugo Claus, Louis Paul Boon ook Ben Cami, Albert Bontridder, Erik Van Ruysbeek, Remy van de Kerkhove rekent.
- ¹⁵ VANHEMELRYCK, Fernand, DE BECKER, Urbaan, BOUSSET, Hugo & VAN SCHOOR, Jaak (1979), *Herman Teirlinck*. Dworp, vzw Zenne en Zoniën Opbouwwerk; VERVLiet, Raymond (1998), Teirlinck, Herman. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tiel, Lannoo, pp. 3050-3051.
- ¹⁶ Zie het hoofdstuk over 'Humanistische en vrijzinnige literatuur in Vlaanderen na 1945' in: VAN AKEN, Paul (1995), *Niemand te hoog. Humanisme, Vrijzinnigheid en Vlaamse literatuur*. Brussel, VUBPRESS, pp. 55-84.
- ¹⁷ TEIRLINCK, Herman (1963), *Ode aan mijn hand*. Brussel, Manteau.
- ¹⁸ Over August Vermeylen, zie (ook voor een selectieve bibliografie): VERVLiet, Raymond (1990), *August Vermeylen 1872-1945. Leven en werk*. Brussel, Vrijzinnig Studie-, Archief- en Documentatiecentrum Karel Cuyppers.
- ¹⁹ RUTTEN, M. & WEISGERBER, J. (red.) (1988), *Van "Arm Vlaanderen" tot "De Voorstad Groeit". De opbloei van de Vlaamse literatuur van Teirlinck-Stijns tot L.P. Boon (1888-1946)*. Antwerpen, Standaard Uitgeverij; DE CRITS, Frank (red.) (1993), *Brussel en het fin-de-siècle: 100 jaar Van Nu en Straks*. Antwerpen, Houtekiet.
- ²⁰ *Van Nu en Straks* verscheen van 1893 tot 1894 en van 1896 tot 1901. Het tijdschrift *Vlaanderen* zette de beweging van 1903 tot 1907 voort.
- ²¹ Beide opstellen werden opgenomen in: VAN DER HEIJDEN, M.C.A. (1974), *Strevend Vlaanderen. 19e-eeuwse teksten in verband met Vlaanderens heropleving*. Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, pp. 279-326.
- ²² In 1990 verzorgde het August Vermeylenfonds een facsimile-uitgave van het oorspronkelijke artikel van Vermeylen, aangevuld met twintig bijdragen van Vlaamse academici, politici en cultuurfondswerkers: LARIDON, Roland (red.) (1990), *August Vermeylen. Vlaamse en Europese Beweging - Van Nu en Straks - (1900) - (1990) Het Artikel negentig jaar later ...*. Oostende/Gent, R. Laridon/August Vermeylenfonds.
- ²³ VERVLiet, Raymond (1998), Vermeylen, August. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tiel, Lannoo, pp. 3264-3269.
- ²⁴ WESTERLINCK, Albert (1958), *De wereldbeschouwing van August Vermeylen*. Antwerpen, Uitgeverij C. De Vries-Brouwers.

De August Vermeylenkring Brussel: doel, bestuur en netwerk

1. Doel en oprichting van de August Vermeylenkring

Hendrik Fayat heeft zelf gewezen op de antecedenten van de avk op het einde van de jaren 1930.¹ Het Eerste Vlaams Socialistisch Congres te Antwerpen (1937) en de eerste socialistische Guldensporenherdenkingen te Kortrijk (1938, 1939) hadden voor een versterking van het Vlaamse bewustzijn gezorgd in de schoot van het Vlaamse socialisme. In een huis van de 'Prévoyance Sociale' in de Regentlaan 23, waar het Emile Vanderfelde-Instituut toen was gevestigd, werd Club 38 gesticht, voorgezeten door Camille Huysmans. Club 38 was ontstaan uit de behoefte aan 'een nieuwe vorm van gezelligheid' en uit de drang naar andere lokalen dan de Volkshuizencafé's. Fayat kwam er samen met Cyriel en Elvire De Swaef, Willem Verougstraete, Nic Bal, Jan Fourmoy en een aantal andere Vlaamse vrienden. De Swaef en Verougstraete voerden er zelf geschreven politiek-satirische sketches op waarin de wisselvalligheden van de Belgische politiek aan bod kwamen.² Daarnaast vonden de vroegere studiegenoten rond Fayat en de oudere Piet Vermeylen zich terug rond politiek-culturele activiteiten en gesprekken. Hetzelfde groepje van promotoren zou de avk oprichten, verenigd in dezelfde sfeer van kameraadschap.

De August Vermeylenkring werd op 3 november 1954 opgericht op initiatief van Fayat. De directe aanleiding tot de stichting van de vereniging was de publicatie van de talentelling van 1947, die tot 1954 was blijven aanslepen. Hieruit bleek dat de Vlaamse aanwezigheid in Brussel sinds 1930 in aanzienlijke mate was achteruitgegaan. Fayat noemde de resultaten van de talentelling van 1947 te Brussel ronduit 'angstwekkend', omdat het aantal meestal Nederlandssprekenden in de periode 1930-1947 terugviel van 34% tot 24%, wat in absolute cijfers neerkwam op een verlies van circa 100.000 Vlamingen in de Brusselse agglomeratie over een

periode van maar 17 jaar. Terwijl de Antwerpse burgemeester en socialist Lode Craeybeckx tegen de resultaten van de talentelling protesteerde met zijn bekende verklaring 'Antwerpen laat Brussel niet los!', reageerde Fayat door het houden van sensibiliserende spreekbeurten en een reeks van vijftien artikelen in het Gentse socialistische dagblad *Vooruit*. Fayat zag echter ook de noodzaak in van een Nederlandstalige culturele vereniging. Door de programmatie en organisatie van hoogstaande culturele activiteiten wilde Fayat het aanzien van de Nederlandse cultuur in Brussel herstellen en verhogen en tevens verbinden aan een breed socialistisch engagement. Net zoals het in 1945 opgerichte nationale Vermeylenfonds zich in zijn beginfase profileerde als een pluralistisch cultuurfonds, stelde de Vermeylenkring zich onafhankelijk van de partijpolitiek op. In het bestuur van de Vermeylenkring vervulden Vlaamse socialisten weliswaar steeds een cruciale rol, maar de vereniging legde er zich op toe om via politiek-culturele actie de progressieve Vlaamse intellectuelen in Brussel te bundelen.³

Onder de Vlaamse socialisten van het Brusselse kwamen drie figuren in aanmerking om hun naam te lenen aan de nieuwe vereniging: senator Alberic Deswarte, volksvertegenwoordiger Frans Gelders en August Vermeylen. In 1954 waren hun zonen nog in leven: Willem Deswarte, Frans Gelders jr. en Piet Vermeylen, die toen minister van binnenlandse zaken was. Na beraad met hen besloot de oprichtingsvergadering op 3 november 1954 eenparig aan de nieuwe vereniging de naam August Vermeylenkring te geven. Sedert 1954 concentreerde de Vermeylenkring zich op en rond de politiek-culturele actie van Vlaamse, progressieve en socialistische intellectuelen in Brussel. Gedurende een kwarteeuw bleef Fayat voorzitter van de Vermeylenkring en coördineerde hij een gevarieerd programma van sociaal-culturele activiteiten met een algemeen-vormend karakter. Tal van voordrachten en debatavonden over politieke, sociale en economische onderwerpen werden georganiseerd en hadden weerklank dankzij de medewerking van gerenommeerde binnen- en buitenlandse sprekers. Daarnaast trokken de jaarlijkse film- en toneelavonden veel volk. De jaarlijkse literaire avonden werden bovendien georganiseerd in combinatie met de prijsuitreiking aan de beste leerlingen Nederlands uit de Brusselse onderwijsregio. Al bij een eerste blik op de activiteitenkalenders valt het op hoezeer de groep van Vlaamse, socialistische en progressieve intellectuelen in Brussel zich vastberaden inspande om werk te maken van een heus 'Nederlands risorgimento' te Brussel. In 1963 werd in Watermaal-Bosvoorde een avk-afdeling opgericht en in 1972 nog een in Sint-Agatha-Berchem. Die avk-afdelingen vierden respectievelijk in oktober 1988 en in mei 1997 hun 25ste verjaardag.

2. Hendrik Fayat: 'flamingant, want socialist'⁴

Hendrik Fayat werd op 28 juni 1908 geboren te Sint-Jans-Molenbeek en overleed te Jette op 21 september 1997 op de leeftijd van 89 jaar.⁵ Fayat groeide op in een socialistisch gezind gezin. Hij had zowel Waalse als Vlaamse voorouders. Zijn vader was gehuwd met een West-Vlaamse uit Alveringem, die naar Brussel was gekomen om er als dienstbode te werken. Fayats moeder was volledig in het Nederlands opgevoed, bleef aan haar Vlaamse oorsprong gehecht maar sprak graag Frans. In dit typisch Brussels gezin werd zowel Frans als Brussels dialect gesproken. Via zijn schoolvakanties bij zijn eentalig Vlaamse grootouders in Alveringem ontwikkelde hij een affectieve band met Vlaanderen. Vanaf 1914 begon hij zijn basisonderwijs in het Nederlands maar in het kader van het toenmalige transmutatiestelsel werd geleidelijk steeds meer naar het Frans overgeschakeld. In zijn lagere schooljaren sprak hij Molenbeeks dialect maar later schakelde hij over naar het Algemeen Nederlands. Hij studeerde vanaf 1920 aan het atheneum in de Eikstraat en was lid van de Vlaamse studiekring Roeland. In de 'Vlaamse' afdeling van dat hoofdzakelijk Franstalig atheneum werden maar drie vakken in het Nederlands onderwezen (Nederlandse taal- en letterkunde, geschiedenis en aardrijkskunde). Aan de Université Libre de Bruxelles studeerde Fayat vanaf 1929 rechten en werd hij als Vlaamsgezind student lid van Geen Taal Geen Vrijheid, dat in 1880 was opgericht en op Nederlandstalige leergangen aandrong. Hij was er actief samen met Cyriel De Swaef, Lode van Haelst, Jan Fourmoy, Willem Verougstraete en anderen. Er ontstond een netwerk van Vlaamse vrienden, dat, zoals gezegd, mee aan de basis lag van de avk.

Via zijn vader, die een der eerste leden was van de socialistische bediendenvakbond, kwam Fayat in contact met de toen nog bloeiende volkshuizencultuur en de Vlaamse werkende klasse van Brussel. Reeds in 1924 werd hij lid van de Socialistische Jonge Wacht en leidde hij de bibliotheek van het Volkshuis van Molenbeek. Zijn socialistische overtuiging domineerde maar in de volkshuizen ondervond hij de Brusselse taalrealiteit, waarin het Frans domineerde ten koste van de Vlaamse volkstaal. Fayat was ervan overtuigd dat alleen de ontwikkeling van een beschaafde Nederlandse omgangstaal met het Frans zou kunnen concurreren. Hij profileerde zich als één van de weinige Vlaamse redenaars binnen het Brusselse socialisme, dat omwille van de kiespropaganda in het Vlaamse randgebied Nederlandstalige militanten nodig had. Aan de ULB stichtte Fayat samen met Jef Rens en Maurits Naessens in 1931 het

Hendrik Fayat (foto: A.M.V.B., 1985)

Vlaams Verbond van Socialistische Studenten, dat met de Waalse vleugel deel uitmaakte van de Association Générale des Etudiants Socialistes. Na zijn legerdienst werd Fayat betrokken bij de Vlaamse beweging. In plaats van toeschouwer werd hij medestrijder. Zo werd hij als zowat enige Vlaamse socialist in maart 1933 betrokken bij de oprichting van het pluralistische Vlaams Verbond, dat alle Vlaamse verenigingen in Brussel wilde bundelen.

Fayat werkte enkele jaren als wetenschappelijk onderzoeker, wat ook later nog merkbaar was aan de methodologische voorbereiding en onderbouw van zijn politieke publicaties en toespraken. In 1935 schreef hij zich in als advocaat aan de Brusselse balie en kwam hij in het bestuur van het Vlaams Pleitgenootschap bij de Balie te Brussel. Hij maakte onmiddellijk van de wet van 1935 inzake taalgebruik in gerechtszaken gebruik om als eerste stagiair in Brussel zijn verslagen over pro-Deozaken in het Nederlands in te dienen. Binnen de BWP zette hij zich in voor de Vlaamse belangen, terwijl hij vanaf 1938 in het socialistische dagblad *Vooruit* de Vlaamse eisen toelichtte. Op het eerste Vlaams Socialistisch Congres van 1937 rapporteerde hij over het taalvraagstuk in Brussel. Dat congres kwam er om binnen de BWP de Vlaamse identiteit te profileren en om zich na de verkiezingen van 1936 tegen de dreiging van een autonoom klerikaal en fascistisch Vlaanderen af te zetten. In 1938 en 1939 was hij betrokken bij de socialistische Guldensporenvieringen in Kortrijk. In mei 1940 volgde hij de regering-Pierlot naar Frankrijk. Vanaf augustus 1940 was hij als juridisch adviseur van het Commissariaat-Generaal voor Repatriëring belast met de bijstand aan de Belgische vluchtelingen in onbezet Frankrijk. Fayat vertrok in mei 1942 naar Groot-Brittannië en diende zich als vrijwilliger aan bij het Belgisch leger. In het najaar werd hij juridisch adviseur van het departement van buitenlandse zaken en in juli 1943 klom hij op tot de functie van kabinetschef van de nochtans katholieke minister van binnenlandse zaken August De Schryver. Fayat behield die functie ook in de naoorlogse regering-Pierlot (27 september 1944 - 7 februari 1945). Bij zijn terugkeer uit London had Fayat aan bekendheid en prestige gewonnen. Fayat, die sedert zijn negentiende de *Times* las, had mede door zijn verblijf in London een Engelse stijl ontwikkeld, die hij paarde aan een grote liefde voor Griekenland en de antieke wereld.⁶

In februari 1946 werd Fayat bij de eerste naoorlogse verkiezingen verkozen tot volksvertegenwoordiger voor Brussel. Tijdens zijn actieve politieke loopbaan, die meer dan 27 jaar duurde, maakte Fayat meermaals

deel uit van de regering. In de Kamer volgde Fayat de buitenlandse en internationale politiek zonder evenwel de Vlaamse thema's te verwaarlozen. In 1946 werd hij lid van de Vaste Commissie voor Taaltoezicht. Zijn maidenspeech als Kamerlid wijdde hij aan de vernieling van de IJzertoren. In zijn parlementaire tussenkomsten klaagde hij systematisch de wan toestanden op taalvlak aan. Zijn belangstelling voor de internationale politiek lag ook in het verlengde van zijn academisch werk. Nadat hij in 1948 tot docent in het koloniale recht aan de ULB werd benoemd, promoveerde hij in 1961 tot buitengewoon hoogleraar, wat hij vervolgens aan de VUB bleef. Fayat doceerde en publiceerde over internationale politieke problemen⁷ en stelde samen met G. Ciselet en W. Ganshof van der Meersch in 1956 een lijvige monografie op over het Belgische parlementaire regime.⁸ De combinatie van Vlaamse en internationale aandachtspunten strookte met August Vermeylens opvatting van de Vlaamse beweging in Europees perspectief. Met de Nederlandse hoogleraar en historicus Pieter Geyl organiseerde Fayat in de jaren 1952-1958 vijf Vlaams-Nederlandse socialistische congressen.

Op 11 mei 1957 trad Fayat voor het eerst als minister van buitenlandse handel in de regering-Van Acker-Lilar ter vervanging van Victor Larock, die zelf de portefeuille van buitenlandse zaken van Paul-Henri Spaak overnam. Door op internationale bijeenkomsten het Nederlands en het Engels en niet het Frans als voertaal te gebruiken veroorzaakte hij tijdens zijn korte eerste ambtstermijn de nodige opschudding in Franstalige middens. Bij de verkiezingen van 1 juni 1958 leden de socialisten een gevoelig verlies en verloren ze twee Kamerzetels (van 86 naar 84). De liberalen moesten vier zetels inleveren (van 25 naar 21), terwijl de CVP een grote overwinning behaalde, in de Kamer van 95 tot 104 zetels steeg en in de Senaat zelfs de volstrekte meerderheid veroverde. Op 2 juni 1958 diende Achiël Van Acker het ontslag van de regering aan de koning aan, zodat er een einde kwam aan Fayats eerste ministeriële opdracht. Tijdens het homogeen CVP-minderheidskabinet (23 juni - 6 november 1958) en de daaropvolgende rooms-blauwe regering onder leiding van Gaston Eyskens zetelde Fayat op de banken van de oppositie. Met het ondertekenen van het Schoolpact op 20 november 1958 en de uitvaardiging van de schoolpactwet op 29 mei 1959 waren de schoolstrijd van de jaren 1950 en daarmee de levensbeschouwelijke conflictzone gepacificeerd, zodat de taalkwestie in de daaropvolgende jaren opnieuw hoog op de agenda kwam te staan. Ten gevolge van de problemen rond de talentelling, de taalgrens en Brussel namen de taalpolitieke spanningen steeds meer toe, terwijl ze

onder meer onder invloed van de eenheidsstaking van eind december 1960 – januari 1961 steeds sterker in de richting van een sterk door sociaal-economische determinanten bepaalde communautaire conflictzone evolueerden.

Toen de regering-Eyskens-Lilar na de verkiezingen van 26 maart 1961 ten val kwam, trad Fayat als lid van de rooms-rode regering-Lefèvre-Spaak (25 april 1961-24 mei 1965) opnieuw aan en was hij dit keer als adjunct-minister van buitenlandse zaken toegevoegd aan Spaak. Onder deze regering, die de taalwetten van 1963 realiseerde, vestigde Fayat definitief zijn naam door in 1962 al twee wetten op de taalrollen in de diplomatie en op de buitengewone aanwerving van Vlaamse diplomaten te doen goedkeuren. Beide wetten strekten ertoe het evenwicht tussen Nederlands- en Franstaligen in de diplomatie te realiseren. In de CVP-BSP-regering-Harmel-Spinoy fungeerde Fayat als minister-staatssecretaris van Europese zaken. Na twee jaar in de oppositie onder de rooms-blauwe regering-Van den Boeynants-De Clercq (19 maart 1966 - 7 februari 1968) bleef Fayat – eerst als volwaardig minister, dan als extraparllementair staatssecretaris – bevoegd voor buitenlandse handel onder de twee opeenvolgende CVP/PSC-BSP-regeringen-Eyskens-Cools, die het land van juni 1968 tot eind 1972 bestuurden. Ondertussen waren de tegenstellingen tussen Vlamingen en Franstaligen in de Brusselse federatie van de BSP zo groot geworden, dat het tot een breuk was gekomen. Bij de poll voor de verkiezingen van maart 1968 was Fayat samen met Frans Gelders jr. naar een onverkiesbare plaats verbannen. De Vlamingen richtten met de ‘Rode Leeuwen’ echter een aparte partij-federatie op die met 46.000 stemmen een klinkend succes behaalde. Zowel Fayat als Gelders werden herkozen. Fayat kon bovendien een volwaardige ministertitel in de wacht slepen. Bij de vervroegde parlementsverkiezingen van 1971 konden de ‘Rode Leeuwen’ hun succes niet herhalen en ging Fayats Kamerzetel verloren. Hij werd, als extraparllementair, echter toch nog als staatssecretaris voor buitenlandse handel in de regering opgenomen. Hendrik Fayat eindigde zijn gouvernementele carrière als extraparllementair staatssecretaris van havenbeleid in de tripartiete regering-Leburton (25 januari 1973 – oktober 1973). Bij de regeringswijziging van oktober 1973 verdween Fayat uit de regering en uit de actieve politiek. Aan zijn voorzitterschap van het Contact- en Cultuurcentrum in Brussel kwam in 1973 eveneens een einde. Fayat bleef echter een van de belangrijkste exponenten van het Vlaams socialisme in Brussel.

Lydia De Pauw-Deveen (foto: Marie-Françoise Plissart)

3. Lydia De Pauw-Deveen: vier generaties vrijzinnig flamingantisme en Rode Leeuw

Bij de vijftienvijftigjarige viering van het bestaan van de avk in de Gothische Zaal van het Brusselse Stadhuis, in november 1979, sprak Hendrik Fayat zijn afscheidsrede als voorzitter uit. Hij had zijn vertrek als voorzitter al in 1974 aangekondigd en werd opgevolgd door Lydia De Pauw-Deveen.⁹ Als telg van een Vlaams-Brusselse onderwijzersfamilie en een heuse 'dynastie' van vrijzinnige Brusselse flaminganten is Lydia Deveen in de loop der jaren een identitaire traditie gaan belichamen, die doorheen vier generaties van haar familie, van de stamvaders Emanuel Hiel¹⁰ (1834-1899) en Félicien Deveen (1844-1906) via Louis Deveen (1868-1950) over Emanuel Deveen (1900-1965) en anderhalve eeuw Vlaams-Brusselse geschiedenis bewaard bleef, groeide, evolueerde en zo versterkt werd.¹¹ Die vier generaties hebben een bewogen rechtvaardigheidsgevoel, sociaal progressisme, vrijzinnigheid en flamingantisme gemeen. Van 'denationalisatie' onder druk van de verfransing is in deze familie geen sprake geweest. Emanuel Hiel behoorde als dichter tot het progressief flamingantisch liberalisme van de jaren 1860-1900, dat zowel in de vrijmetselarij als in het Brusselse cultuurleven een plaats verwierf. Hij stond mee aan de wieg van de Brusselse afdeling van het Willemsfonds en analyseerde de Vlaamse kwestie in heel wat artikels in *De Zweep* en Hostes *Laatste Nieuws*. Als tekstdichter en literator oefende hij vanaf 1864 met zijn radicaal flamingantisme en zijn ondogmatische vrijzinnigheid een diepgaande invloed uit op de componist Peter Benoit, voor wie hij onder meer de tekst van diens oratoria *Lucifer* (1865) en *De Schelde* (1867) schreef. Grootvader Louis Deveen bewerkte mee de uitbreiding van de liberale cultuurvereniging en werd voorzitter van de afdeling Schaarbeek van het Willemsfonds. Louis Deveens sociaal engagement deed hem echter voor de BWP opteren, terwijl zijn zoon Emanuel zich al jong aansloot bij dezelfde partij.

De carrière en persoonlijkheid van Lydia Deveen illustreren treffend hoe Vlamingen uit de lagere sociale klassen van Brussel zich via onderwijs en intellectuele meritocratie en dankzij de geleidelijke verwezenlijkingen van de Vlaamse beweging konden opwerken tot het hoge openbare ambt, het universitaire professoraat en de politieke elite in Brussel. Lydia Deveen studeerde in 1951 af aan de ULB als licentiaat in de Germaanse filologie, werd in 1955 Master of Arts aan de Columbia University, New York, en promoveerde in 1964 aan de ULB als doctor in de letteren en wijsbegeerte. Ze begon haar wetenschappelijke carrière in 1957 in de Koninklijke Bibli-

otheek waar ze van 1971 tot 1972 conservator van het prentenkabinet werd. Intussen was ze in 1970 aan de pas opgerichte VUB docent in de kunstgeschiedenis geworden en in 1978 benoemd tot gewoon hoogleraar. Naast haar academische carrière toonde Lydia Deveen zich ook politiek actief. Het socialistische engagement van haar grootvader en vader voortzettend schaarde ze zich achter het tijdschrift *Links*, waarin ze in de jaren 1970 het probleem Brussel en de situatie van de Brusselse Vlamingen analyseerde. Zo profileerde ze zich via de verdediging van de Vlaamse belangen. In het conflict met de Franstalige socialisten in 1968 koos ze uiteraard de zijde van de Vlamingen en werkte ze actief mee aan de oprichting van de Rode Leeuwen. Als politiek mandataris werd ze daar later ook het symbool en de belichaming van. Als lid van verschillende Brusselse bestuursorganen deed ze de nodige politieke ervaring op, zag ze toe op de naleving van de taalwetgeving en poogde ze de aantrekkingskracht van Brussel op de Vlamingen te herstellen en te versterken. In 1971 werd ze verkozen in de Brusselse agglomeratieraad en van 1977 tot 1983 zetelde ze in de gemeenteraad van Brussel. Terwijl ze van 1977 tot 1980 als voorzitter van de sr van de agglomeratie Brussel fungeerde, was ze van 1979 tot 1987 provinciaal senator. In de politiek instabiele jaren 1979-1981 was ze in de zich snel opvolgende regeringen-Martens I, II en IV en in de regering-Eyskens staatssecretaris voor het Brussels Gewest. In de eerste Brusselse Gewestexecutieve verdedigde ze samen met Rika Steyaert de Vlaamse belangen en eisen. Om de kansen van Vlamingen bij het aanvragen van een sociale woning te verhogen kon ze in 1981 een wet doen stemmen, die de besluitvorming terzake aan meer objectieve sociale criteria onderwierp. Haar aandacht ging tevens sterk uit naar het Nederlandstalig onderwijs in Brussel op lager, middelbaar, hoger en universitair niveau. Als mede-oprichtster van het Centrum voor Vrouwenstudies aan de VUB (1987) toonde ze zich ook bekommerd om de verbetering van de positie van minderheden. Ze nam ook beheersfuncties en adviserende taken op in een aantal culturele instellingen en bestuurscommissies, zoals de Koninklijke Vlaamse Schouwburg, de advieswerkgroep kunsten bij de Nederlandse Commissie voor de Cultuur van de Brusselse Agglomeratie en later bij het Vlaams College van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de Vlaamse Commissie voor Monumenten en Landschappen. In 1996 werd ze voorzitter van de Brusselse Commissie voor Monumenten en Landschappen. Sinds ze het voorzitterschap van de AVK opnam, zag Lydia De Pauw-Deveen zich genoodzaakt om het hoofd te bieden aan de toenemende vreemdelingenhaat die ook in de hoofdstad mede door het Vlaams

Blok werd aangewakkerd. Dat de verdediging van de Vlaamse belangen in Brussel geen uiting mocht zijn van xenofobie, noch van een bekrompen en zeker geen extreem-rechts, autoritair, intolerant en integristisch nationalisme, blijkt niet alleen uit de circa 250 *Brieven van de voorzitter*, die ze aan de leden en lezers van het ledenblad *AVK Brussel* richtte, maar uiteraard ook uit de globale politiek-culturele werking van de vereniging.

4. Besturen in vriendschap en met de kracht van een overtuiging

De avk begon als een feitelijke vereniging waarvan het bestuur in een conviviale en informele sfeer werkte. Tijdens het voorzitterschap van Hendrik Fayat bestond het bestuur aanvankelijk uit de socialistische volksvertegenwoordiger en burgemeester van Vilvoorde Frans Gelders jr., Jan Fourmoy, Roger Peltot, Gustaaf Lefevere, Dore Smets, Vital Henskens, Victor De Ridder. In de loop van de eerste tien jaar kwamen Antoinette Gelaude, de Brusselse hoogleraar Cyriel De Swaef, Hendrik Bonnijns, Robert Farazijn, Piet Declerck, de germanist en latere volksvertegenwoordiger Marc Galle en Frans De Koster daar nog bij.¹² Jan Fourmoy en Roger Peltot fungeerden respectievelijk als secretaris en penningmeester. Toen Peltot voorzitter van het Rekenhof werd, delegeerde hij een deel van zijn penningmeesterschap aan Robert Farazijn, die tevens als ambtenaar op het Rekenhof werkte. Na de dood van Peltot volgde Farazijn hem als penningmeester op. Tot 1968 bleef Jan Fourmoy formeel aan als secretaris maar vanaf 1966 vervulde Hugo Schurmans echter in de praktijk steeds meer de taken van secretaris en penningmeester. Hij was in 1960 in dienst getreden van het Rekenhof, deelde er het bureau van Robert Farazijn en was aldus lid geworden van de avk. Nadat hij in 1966 plaatsvervangend lid was geworden van het bestuur, werd Schurmans in 1968 formeel aangesteld als secretaris. Hugo Schurmans, die intussen zijn diploma van licentiaat in de bestuurswetenschappen had behaald, werd in 1968 overigens gedetacheerd naar het kabinet van Fayat en fungeerde tot november 1971 als diens privé-secretaris. Nadat hij in dienst trad bij de Commissie van de Europese Gemeenschappen bleef hij echter nog aan als secretaris tot oktober 1982.¹³

Gedurende haar nu reeds vijftientig jaar durend voorzitterschap werd Lydia De Pauw-Deveen bijgestaan door een trouwe ploeg van bestuursleden. Er deden zich natuurlijk nu en dan wijzigingen voor in het

bestuur. Hendrik Fayat bleef ere-voorzitter tot aan zijn overlijden op 21 september 1997. Classicus en atheneumleraar Piet Waedemon (1926-2003) fungeerde lange jaren als ondervoorzitter, ook na zijn verhuizing van Laken naar Bonheiden. Hij stond in de jaren 1978-1988 ook in voor de organisatie van de Hellasreizen. Eind 2002 werd hem na lange jaren dienst de titel van ere-ondervoorzitter toegekend en werd hij als effectieve ondervoorzitter opgevolgd door Jaak Van Doorselaere, uit Evere. Hugo Schurmans bleef na het terugtreden van Fayat nog secretaris tot de herfst van 1982 en stond zo in voor de continuïteit. Zijn carrière als ambtenaar van de Commissie van de Europese Gemeenschappen noopte hem echter tot zijn verhuizing naar Italië. Mark Maes, leraar Nederlands uit Etterbeek, fungeerde van 1983 tot september 1997 als secretaris, bijgestaan door Wilfried Schiettecatte. Deze kunsthistoricus en ambtenaar bleef als adjunct-secretaris aan tot eind 1999. Mark Maes was ook voorzitter van het Vlaams Onderwijscentrum en werd vanaf 1998 coördinator van het Brussels overleg - en coördinatiecentrum voor het officieel onderwijs (BOCO). Hij werd opgevolgd door Dirk Lagast. Deze licentiaat in de moraalwetenschappen (VUB, 1989) was tevens voorzitter van de SP-afdelingen Brussel en Koekelberg werd in oktober 2000 verkozen tot gemeenteraadslid van Koekelberg. Werkzaam op het kabinet van staatssecretaris Robert Delathouwer als adviseur algemeen beleid was Dirk Lagast van 2001 tot 2003 schepen van Nederlandstalig onderwijs, jeugd en cultuur van Koekelberg. Na het ontslag van Dirk Lagast in november 2003, kon de functie niet onmiddellijk worden ingevuld. Nu fungeert Etienne Dams, kunsthistoricus en free-lance gids, als secretaris. Naarmate de dreiging van de opmars van het Vlaams Blok en andere extreem-rechtse partijen ook in Brussel toenam, participeerden verschillende bestuurs- en andere leden zich overigens in de kiesstrijd op gemeentelijk, gewestelijk en federaal niveau.

Het bestuur werd ondersteund door twee penningmeesters, Simone De Brouwer en Robert Farazijn (1923-2003), die uit Steenokkerzeel en later ook Mechelen, dus vanuit Vlaanderen, de band met Brussel niet wilden loslaten. In 2003 werd het bestuur in minder dan één week zwaar getroffen door het overlijden van Robert Farazijn en Piet Waedemon, respectievelijk op 15 en 21 oktober. Robert Farazijn, die in zijn carrière als ambtenaar was opgeklommen tot raadsheer bij het Rekenhof, behoorde reeds tot de eerste bestuursploeg en beleefde de hele geschiedenis van de AVK. Kort voor zijn overlijden was hij van zijn taak als penningmeester ontlast door Simonne D'Hondt-Vermoote, ere-lerares, uit Ganshoren.

Simone De Brouwer was actief als sociale verpleegster en werkte op het einde van haar loopbaan op het kabinet van Roger De Wulf en daarna op dat van Lydia De Pauw-Deveen. Mark Maes was onder meer verantwoordelijk geweest voor de organisatie van de Grote Literaire Avonden en de Prijsboekenuitdelingen aan de beste leerlingen Nederlands van de Brusselse athenea. Chris De Jonge, ambtenaar, nam die taak als bestuurslid over maar Mark Maes, bleef vanuit het BOCO ondersteuning bieden.

Onder de overige bestuursleden treft men vooral ambtenaren en leerkrachten aan. Marcel Massant was tijdens zijn actieve loopbaan ambtenaar en Eliane De Smet is dat nog steeds. In het bestuur zetelden traditioneel ook ambtenaren, die in dienst waren bij de Europese instellingen, zoals Frans De Koster en Hugo Schurmans. Jan Roelants, die onder Fayat al aantrad als bestuurslid, was tijdens zijn actieve loopbaan ook Europees ambtenaar en zetelt nog steeds in het bestuur. Dany Van Brempt zet de traditionele vertegenwoordiging van Vlaamse EU-ambtenaren in het bestuur voort. Roland De Marcke, ambtenaar bij de Vlaamse Gemeenschap, versterkte het bestuur vanaf het najaar van 1999 maar was slechts korte tijd lid van het bestuur. Jaak Van Doorselaere, ere-advocaat en -vrederichter, werd begin 2000 bestuurslid maar was al decennia een actief avk-lid. Het bestuur werd begin 2001 nog versterkt met Fons Schiettecatte, ere-leraar, die Roland De Marcke verving. Jarenlang vertegenwoordigde Rik Bonnijns de avk in het Gentse hoofdbestuur van het Vermeylenfonds, samen met Rik Coolen. Vanaf maart 1996 vertolkten Rik Coolen en Mark Maes de visie van de avk in Gent. Tot september 1997 vertegenwoordigde Rik Coolen, samen met Chris De Jonge, de avk in het nationaal bestuur. Daar de tijd gekomen was om die vertegenwoordiging te laten roteren, werd hij vanaf dan vervangen door Jan Bastijns, die namens de avk van Sint-Agatha-Berchem in het nationaal bestuur ging zetelen. Na zijn aantreden als ondervoorzitter nam Jaak Van Doorselaere de tweede Brusselse zetel in het hoofdbestuur in.

5. De August Vermeylenkring rouwt

In vrijzinnige middens wordt het steeds gebruikelijker te opteren voor volledig gelaïciseerde afscheidsplechtigheden na het overlijden van familieleden en vrienden. In de periode 1994-2004 moest de avk het afsterven van een aantal leden betreuren. Heel wat pioniers van de beginjaren zijn intussen overleden. Ze werden in het ledenblad bedacht met een sterk

gepersonaliseerd portret, waarin hun karakter nuchter en respectvol werd geschetst. Portrettekeningen van de overledenen van de hand van Lydia De Pauw-Deveen bieden de achterblijvenden een laatste glimp van het gelaat of het profiel van de afgestorven vrienden. Een kort overzicht illustreert met wie en hoe de AVK mee rouwde om het verlies van dierbare geestesgenoten en hoe in dit midden met de dood werd omgegaan. Een bijzondere vermelding verdient de stichter-voorzitter en ere-voorzitter Hendrik Fayat.¹⁴ Daar zijn begrafenis op zijn uitdrukkelijk verzoek in Alveringem in intieme familiekring had plaatsgevonden, werd zijn nagedachtenis een jaar later in het najaar van 1998 gehuldigd via een aantal activiteiten. Op 26 september werd een bloemenhulde gebracht aan zijn graf in Alveringem, waar hij als ereburger werd begraven. Gelet op de sterke vriendschapsbanden met zijn politieke geestesgenoten en strijdmakkers uit Vilvoorde, bliezen de trompettisten van De Broederliefde uit Vilvoorde de *Last Post*. De postume hulde werd op 24 oktober 1998 aan de VUB voortgezet met een *Hommage aan Hendrik Fayat* (1906-1997) en toespraken van Harry Van Velthoven, bekend specialist en historicus van de Vlaamse beweging over *Hendrik Fayat: Flamingant omdat ik socialist ben* en van Lydia De Pauw-Deveen over *De persoonlijkheid van Hendrik Fayat benaderd*. Volksvertegenwoordiger Robert Delathouwer bracht als voorzitter van de nieuw geboren sp-federatie Brussel, nu gescheiden van de federatie Halle-Vilvoorde, eveneens een hulde. Conform de muzikale voorkeur van Fayat droeg Chris Lomme de tekst van een selectie van liederen uit het *Hollywood Songbook* van Eisler naar Berthold Brecht in het Nederlands voor, terwijl het Duo Kobe Baeyens en Florejan Verschueren de liederen uitvoerden.

De postume hulde aan Hendrik Fayat kadert in de trend, die zich wellicht verder zal ontwikkelen tot een traditie van vrijzinnige afscheidsrituelen in de gemeenschap van Brusselse Vlamingen. In dit licht mag ook worden herinnerd aan de opmerkelijke en door honderden collega's en vrienden bijgewoonde afscheidsceremonie voor Johan Anthierens in de Aula Van Geen van de VUB op 25 maart 2000. Dat zijn familie en vrienden een beroep deden op de goede diensten van de VUB, heeft niet alleen te maken met de intellectuele en filosofische verwantschap tussen Anthierens en de vrijzinnige gemeenschap, maar wellicht ook met het feit dat de VUB zich naar aanleiding van het heengaan van een aantal gewezen rectoren, raadsvoorzitters en professoren heeft toegelegd op de organisatie van vrijzinnige afscheidsplechtigheden. Raadszalen en aula's werden in de loop van de jaren 1990 genoemd naar de ere-rectoren Roger Van Geen en

Aloïs Gerlo en naar de gewezen voorzitters Walter Debrock en Herman Corijn. Herdenkingsboeken werden bij VUBPRESS uitgegeven om hun leven en werk niet in de vergetelheid te laten terechtkomen. Daar Fayat buitengewoon hoogleraar was aan de ULB en de VUB, was het evident dat de VUB zich bij zijn postume hulde aansloot. Onder de betreurde VUB-prominenten bevonden zich overigens ook een aantal trouwe leden van de AVK. Gerlo was voorzitter van het VF van 1966 tot 1979. Als 'Oostendse' Brusseelaar had Walter Debrock een opmerkelijke staat van dienst opgebouwd, niet alleen in het verzet – hij was luitenant-kolonel van de weerstand en politiek gevangene 1940-1945 – maar evenzeer als atheneumprefect van Ronse, als ere-administrateur-generaal van het ministerie van de Nederlandse Cultuur, ere-voorzitter van de raad van bestuur van en docent aan de VUB. Niet alleen in AVK-middens maar ver daarbuiten werd hij gewaardeerd om zijn openhartige, scherp-kritische maar wijze uitspraken. Aan de wederopgang van de Vlaamse beweging en het cultureel réveil van de Nederlandse cultuur in Vlaanderen én Brussel heeft hij een wezenlijke bijdrage geleverd.¹⁵ De AVK participeerde dan ook aan de huldeplechtigheid die ter nagedachtenis van Walter Debrock op 23 oktober 1996 op initiatief van AVK-lid en VUB-rector Els Witte werd georganiseerd.¹⁶

Een aantal andere leden, bestuursleden of 'gelegenheidsmedewerkers' van de AVK gingen ook heen. Wat de laatste categorie betreft, vertolkte ere-voorzitter Fayat, anderhalf jaar voor hij zelf heenging, nog het medeleven van de AVK naar aanleiding van het overlijden van de Franse president François Mitterand: 'Als bescheiden secretaris van de Franse Socialistische Partij kwam François Mitterand de August Vermeylenkring op 21 februari 1974 toespreken over 'L'Evolution du Parti Socialiste dans la politique française et en Europe'. Op 8 januari 1996 stierf François Mitterand als gezagvolle President van de Franse Republiek. Bij zijn heengaan paste het eraan te herinneren, dat het onze August Vermeylenkring was die hem de gelegenheid had geboden, de aanvang van zijn nieuw beleid, in Brussel te komen toelichten.'¹⁷

In februari 1996 moest de AVK afscheid nemen van twee prominente leden, Sylvain Frey (1923-1996) en Wilfried De Pauw (1927-1996), die beiden een opmerkelijke staat van dienst in het openbare ambt en de diplomatie hadden verworven.¹⁸ Frey was ere-grootmaarschalk van het Hof, ere-ambassadeur, ere-directeur-generaal-jurisconsult bij het ministerie van buitenlandse zaken, emeritus van de VUB en ere-substituut van de auditeur-generaal bij de Raad van State. Zijn studenten, aan wie hij de cursus Europese organisaties doceerde, herinneren zich de voorname

bevlogenheid waarmee hij hen trachtte te demonstreren dat de gevestigde democratische orde in West-Europa zich niet uit zichzelf maar na een lange strijd tegen het fascisme had hersteld en dat dit geen vanzelfsprekende verworvenheid was. Ere-ambassadeur Wilfried De Pauw was eerst hoogleeraar aan de universiteiten van Elisabethstad en Zuid-Afrika en vervulde nadien, tijdens zijn diplomatieke carrière, opdrachten in Zuid-Afrika, Jeruzalem, de Filippijnen en Australië.

Op 25 februari 1996 moest de avk het overlijden betreuren van Antoine Van de Velden (1928-1996), ere-eerste voorzitter van het Arbeidshof van Brussel, die in de beginjaren een aantal jaren bestuurslid was geweest. Een jaar later volgde het heengaan van één van de medestichters van de avk, Jan Van Overloop (1907-1997), die zijn carrière als directeur van de Belgische Wereldomroep had beëindigd en in Kalmt-hout stierf, maar in de jaren 1950 op de Broquevillelaan woonde. Als gewezen voorzitter van de Arbeiders Jeugd Centrale (AJC) was hij in die functie de opvolger geweest van Gust De Muynck, Cyriel Deswaef, Bert Van Kerckhoven, Louis Major, Franz Tielemans en Antoon Spinoy. Rond 1935 was hij bij de NIR als radiojournalist beginnen te werken en spoorde hij Nic Bal tot het examen van reporter aan. Na zijn participatie in het verzet leidde hij de radio-uitzendingen van het Geallieerde Hoofdkwartier in Luxemburg en vervolgens radio Leopoldstad. Kort na Lucien Genard, ere-ambtenaar bij Sabena, overleed op 16 april 1999 Nic Bal, ere-directeur-generaal van de BRT. Bal en Fayat kenden elkaar al van vóór de tweede Wereldoorlog. Actief in het socialistisch verzet tegen de Duitse bezetter, speelde Bal een belangrijke rol in de uitbouw van de BRT, eerst als reportagemaker, later ook als hoge ambtenaar. In de loop der jaren publiceerde hij een aantal boeken en schreef hij ook teksten voor het avk-ledenblad. In juli 1999 stierf Leo Vindelinckx (1911-1997).¹⁹ In de aanvangsjaren behoorde hij tot de ploeg die humoristische sketches schreven en opvoerden tijdens de zomeravondmalen. Antoinette Gelaude, weduwe van Albert baron Onghena, ontviel de vereniging op 26 augustus 2000.²⁰ Jarenlang was ze een zeer actief bestuurslid geweest en had ze ook deelgenomen aan de Hellasreizen. Maar ook het ontvallen van 'gewone' leden, zoals Adriana ('Zus' Van Hulst) Clever (1913-1996) viel de avk zwaar. Samen met haar eerder overleden echtgenoot, Albert Van Hulst, was ze een van de trouwste leden van de kring én atmosfeerbevorderende factoren op het traditionele zomeravondmaal. En met René Vanhaelst (1918-1996), geboren en getogen Vlaamse Molenbekenaar, die als directeur van de gemeentelijke administratie één van de trouwste avk-leden

was, moest de vereniging ook het teloorgaan van helaas nooit opgeschreven 'Vermeylenkring-memoires' betreuren.²¹

De sterke en standvastige persoonlijkheid van Josepha Van Humbeeck, die als echtgenote van Noël Vermeulen deze opmerkelijke kunstschilder jarenlang zo moedig had bijgestaan, moest in december 2000 eveneens betreurd worden.²² In het netwerk van progressieve intellectuelen en kunstminnaars was ze zeer geliefd, ook omwille van haar aandacht voor en bekommernis om jonge kunstenaars. Die bekommernis werd zeker ook gedeeld door Betty De Leye (1923-2003), echtgenote van Piet Frantzen en zelf ook kunstschilder, oud-leerlinge en een aantal jaren voorzitter van het RHok, Etterbeek, én moeder van de beeldhouwer Tom Frantzen. Als nationaal secretaris van de Socialistische Vooruitziende Vrouwen heeft ze haar eigen artistieke carrière overigens, mede ook omwille van het moederschap van twee zonen, tijdelijk opzij moeten zetten. Haar sterke schepingsdrang liet haar echter de draad weer opnemen, opnieuw aan het werk gaan en avondonderwijs volgen om zichzelf verder te bekwamen.

Met Jan Baghus verdween in mei 2001 een socialistische militant van zeer bescheiden afkomst die samen met Gust de Muynck in 1929 de Socialistische Arbeidersomroep voor Vlaanderen (SAROV) had opgericht, nog vóór het NIR/INR in 1930. Deze zender was gericht op het lenigen van de culturele behoeften van de arbeiders via radio-uitzendingen, waarin onder meer de socialistische Guldensporenvieringen en de 1 mei manifestaties alsook het vrijzinnig-humanistische ideeëngoed aan bod kwamen. Met Maria Bulteel, de weduwe van Karel De Pauw en moeder van Frans en Wilfried De Pauw, verloor de AVK in augustus 2001 niet alleen haar oudste lid, maar één van de oudste Belgen: ze was geboren op 28 november 1900 te Nieuwpoort. Als eerste secretaresse van de Vlaamse Club had ze het mede door haar zoons geleide studentengenootschap Geen taal Geen Vrijheid efficiënt ondersteund.²³

Via een aantal AVK-leden werden de banden met de socialistische partijbeweging geconsolideerd. Hendrik Bonnijns (1920-2001) was bij De Post opgeklommen tot één der hoogste ambten.²⁴ Vanaf de oprichting van de autonome federatie van de Vlaamse BSP-federatie Brussel-Halle-Vilvoorde had hij zich actief in de politiek geëngageerd, als secretaris van de 'sub-federatie' Brussel, als lid van de Brusselse agglomeratieraad en als kabinetslid van verschillende socialistische ministers. Marcel Vandenhove (1925-2002) heeft als burgemeester van Avelgem en SP-senator niet zo actief geparticipeerd aan de activiteiten en de werking van de AVK, maar stelde het op prijs zijn persoonlijke steun aan de Vlaamse socialisten in Brussel en zijn betrokkenheid via zijn lidmaatschap te uiten en te besten-

digen.²⁵ Rik Coolen (1929-2002), die de avk jarenlang in het hoofdbestuur van het Vermeylenfonds vertegenwoordigde, maakte heel de naoorlogse ontwikkeling van het Vlaamse cultuurleven in Brussel mee en was een steunpilaar van het Nederlandstalig officieel onderwijs in Brussel. Behalve medeoprichter van het Verbond van vriendenkringen van het Brusselse rijksbasisonderwijs was hij voorzitter van de Agglomeratieraad voor Plaatselijk Sociaal-cultureel Werk, van het Contact- en Cultuurcentrum en van het Vlaams Onderwijscentrum. In de organisatie van de vier Congressen van Brusselse Vlamingen speelde hij een actieve rol. In het Vlaams-Brussels overleg over de staatshervorming verdedigde hij het cruciale principe van de persoonsgebonden materies. In maart 1968 behoorde hij tot de allereerste Rode Leeuwen. Omwille van zijn ervaring inzake sociaal huisvestingsbeleid deed Lydia De Pauw-Deveen een beroep op hem om als haar kabinetschef te fungeren tijdens de periode van haar staatssecretariaat.²⁶ Zijn echtgenote, Jeanne Coolen-Hordies (1929-1997), een uitstekende lerares Nederlands – aan het toen nog Koninklijk ‘Lyceum’ van Laken – was hem en de avk al eerder ontvallen.²⁷

Tenslotte kreeg de avk in het najaar 2003 een zware klap door het overlijden van Robert Farazijn (1923-2003), Piet Waedemon (1926-2003) en Willem Verougstraete (1908-2003).²⁸ Robert Farazijn had het penningmeesterschap overgenomen van Roger Peltot en behoorde tot de oprichters en de eerste bestuursploeg van de avk. Naast zijn professionele carrière, die hij, zoals gezegd, als raadsheer bij het Rekenhof beëindigde, was hij ook actief in de socialistische partijbeweging, onder meer als voorzitter van het kanton Steenokkerzeel. Op de inzet van classicus en atheneumleeraar Piet Waedemon als enthousiaste organisator van de Hellasreizen komen we later nog terug. Zijn vurige bewondering voor en grondige kennis van het oude Griekenland had zijn persoonlijkheid zonder twijfel in de loop der jaren diep beïnvloed en gevormd. Tal van activiteiten die hij in avk-verband opzette, hielden verband met het oude Griekenland en hebben de deelnemers aan de Hellasreizen, aan de voordrachten en tentoonstellingen over Griekenland én aan de conviviale zomersoupers in de Griekse restaurants van Brussel evenzeer, niet alleen in cultureel-cognitieve maar ook sociaal-affectieve zin, ‘vergriekt’. Hij was ook actief in de sp en een tijd voorzitter van de afdeling Brussel.

De leegte ten gevolge van het afsterven van deze beide vrienden en medestanders werd eind oktober 2003 nog vergroot door het wegvallen van Willem Verougstraete. In zijn loopbaan was hij advocaat, assessor bij de raad van State, voorzitter van het Brussels Arbeidshof en buitengewoon

hoogleraar aan de ULB-VUB. Hij doceerde arbeidsrecht en sociaal recht. Tijdens zijn zeer actief leven zette hij zich ook sterk in voor zijn vrijzinnige, Vlaamse en socialistische idealen. In 1932 behoorde hij tot de wederoprichters van het oude studentengenootschap Geen Taal Geen Vrijheid, dat zijn wedergeboorte dankte aan de Vlaamse studiegroep. Die groepeerde de Vlaamsegezinde studenten van de ULB en bracht hem samen met Hendrik Fayat, Cyriel De Swaef en andere latere stichters van de AVK. Na zijn studies in de rechten werd Verougstraete bestuurslid en nog later voorzitter van het Vlaams Pleitengenootschap bij de Balie te Brussel. In 1956 behoorde hij tot de stichters van de Oud-studentenbond van de ULB-VUB, waarvan hij de eerste voorzitter werd. Als voorzitter van de Vereniging voor Nederlandstalig Vrijzinnig Onderwijs speelde hij in de ontstaansgeschiedenis van de autonome VUB een belangrijke rol. Als vrijdenker en jurist droeg hij bovendien in wezenlijke mate bij tot de oprichting en erkenning van de Unie van Vrijzinnige Verenigingen en de Centrale Raad der Niet-Confessionele Gemeenschappen van België. In zijn bijdrage tot de strijd voor de depenalisering van abortus en tot de oprichting van het Centrum voor Vrouwenstudies van de VUB combineerde hij zijn vrijzinnig engagement met steun aan de vrouwenemancipatie. Zelf zoon van een kunstschilder hoeft het niet te verwonderen dat Willem Verougstraete ook tot de pioniers van het Kunst- en Cultuurverbond in het Paleis voor Schone Kunsten en tot de oprichters van de vzw Paleis behoorde of fungeerde als voorzitter van het Contact- en Cultuurcentrum Brussel.

Noten

- ¹ Korte Toespraak van ere-voorzitter-stichter oud-minister Hendrik Fayat. In: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 6, februari 1995, pp. 7-8.
- ² FAYAT, Hendrik (1994), Ook humor en satire kwamen aan bod in de AVK. In: DE PAUW-DE VEEN, Lydia (red.), *August Vermeylenkring. Herinneringen*, p. 31.
- ³ In 1964 affineerde Fayat: 'De Vlaamse progressisten treffen elkaar in de August Vermeylenkring.' FAYAT, Henri (red.) (1964), *August Vermeylenkring 1954-1964*, p. 19.
- ⁴ De meest exhaustieve politiek-culturele biografie van Fayat vindt men in: VAN VELTHOVEN, Harry (1998), Flamingant want socialist: Hendrik Fayat (28 juni 1908-21 september 1997). In: WITTE, Els & MARES, An (red.), *19 keer Brussel*. Brussel, VUBPRESS, pp. 187-203.
- ⁵ VERBRUGGEN, Paule. (1994), *Overzichtslijst van het archief van Hendrik Fayat*. Gent, AMSAB, pp. 15-17; DE WAELE, Maria (1998), Fayat, Hendrik. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tiel, Lannoo, pp. 1113-1115.
- ⁶ Lydia De Pauw-Deveen schetste een levendig portret van Fayat op basis van diens mémoires en gesprekken met zijn vrienden en medewerkers, zie: DE PAUW-DE VEEN, Lydia (red.) (1994), *August Vermeylenkring. Herinneringen*, pp. 7-9.

- ⁷ FAYAT, Hendrik (1979), *Op zoek naar vrede: internationale problemen van deze tijd*. Brussel, Story-Scientia; SYBESMA-KNOL, Neri & FAYAT, Hendrik (1993), *Op zoek naar vrede: de structuren van de internationale samenwerking*. Brussel, VUBPRESS.
- ⁸ CISELET, G., FAYAT, H. & GANSHOF VAN DER MEERSCH, W.J. (1956), *Aspects du régime parlementaire belge*. Brussel, Librairie encyclopédique.
- ⁹ SCHEELINGS, Frank (1998), Deveen, Lydia. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, Lannoo, pp. 926-927.
- ¹⁰ WILLEKENS, Emiel (1984), *Emanuel Hiel, dichter en flamingant tussen Dender en Zenne 1834-1899*. Brussel, Willemsfonds; SIMONS, Ludo (1998), Hiel, Emanuel. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, Lannoo, pp. 1447-1448.
- ¹¹ WITTE, Els (2004), Vier generaties van Brusselse flaminganten: van Emanuel Hiel tot Lydia Deveen. In: *Tijdingen. Mededelingenblad voor de Vrienden van het Archief en Museum van het Vlaams Leven te Brussel*, jg. 25, nr. 2, juni, pp. 4-8.
- ¹² FAYAT, Henri (red.) (1964), *August Vermeylenkring 1954-1964*, pp. 13-14.
- ¹³ Telefonisch gesprek met Hugo Schurmans. Zie ook diens herinneringen in: DE PAUW-DE VEEN, Lydia (red.) (1994), *August Vermeylenkring*, pp. 11-13.
- ¹⁴ Overlijdensbericht Hendrik Fayat. In: *AVK Brussel. Maandblad van de August Vermeylenkring Brussel*, jg. 29, nr. 2, oktober 1997, p. 2-4; Hommage Hendrik Fayat (1906-1997). In: *AVK Brussel. Maandblad van de August Vermeylenkring Brussel*, jg. 30, nr. 2, oktober 1998, pp. 4-6.
- ¹⁵ Overlijdensbericht en treffende tekening van Walter Debrock - 'op de "nek" gezien' - van Lydia De Pauw-Deveen. In: *AVK Brussel*, jg. 28, nr. 1, september 1996, pp. 4-5.
- ¹⁶ In Memoriam van Walter Debrock met persoonlijke herinneringen van Hendrik Fayat en aankondiging van de plechtigheid op de VUB. In: *AVK Brussel*, jg. 28, nr. 2, oktober 1996, p. 5.
- ¹⁷ In Memoriam François Mitterand. In: *AVK Brussel*, jg. 27, nr. 6, februari 1996, p. 11.
- ¹⁸ Overlijdensberichten Sylvain Frey en Wilfried De Pauw. In: *AVK Brussel*. Jg. 27, nr. 7, maart 1996, pp. 4-5.
- ¹⁹ Overlijdensbericht Leo Vindelinckx. In: *AVK Brussel*, jg. 31, nr. 1, september 1999, p. 4-5.
- ²⁰ Overlijdensbericht Antoinette Gelaude. In: *AVK Brussel*, jg. 32, nr. 2, oktober 2000, p. 4-5.
- ²¹ Overlijdensbericht René Vanhaelst. In: *AVK Brussel*, jg. 28, nr. 4, december 1996, p. 5.
- ²² Overlijdensbericht Josepha Van Humbeeck. In: *AVK Brussel*, jg. 32, nr. 5, januari 2001, p. 6.
- ²³ Overlijdensbericht Maria Bulteel. In: *AVK Brussel*, jg. 33, nr. 1, september 2001, p. 4.
- ²⁴ Overlijdensbericht Hendrik Bonnijns. In: *AVK Brussel*, jg. 33, nr. 4, december 2001, p. 4-5.
- ²⁵ Overlijdensbericht Marcel Vandenhove. In: *AVK Brussel*, jg. 33, nr. 6, februari 2002, p. 6.
- ²⁶ Overlijdensbericht Rik Coolen. In: *AVK Brussel*, jg. 34, nr. 1, september 2002, p. 4-5.
- ²⁷ Overlijdensbericht Jeanne Hordies. In: *AVK Brussel*, jg. 28, nr. 7, maart 1997, p. 4-5.
- ²⁸ Overlijdensberichten van Robert Farazijn en Piet Waedemon. In: *AVK Brussel*, jg. 35, nr. 3, november 2003, pp. 6; Overlijdensbericht van Willem Verougstraete. In: *AVK Brussel*, jg. 35, nr. 4, december 2003, pp. 4-5.

‘Lieu de mémoire’, vertooggemeenschap en opiniegroep

Hoewel het voeren van politieke actie volgens de stichters niet tot de taken van de nieuwe culturele vereniging behoorde, heeft de AVK meer dan alleen maar een sociaal-culturele bedrijvigheid ontplooid. In 1964 ging Fayat er zelfs prat op dat de AVK nooit moties stemde, geen eisen stelde aan regering en parlement, geen grieventrommel roerde, aan geen enkele agitatie deed: ‘Ons opzet is steeds geweest een zuiver culturele activiteit te ontwikkelen.’¹ In de titel van het eerste herdenkingsalbum, *August Vermeylenkring 1954-1964. 10 jaar socialistisch kultuurleven te Brussel*, werd dat overigens ook onderstreept. Daarmee bedoelde Fayat echter dat de AVK bedoeld was om zelf culturele actie in het Nederlands te voeren in plaats van alleen maar te eisen dat die er zou komen. Het bestuur was er zich immers maar al te goed van bewust dat de taalwetgeving en de tweetaligheid van Brussel moesten worden nageleefd en dat het Nederlands en het culturele leven van de Vlaamse Brusselaars zich onder optimale omstandigheden moesten kunnen ontwikkelen. De AVK heeft in de loop der jaren echter effectief aan politiek-culturele actie gedaan door te fungeren als *lieu de mémoire*, als vertooggemeenschap en opinie- of pressiegroep. De AVK beperkte zich niet tot het koesteren van het geestelijke nalatenschap van August Vermeylen maar bleef in diens kritische geest werken aan denkbeelden en standpunten. Aanvankelijk kwam het erop aan voor de Vlaamse Brusselaars in het hoofdstedelijke maatschappelijke en culturele leven een grotere plaats te verwerven en na te gaan hoe de belangen en de politieke representatie van de Vlaamse Brusselaars via taalwetten en staats-hervorming het best kon gediend worden. De synergie tussen cultuur en politiek zou blijken uit de bijdrage en de rol van de AVK in de oprichting en werking van de Rode Leeuwen in 1968 en daarna. De opkomst en doorbraak van het Vlaams Blok heeft de AVK er steeds meer toe aangezet weerwerk te bieden tegen de extreem-rechtse ideologie, het racisme, de

intolerantie. Sinds de Vlaamse Brusselaars binnen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest hun eigen gemeenschapsinstellingen en -voorzieningen konden gaan uitbouwen, heeft de avk steeds meer de klemtoon gelegd op de noodzaak een 'open' Vlaamse identiteit en cultuur te construeren, gebaseerd op de traditie van het Europese en transculturele humanisme. Daarbij heeft de avk zich aangesloten bij initiatieven die, ingegeven door de zorg voor de Brusselse 'polis' en 'consociatio', de vreedzame coëxistentie en een interculturele 'polyloog' binnen de multiculturele en internationale metropool nastreven.

1. Netwerking en orkestratie van opiniëring en pressie

Met de oprichting van de August Vermeylenkring beoogde Fayat expliciet het systematisch versterken van wat hij de 'Nederlandse cultuurkring' placht te noemen. Fayat heeft bijgedragen tot de constitutie van het veld van de Nederlandse cultuur in Brussel, waarin de avk een vaste plaats heeft verworven. Laat ons even nagaan hoe de avk Fayat heeft toegelaten om dat netwerk uit te bouwen en zich in dat veld te positioneren. Het lijkt er sterk op dat Fayat bewust of onbewust door de organisatie van culturele actie via de avk de convivialiteit tussen Vlaamse Brusselaars en Vlamingen in Brussel heeft willen bevorderen. Op dat netwerk en op die door culturele actie en convivialiteit versterkte solidariteit kon Fayat nadien terugvallen bij het opzetten van taalpolitieke acties en initiatieven. Fayats getuigenis over de totstandkoming van de oproep van Stijn Streuvels en Herman Teirlinck van 9 oktober 1959 illustreert hoe hij het opgebouwde kapitaal aan krediet en vertrouwen als het ware kon verdisconteren.

Fayat koesterde een grote bewondering voor Teirlinck. Zijn eerste herinneringen aan Teirlinck gingen terug tot de 'Vlaamse Hoogdagen van de Schone Letteren', die in november 1937 met grote luister in het Paleis voor Schone Kunsten te Brussel doorgingen en die Fayat als 'verre toeschouwer' had meegemaakt.² Fayat voelde zich toen al tot de 'innemende figuur' van Teirlinck aangetrokken en bewonderde diens geraffineerd en oorspronkelijk literair talent. Maar voor Fayat en 'al wie in de Vlaamse Beweging met de wapenen van de geest hebben willen strijden' was Teirlinck bovenal een 'fakkel' en een 'baken' geweest. Na het overlijden van August Vermeylen zou Teirlinck diens leidinggevende en gezaghebbende rol overnemen. Hij zou de zin van de Vlaamse letterkunde en van het hele Vlaamse cultuurbewustzijn verdiepen en in de Vlaamse beweging tevens

nieuwe perspectieven openen voor de culturele voltooiing van Vlaanderen ontvoogding op Europees vlak.³ In de jaren na de Tweede Wereldoorlog had Fayat als opkomend politicus Teirlinck al een paar maal ontmoet. In de periode 1946 - 1947 ging Fayat samen met Huysmans – de toenmalige eerste minister – de boer op en hielden ze een politieke vergadering 'In de Feestzaal' te Beersel, waar Teirlinck hen zat op te wachten 'achter een glas geuze'. In de loop der jaren slaagde Fayat erin via de organisatie van culturele evenementen de banden met Teirlinck aan te halen en het onderlinge vertrouwen te doen groeien.

In februari 1954 verleende Fayat als voorzitter van de avk zijn actieve medewerking aan een vergadering van het Schaarbeeks Comité voor Arbeidersopvoeding, waar Willem Pée sprak over 'Leven en Werk van Herman Teirlinck'. In de maand mei van hetzelfde jaar werd in de avk de film van Henri Storck over Herman Teirlinck vertoond, ingeleid door Raymond Herreman. Hoewel Fayat in het kader van de organisatie van deze manifestaties geen persoonlijke contacten had gehad met Teirlinck, lijdt het geen twijfel dat de auteur deze initiatieven rond zijn cultureel oeuvre zal hebben gewaardeerd. Toen Fayat de eerste keer minister was, ontving hij dan ook van Teirlinck op 12 mei 1957 – daags voor zijn eedaflegging – het allereerste gelukwensentelegram. Fayat was zeer geroerd door de geestdriftige eregroet van de schrijver, die het nieuws van Fayats benoeming zeer vroeg te weten was gekomen. Teirlinck bevestigde zijn sympathie voor de jonge socialistische minister door hem op 15 mei 1958 uit te nodigen op het jaarlijks feestelijk middagmaal waarop de Arkprijs van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* werd uitgereikt, dat jaar aan Ivo Michiels voor zijn roman *Het Afscheid*. De contacten tussen Fayat en Teirlinck werden van dan af veelvuldiger. De avk organiseerde in september 1958 een bijzonder verzorgde en geslaagde Herman Teirlinckhulde in het Karreveldkasteel van Sint-Jans-Molenbeek, de geboorteplaats van de auteur. De bijna tachtigjarige auteur toonde zich in zijn dankwoord diep ontroerd en liet Fayat in een eigenhandige brief 'weten hoezeer deze hulde in zijn geboorteplaats hem naar het hart was gegaan'.⁴ Dit kort evenementieel relaas illustreert zeer concreet hoe via de organisatie van cultureel-conviviale evenementen het netwerk van Vlaamse intellectuelen in Brussel werd uitgebouwd en hoe het veld van de Nederlandse cultuur in Brussel werd versterkt.

Het vervolg van Fayats relaas toont aan hoe de socialistische politicus het via cultureel-conviviale actie versterkte netwerk kon activeren en mobiliseren voor taalpolitieke actie. Fayat bevestigde dat in zijn eigen

woorden: 'Deze vertrouwelijke verhouding moedigde mij even later aan om Teirlincks hulp in te roepen voor een aangelegenheid van algemeen Vlaams belang.'⁵ In 1959 spitsten de politieke moeilijkheden zich immers toe op het probleem van de definitieve vastlegging van de taalgrens. Het vooruitzicht op de volkstelling van 1960 deed immers langs Vlaamse zijde de vrees groeien dat die opnieuw met een talentelling zou gepaard gaan en dat, net zoals in 1947, er opnieuw een jarenlang aanslepende betwisting over de wettelijke gevolgen van de talentelling zou ontstaan. Het had immers tot in 1954 geduurd vooraleer men bijvoorbeeld over het statuut van de taalgrensgemeenten Edingen en Ronse een uiteindelijke beslissing had kunnen nemen. Langs Vlaamse kant groeide de roep naar de definitieve vastlegging van de taalgrens, niet alleen tussen Vlaanderen en Wallonië maar ook rond Brussel. Tevens verzuchtte men op de grondslag van de wederzijdse eerbied voor elkaars taalgebied de verhoudingen tussen beide taalgemeenschappen te pacificeren.

In Brussel stonden Fayat en diegenen die opkwamen voor de belangen van de Vlamingen in de hoofdstad voor de opgave de publieke opinie van de redelijkheid en rechtmatigheid van het Vlaamse standpunt te overtuigen. Dat was gemakkelijker gezegd dan gedaan. Fayat was zich immers zeer goed bewust van de beeldvormingstrategie die de Franstaligen in Brussel zouden trachten te volgen: 'In het Brusselse gebied dreigde de hetze tegen de strijdbare Vlamingen los te komen als niet kon worden aangetoond dat zij niet de voor geen redelijkheid vatbare fanatici waren waarvoor men ze wenste te laten doorgaan, maar dat zij niet anders konden zijn dan de overtuigde vertolkers van een algemeen verspreide en diep aangevoelde mening die alle bewuste Vlamingen in zich droegen, of zij nu actief in de politiek of helemaal buiten elk politiek bedrijf stonden.'⁶ Fayat vatte vervolgens het plan op om in overleg samen met een aantal gezaghebbende, niet politiek geëngageerde figuren uit het Vlaamse intellectuele veld een manifest op te stellen en dit met hen te ondertekenen. Fayat polste Teirlinck via Julien Kuypers en bekwam diens onmiddellijke instemming met het initiatief. Het manifest, dat uiteindelijk alleen door Stijn Streuvels en Herman Teirlinck zou worden ondertekend, werd voorbereid in de periode tussen augustus en oktober 1959. Eind juli bezorgde Fayat Teirlinck de tekst van de 'Guldensporenrede', die hij op 11 juli tijdens een feestzitting in de Brusselse kvs had uitgesproken. Daarin had Fayat de problematiek van de definitieve taalgrens vrij scherp gesteld. Op 31 augustus pleegden beiden overleg in de Club van de Universitaire Stichting. Verschillende ontwerpen werden uitgewerkt maar voldeden Teir-

linck niet. Teirlinck vond dat de verklaring zeer kort moest zijn, lapidair, plechtig en met de toon van een strenge waarschuwing. In de verklaring moesten dus niet alle aspecten van het probleem worden onderzocht maar moest het meest cruciale desideratum worden centraal gesteld: de definitieve vastlegging van de geografische taalgrens. De onaanvechtbaarheid van de 'geboortegrond' van beide taalgebieden moest eens en voor altijd volstrekt onaantastbaar worden verklaard. Teirlinck nam de redactie van het manifest uiteindelijk volledig in eigen hand. Intussen was Teirlincks opvatting over de ondertekening van dit manifest gewijzigd. In plaats van een hele rist gezaghebbende personen verkoos hij de plechtige oproep alleen met Stijn Streuvels te ondertekenen. Hij trok op 9 oktober naar Ingooigem om de handtekening van Streuvels te vragen. Streuvels stemde onmiddellijk in en het manifest werd op 29 oktober 1959 via Belga gepubliceerd.

De oproep van beide Vlaamse auteurs staat intussen geboekstaafd als een historisch manifest. De verklaring kaderde in de sensibilisatiecampagne van het pas opgerichte Vlaams Actiecomité en ruim 500 Vlaamse gemeentebesturen tegen de talentelling en gaf een sterke impuls aan de strijd voor de definitieve vastlegging van de taalgrens, maar ook, in het verlengde daarvan, aan het streven naar de herinrichting van het Belgische staatsverband, naar de constitutionele oprichting van de taalgemeenschappen en de staatshervorming. Teirlinck sprak zich in 1961 in het themanummer van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* overigens onomwonden uit pro culturele autonomie, op voorwaarde dat de vrijheid van de kunstenaar gewaarborgd bleef. De episode die aan de totstandkoming en de publicatie van de oproep van oktober 1959 vooraf ging, maakt op concrete en treffende wijze duidelijk hoe Fayat via de cultureel-conviviale actie van de AVK niet alleen het Nederlands cultureel veld in en rond Brussel wist te versterken, maar tevens hoe hij erin slaagde langs Vlaamse zijde het vertrouwen en de complicité tussen politieke actoren, intellectuelen en cultuurproducenten tot stand te brengen. Door de redactie en de ondertekening van het Vlaamse manifest over de definitieve vastlegging van de taalgrens uiteindelijk over te laten aan beide prominente auteurs werd het initiatief bovendien gedepolitiseerd.

De ontstaansgeschiedenis van dit manifest reveleert meteen ook één van de hoofdkenmerken van Fayats politiek-culturele persoonlijkheid en strategie: zijn pluralistische ingesteldheid en zijn streven om via contacten met andersdenkende Vlamingen en Vlaamse Brusselaars samen te werken en front te vormen. Parallel aan de uitbouw van de AVK heeft Fayat zich na

1945 erop toegelegd om de pluralistische samenwerking van Vlaamse intellectuelen, cultuurwerkers en verenigingen organisatorisch te institutionaliseren.⁷ Hij drong na de bevrijding erop aan dat het Vlaams verbond voor Brussel zou worden heropgericht. Dat was immers stilgevallen ten gevolge van de betrokkenheid van bepaalde bestuursleden bij de collaboratie. Het werd in 1946 heropgericht als het Comité tot bevordering van het Vlaams Leven te Brussel, vanaf 1949 Vlaams Komitee voor Brussel. In maart 1966 werd Fayat de eerste voorzitter van de raad van beheer van de vzw Contact en Cultuurcentrum (ccc), dat de Nederlandse cultuur binnen de agglomeratie moest aanmoedigen, verspreiden en coördineren. Het ccc gaf daartoe een periodiek *Deze Maand in Brussel* (vanaf 1985 *Deze Week in Brussel*) uit en ondersteunde de uitbouw van de lokale Nederlandstalige socioculturele raden in de 19 gemeenten.⁸

2. IJveren voor de oplossing van het probleem Brussel en de politieke representatie van de Vlaamse Brusselaars: de oprichting van de Rode Leeuwen

De Tweede Wereldoorlog onderbrak de beweging ten gunste van een meer uitgesproken Vlaamse profilering binnen het Belgische socialisme. Binnen de BSP begon een kwarteeuw ‘unitaire inertie’⁹, die de oprichting van het Vermeylenfonds niet onmiddellijk kon verhelpen. Hoewel Fayat in het herdenkingsboek van 1964 nog steeds de ‘louter’ culturele werking van de avk beklemtoonde, heeft de avk gefungeerd als een opinie- en presiegroep, die haar invloed ook deed gelden ten gunste van de oplossing van het probleem Brussel. In de uitbouw van het organisatorische verzet van de Vlaams-Brusselse socialisten tegen de verdere verfransing typeerde H. Van Velthoven de oprichting van de avk in 1954 en die van de Rode Leeuwen in 1968 respectievelijk als de culturele en de politieke fase.¹⁰ Fayats eerste politieke en Vlaamsgezinde standpunten over het probleem Brussel dateren echter al van veel vroeger. In zijn referaat op het Vlaams Socialistisch Congres van 1937 had hij zijn visie op het probleem van de taalgrens en van Brussel gegeven. Hij dacht verder door over het territorialiteitsprincipe en over het statuut van Brussel. De taalgrens moest een administratieve grens worden, zodat de ambtskringen en rechtsgebieden dienden aangepast te worden in functie van de vorming van eentalige gebieden.¹¹ De Brusselse agglomeratie van 19 gemeenten zou van het arrondissement Brussel en van de provincie Brabant worden losgemaakt.

Dat Groot-Brussel zou een tiende provincie vormen, gesteund op de tweetaligheid van de Brusselse gemeentebesturen. Dit zou ook de ontdubbeling mogelijk maken van de onderwijsdienst in een Frans- en Nederlandstalige afdeling. Het voorstel tot oprichting van een provincie Groot-Brussel dateerde al van het einde van de 19de eeuw. Wellicht werd Fayat erdoor geïnspireerd via het rapport-Holvoet uit 1937 over de grote agglomeraties.¹²

Tijdens en na zijn actieve politieke loopbaan maakte Fayat als AVK-voorzitter tal van analyses van de diverse aspecten van het probleem Brussel. Zijn standpunten en visies werden gecondenseerd in twee brochures uit 1966 en 1977, die meteen ook een evolutieperspectief bieden.¹³ Tussen de verschijningsdatum van beide publicaties greep de oprichting plaats van de Rode Leeuwen en werd de grondwetsherziening van 1970-1971 doorgevoerd. In 1966 sprak Hendrik Fayat de algemene vergadering van het Willemsfonds toe. Hij had een goede verstandhouding opgebouwd met Hans Van Werveke, de toenmalige voorzitter van het WF. Hij kritiseerde de onvolmaakte toepassing van de recente taalwetten maar vooral de aanhoudende 'denationalisatie' van Vlaamse kinderen in het Brussels onderwijs. De uitbouw van Nederlandstalige lagere en secundaire scholen was nodig om het behoud van toekomstige generaties Nederlandstaligen te garanderen. Fayat ging ervan uit dat de Vlaamse Brusselaars 20% vormden van de bevolking van de 19 gemeenten, die eind 1964 1.057.000 inwoners telden. Hij pleitte ook voor de uitbouw van Nederlandstalig hoger onderwijs en eigen culturele instellingen. Dat daar vraag naar was, toonde het succes van de AVK-activiteiten aan. De literaire avond met Marnix Gijsen had 1.200 toehoorders gelokt, terwijl de toneel- en de filmavond dat jaar door niet minder dan respectievelijk 500 en 2000 toeschouwers werden bijgewoond. Hij spitste zich ook toe op het probleem van de politieke machtsvorming in het kiesarrondissement Brussel. Het probleem van de politieke representatie van de Brusselse Vlamingen werd voor Fayat in 1968 een persoonlijk probleem én een uitdaging.

Verklaringen van Franstalige politici, zoals die van de toen nog socialistische burgemeester van Anderlecht, Henri Simonet, op 3 november 1966 in *Le Soir*, dat de verfransing van Brussel een *phénomène irréversible* was, werden als tartend ervaren. Langs Vlaams-socialistische zijde greep een radicalisering van het standpunt over Brussel plaats.¹⁴ Op een tweedaagse studiedag op 30 september en 1 oktober 1967 te Mariakerke-Oostende werkte het Vermeylenfonds zijn standpunt over het probleem Brussel uit onder de vorm van een memorandum, dat onder de titel *Een*

nationaal statuut voor Brussel werd gepubliceerd, het standpunt van het ovv mee bepaalde en grote weerklank had. Elke volledige oplossing moest rekening houden met vier basisgegevens: Brussel is een grootstedelijke agglomeratie van circa een miljoen inwoners; die agglomeratie is de hoofdstad van het land, is een tweetalig gebied en is, als zetel van belangrijke Europese en andere internationale instellingen, een Europees ontmoetingscentrum. Het vf formuleerde negen grondstellingen voor een globale oplossing. Die oplossing mocht de Brusselaars niet aan voogdij onderwerpen, moest de verplichtingen van Brussel tegenover het gehele land nakomen, de evenwaardige aanwezigheid van de Nederlandstalige gemeenschap in Brussel garanderen, rekening houden met het principe van de objectieve 'subnationaliteit', beperkt zijn tot de 19 gemeenten, de communautaire pariteit respecteren en afrekenen met de dooddoener van de gemeentelijke autonomie. Het nieuwe statuut moest daarenboven rekening houden met de Europese en internationale zending van Brussel. Indien een grondwetsherziening voor deze globale oplossing nodig was, dan moest de Nederlandstalige gemeenschap voldoende druk uitoefenen opdat die er zou komen. Op het derde Vlaams socialistisch congres van Klemskerke (1967) traden Craeybeckx, Fayat en Gelders als tenoren op. Er tekende zich binnen de BSP een Vlaams-Waals akkoord over een gewestvorming met drie af.

Intussen was Fayat echter binnen de Brusselse federatie persona non grata geworden.¹⁵ Na de afschaffing van de talentellingen, de taalwetgeving onder de regering-Lefèvre-Spaak en de Vlaamse marsen¹⁶ op Brussel in 1961 en 1962 begon het FDF immers electoraal te scoren en zakte de socialistische aanhang van 41 naar 23%. Fayat kwam door zijn standpunten, die diametraal ingingen tegen de dominante opinies binnen de Brusselse BSP en van de generatie van radicalen zoals Henri Simonet, in het middelpunt van de interne spanningen te staan. Bij de poll van maart 1968 werden Gelders en Fayat naar de negende en de elfde plaats verbannen. Die 'politieke sluipmoord' op Fayat – het boegbeeld van het Vlaams vrijzinnig socialisme in de hoofdstad – riep grote verontwaardiging maar ook enthousiasme en strijdbaarheid op. De Rode Leeuwen werden geboren en de uitbouw van een autonome Vlaamse, socialistische federatie kon mede dankzij de avk worden ondernomen: in 1968 behaalden de Rode Leeuwen met het behoud van hun twee Kamerzetels (Gelders, Fayat) en hun Senaatszetel (Vermeylen) een groot succes, terwijl de Franstalige Brusselse socialisten vier Kamerzetels verloren. De Rode Leeuwen kondigden aldus de splitsing van de unitaire BSP in 1978 aan.¹⁷ Kortom, de

oprichting van de *Rode Leeuwen* en de uitbouw van een autonoom Vlaams-socialistische partijorganisatie in Brussel lag in het verlengde van de politiek-culturele actie van de groep van progressieve en socialistische Vlaamse Brusselaars in en rond de AVK. Fayat bleef tot 1973 lid van de regering, hoewel de Rode Leeuwen in 1971 zijn zetel kwijtspeelden. De vervroegde verkiezingen van maart 1974 betekenden het einde van een politieke generatie en van de actieve politieke loopbaan van Fayat, Gelders en Vermeulen. Fayat bleef lid van het nationale partijbureau van de BSP tot 1977, maar bestreed in dat jaar het Egmontpact omwille van de regeling inzake het Brusselse taalgebied. In het jaar vóór de tweede staatshervorming van 1980 gaf hij de voorzittershamer van de AVK door aan Lydia De Pauw-Deveen.

3. Politiek-culturele vorming in functie van sociaal-cultureel werk en een constructieve dialoog in Brussel

Uit een vergelijking van de programmatie van vormingsactiviteiten en de standpunten van de AVK-voorzitters kan worden opgemaakt dat het AVK-bestuur globaal beschouwd heeft vermeden om de eigenlijke culturele werking al te zeer te belasten met taalpolitieke en communautaire conflictthema's. Kwantitatief beschouwd werd deze categorie van activiteiten gedomineerd door de aandacht voor de Europese integratie, het internationale politieke leven en het socialisme (beleid, programma, historiek). Het probleem Brussel werd wel behandeld in brochures, standpunten of actuele stellingnames, die door het AVK-bestuur en zijn twee voorzitters werden ingenomen. Omdat externe standpunten en memoranda van het nationale Vermeulenfonds meer gewicht hebben, opteerde de AVK er ook voor om zijn visie in de VF-standpunten te laten doorwegen. De oprichting van de Rode Leeuwen vormt eveneens een logische verklaring: politieke standpunten over de taalkwestie en de staatshervorming konden nu autonoom worden bepaald. In het kader van zijn politiek-culturele vormingsactiviteiten bleven de voordrachten over het probleem Brussel of deelaspecten daarvan in de periode 1954-1979 beperkt in aantal.¹⁸ Het eerste decennium werden maar twee taalpolitieke subthema's behandeld. Op 2 maart 1955 kwam oud-minister Paul De Groote, voorzitter van de raad van beheer van de 'Université Libre de Bruxelles' spreken over de 'verdubbeling van de ULB'. In december 1963 behandelde A. Vranckx, ere-staatsraad en hoogleraar aan de RUG, het thema 'Grondwetsherziening'.

Na 1964 werden vooral thema's over culturele autonomie en de ontdubbeling van de ULB behandeld: culturele autonomie en verdraagzaamheid (door Gerard Walschap, november 1964), de universitaire expansie (debatavond met Lode Craeybeckx, E. Van Bogaert en A. Gerlo, februari 1965), de toekomstige Nederlandstalige vrijzinnige universiteit (Frans De Pauw, maart 1969). Lode Craeybeckx behandelde de toekomst van Brussel in december 1966. Na de grondwetsherziening van 1970 primeerde de concrete uitbouw van de sociaal-culturele sector in Brussel: het socialistisch cultuurbeleid voor Vlaanderen (Bert Hermans, mei 1972), de sociaal-culturele werking in de Brusselse gemeenten (Rik Coolen, mei 1973), de avk en de gemeentelijke cultuurraden in de Brusselse agglomeratie (werkvergadering, juni 1973), de ncc (drie werkvergaderingen in april, november en december 1974). Vanaf 1975 waren de toenemende communautaire spanningen merkbaar: de toekomst van het Nederlands in Brussel (Leo Cappuyns, vice-gouverneur van Brabant, maart 1975), de staatshervorming (Rik Boel, minister van binnenlandse zaken, november 1977).

Sedert het aantreden van Lydia De Pauw-Deveen werd vermeden de programmatie van vormingsactiviteiten teveel te belasten met taalpolitieke en communautaire thema's. De voorkeur werd gegeven aan thema's als een progressief cultuurbeleid voor Brussel (mei 1988) en de Autonome Raad van het Gemeenschapsonderwijs (februari 1989, maart 1990), wat erop wijst dat de vormingsactiviteiten werden georganiseerd met het oog op het stimuleren van de participatie van de avk-leden in de lokale sociaal-culturele en onderwijsraden. Geloofwaardigheid in de politiek (Jef Sleeckx, maart 1993) of de toekomst van het marxisme (Piet Frantzen, oktober 1993) konden de avk-leden meer boeien dan de in de media al breed uitgesmeerde communautaire problemen. Het voornemen om van de sedert de staatshervorming van 1988-1989 opgerichte instellingen concreet en constructief gebruik te maken blijkt ook uit de vormingsactiviteiten die nadien werden opgezet. De toekomst van Brussel kwam aan bod in een causerie met Charles Picqué in het Gemeenschapscentrum De Markten (maart 1991). Nadien werd het Beleidsplan Brussel van Vlaams minister Van Asbroeck (1997) besproken en werd een ontmoeting met burgemeester Thielemans (2002) georganiseerd. Deze activiteiten wijzen erop dat de avk zijn ontmoetingsfunctie recentelijk ook afstemde op een constructieve dialoog met Franstalige beleidsverantwoordelijken. Voorts werd de voorkeur gegeven aan thema's zoals de multiculturele samenleving of aan een toekomstgerichte bezinning over de finaliteit van de eigen

vereniging, wat het geval was op de herdenkingszittingen van 40 jaar AVK en 50 jaar VF in 1994 en 1995. In haar 250 editoriale brieven behandelde Lydia De Pauw-Deveen echter de actuele thema's, die uiteraard ook in de marge van de talrijke activiteiten werden besproken. In de rest van dit hoofdstuk overlopen we de inhoudelijke evolutie van het AVK-verteog.

4. Evolutie van opinievorming en vertoog: de Brieven van de AVK-voorzitter

In de 250 brieven die AVK-voorzitter Lydia De Pauw-Deveen schreef, kan de evolutie van de opinievorming en het vertoog van de AVK worden gevolgd. Naarmate de staatshervorming in fazen vorderde, nam de aandacht van de AVK voor de meest efficiënte en effectieve aanwending van de verworven autonomie en bevoegdheden toe. Globaal kan zeker gesteld worden dat de vrijzinnige cultuurfondsen in de loop van de jaren 1980 en 1990 steeds meer belang gingen hechten aan de essentie van de politiek van de Vlaamse Gemeenschap in sectoren als cultuur en onderwijs en dat ze zich steeds meer gingen bekommeren om de openheid van het geestelijk leefklimaat. De AVK toonde zich na 1991 steeds meer bekommerd om het toenemende succes van het Vlaams Blok en ontwikkelde in zijn vertoog een nadrukkelijk pleidooi voor de vreedzame coëxistentie binnen de Brusselse multiculturele 'consociatio'. De AVK zette zich steeds feller af tegen uitingen van xenofobie en nationalistisch integrisme. Wat de communautaire problematiek betreft, werd aangedrongen op forse Vlaamse gemeenschapsinvesteringen in de hoofdstad. Aan separatisme had de AVK geen boodschap. Hieronder volgt een chronologisch-thematische analyse van het vertoog van de AVK, zijn voorzitter en bestuursleden

Bezinning over het cultuurbeleid in Brussel

In januari 1984 wees de AVK-voorzitter op de noodzaak van een fundamentele bezinning over de finaliteit van het cultuurbeleid, de culturele distributie- en overdrachtsstrategieën en de aangewende middelen.¹⁹ Een grondig debat tussen culturele werkers, 'consumenten' (bezoekers van musea, concerten,...), kunstenaars en 'cultuurregenten' (museum- en concertdirecteuren, ...) leek zeker geen overbodige luxe. Het massale succes van tentoonstellingen over China en Bruegel contrasteerde met het lage percentage van handarbeiders onder de museum- en concertbezo-

kers. ‘Worden kunst en cultuur niet te veel opgelegd?’ was één van de vele vragen die konden en moesten gesteld worden. Zijn de pogingen die werden gedaan om een ruimer publiek te bereiken, wel de juiste, de meest efficiënte? Draagt het (volks)toerisme wel bij tot de bewustmaking van de mens? Worden traditionele maatschappelijke waarden en de status van de traditionele ‘hoge’ cultuur niet te zeer gereproduceerd en bevestigd door het gevoerde beleid? Hoe zit het met de participatie van de cultuurconsumenten aan het beleid van culturele instellingen en verenigingen? Houden die instanties wel voldoende rekening met de reële culturele behoeften van de ‘gewone’ mens, diens creativiteit en smaak? Gelet op de positie van Brussel in het geheel van de culturele instellingen werden de leden aangespoord om suggesties te doen en mee de aanzet te geven tot een vernieuwd en vernieuwend cultuurbeleid in Brussel.

Kritiek op het fundamentalisme van het ovv

De steeds verslechterende verstandhouding en groeiende visieconflicten tussen, enerzijds, het Davidsfonds, en, anderzijds, het Vermeylen- en Willemsfonds in de schoot van het ovv was ook duidelijk voelbaar in de opstelling van de avk ten opzichte van de staatshervormingsplannen van formateur Dehaene in de vroege zomer van 1988. Toen het Vermeylenfonds zich in de media publiek distantieerde van ‘het negatief fundamentalistische standpunt’ van het ovv, ‘gedicteerd door het Davidsfonds’, aangaande de voorstellen van Dehaene met betrekking tot Brussel, werd fors uitgehaald naar Davidsfondsvoorzitter Van Gerven. In de vrijzinnige cultuurfondsen heerste al geruime tijd ongenoegen over de eigengereide opstelling van Van Gerven, die men bovendien verweet zijn positie binnen het presidium van het ovv te misbruiken om zijn onhaalbare, radicaal-nationalistische standpunten door te drijven. De avk verweet Van Gerven de situatie in Brussel in feite geheel niet te begrijpen en zich te laten verblinden door de hetze van het FDF tegen de Vlamingen. In Brussel heerste er over een aantal problemen, zoals de depenalisatie van abortus, een betere verstandhouding binnen de politieke en levensbeschouwelijke families dan binnen de taalgemeenschappen. Dat het nieuwe hoofdstedelijke gewest normatieve bevoegdheid zou krijgen over een aantal regionale materies zoals de sociale huisvesting was verheugend. In Brussel waren de politici groot genoeg om over hun eigen zaken te beslissen. Een Brusselse PS-er was als beleids- en overlegpartner meer aangewezen dan een cvp-er uit De Panne of Bree. Van Gerven werd ook verweten

'theoretische verklaringen af te leggen zonder het minste inzicht in de werkelijke toestanden' en zonder de voorstellen grondig en objectief te hebben onderzocht. Ondanks een aantal minpunten gaven de positieve aspecten van Dehaenes voorstellen de doorslag, zoals de collegialiteits- en consensusregel inzake de besluitvorming in de schoot van de Brusselse hoofdstedelijke regering. Een Vlaams veto zou een krachtige waarborg vormen. De halsstarrigheid van het verzet van het Presidium van het ovv zou alleen het FDF en andere Vlamingenhaters voordeel en stemmen opleveren, sterker nog: het strakke standpunt van het ovv kwam er eigenlijk op neer dat de Vlaamse Brusselaars gewoon werden genegeerd.²⁰

Strijd tegen extreem-rechts en Vlaams Blok

Ruim vòòr de Zwarte Zondag van 1991 toonde de AVK zich bekommerd om de dringende noodzaak van het opzetten van culturele samenwerkingsverbanden met de migranten met het oog op het bevorderen van de culturele integratie. Daarom werd ook geparticipeerd aan het congres van de Vrijzinnige Koepel over het thema 'Migranten: Partners in cultuur?', waaraan ook migranten zelf op 23 september 1989 als sprekers deelnamen. Eén van de problemen die zich in Brussel stelden, was de ontoegankelijkheid van het Vlaamse cultuurleven voor de migranten. Ondanks de belangstelling en bekommernis om de problemen van migranten in de Vlaamse verenigingen, namen ze onvoldoende actie om de integratie zelf te bevorderen. Dat er buiten de afdeling Genk van het Willemsfonds geen migranten onder de leden van de grote Vlaamse cultuurverenigingen bleken te zijn, was volgens Lydia De Pauw-Deveen een opvallende vaststelling. Behalve een actieve en rechtstreekse ledenwerving van Nederlands-sprekende migranten werd het opzetten van gemeenschappelijke activiteiten door Vlaamse en migrantenverenigingen bepleit.²¹

De toekomst van de sociaal-democratie na 1989

De aandacht voor de internationale politiek bleef uitgesproken aanwezig. De 'volksrevoluties' van 1989 en de implosie van het Oostblok en de Sovjetunie wekten de vrees op dat de positie van het democratische socialisme in West-Europa zou worden ondergraven.²² Het misbruiken van de situatie om het socialisme te discrediteren door het als synoniem van communisme te gebruiken, werd gehokeld als een totaal misplaatste en onterechte reactie. Dat het katholicisme zich in Polen als een sterke politieke

machtsfactor profileerde, gebod de nodige waakzaamheid. De avk voelde de weerslag van de ideologische conjunctuur duidelijk aan. De bekommernis om de toekomstige positie van het democratische socialisme beperkte zich uiteraard niet tot Oost-Europa maar gold ook voor eigen land. Naar aanleiding van het 1 meifeest van 1990 betreurde het bestuur de magere opkomst en de verdeelde wijze waarop 1 mei in Vlaanderen, Brussel en Wallonië werd gevierd. Dat kon verholpen worden door van 1 mei in 1991 opnieuw een nationale en zelfs internationale massamanifestatie te maken: 'Eén groot Eén-meifeest in Brussel', waaraan Vlamingen, Franstaligen en progressieven uit Europese en andere landen zouden deelnemen en elk hun boodschap in hun eigen taal zouden verkondigen onder het motto 'Samen socialist zijn'.²³ In het postcommunistische tijdperk stond de hoop op een toekomst van het democratische socialisme in Oost-Europa een kritische terugblik op de communistische samenleving natuurlijk niet in de weg, integendeel.

TV-verdwazing en antipolitiek

De avk protesteerde tegen de toenemende vervlakking en commercialisering van de openbare omroep. Toen er in de BRT stemmen opgingen en plannen werden gemaakt om de culturele uitzendingen sterk te reduceren en enkel 's avonds laat uit te zenden, was het evident dat de vereniging haar verzet betekende. Voor de commercieel-strategische en -tactische motieven van de openbare omroep om de kijkers niet af te schrikken door een uitzending als *Kunstzaken* ver buiten prime-time te programmeren, kon absoluut geen begrip worden opgebracht. Van de openbare omroep werd juist verwacht dat hij zich door andere dan motieven dan door de afgod van kijkcijfers en publiciteitsinkomsten zou laten leiden en zich in het bijzonder door culturele uitzendingen van VTM zou onderscheiden. Zonder zich exclusief tot een elite te richten moest de openbare omroep zich erop toeleggen de behoefte van het grote publiek aan cultuur te lenigen. De overheidstoelage aan de openbare omroep werd precies gerechtvaardigd door de opdracht in te gaan tegen de 'tiran reclame' en de verdwazing.²⁴ In maart 1993 haalde de avk-voorzitter scherp uit naar de extreem ruime aandacht die in de media aan sportwedstrijden werd besteed en die eenieder, willens nillens, onvermijdelijk onderging. De oorlog in Bosnië of het probleem van de immorele wapenhandel kregen in vergelijking met de 'aankooppolitiek' van sommige voetbalclubs veel minder dan de vereiste aandacht.²⁵ De toenemende inhoudelijke vervlakking

op televisie werkte uiteindelijk de antipolitiek in de hand. Aan commerciële advertenties, bedoeld om de verkoop van op de politiek spuwende boeken op te vijzelen, stoorde Lydia De Pauw-Deveen zich evenzeer. Na het verschijnen van *De Belgische maskerade* van Manu Ruys, gewezen hoofdredacteur van De Standaard en 'éminence grise' van de Vlaamse journalistiek, nam ze aanstoot aan de haar inziens ronduit verwerpelijke slagzinnen zoals: 'Waar de macht wordt uitgeoefend, bestaat weinig of geen democratische controle. De burger voelt het aan, maar ziet niet klaar in de onzindelijke warboel.' Hoe kon de burger klaar zien, 'als dwaze maar helaas succesrijke, Tv-programma's ervoor zorgen dat een kritische geestesgesteldheid juist niet wordt bevorderd.'²⁶ Kortom, volgens de avk hadden de openbare omroep, de schrijvende pers en de publicistiek nog steeds een vormende, een volksverheffende en bewustmakende taak te vervullen.

Het Sint-Michielsakkoord (1993)

Het Sint-Michielsakkoord viel globaal beschouwd bij de avk in goede aarde.²⁷ De asymmetrische regeling van de verhouding tussen, enerzijds, de Franse Gemeenschap en het Waalse en Brusselse Gewest, en anderzijds, tussen de Vlaamse Gemeenschap en het Brusselse Gewest had voor enige commotie gezorgd. Daar de Franse Gemeenschap betreffende een aantal gemeenschapsmateries bevoegdheden afstond aan het Waalse Gewest en aan de Franstaligen in het Brussels Gewest, zouden de Franstalige Brusselaars een grotere autonomie verwerven dan de Vlaamse Brusselaars. Aan Vlaamse kant bleef de hele Vlaamse Gemeenschap, inclusief de Vlaamse Brusselaars, immers bevoegd voor het geheel van de gemeenschapsmateries. De avk-voorzitter beklemtoonde dat deze asymmetrie door de Walen, de Franstalige Brusselaars en de Vlamingen gewild was. Langs Vlaamse zijde bestond er immers een consensus over het consolideren en versterken van de banden tussen Brussel en Vlaanderen. Het volstond echter niet om Brussel als hoofdstad van Vlaanderen te blijven erkennen: er moest meer dan alleen morele en dus ook meer financiële steun uit Vlaanderen aan de Vlaamse Brusselaars worden gegeven. Die meerkost zou niet opwegen tegen de return die Vlaanderen van haar hoofdstad zou krijgen, niet alleen omwille van de positie van Brussel als internationale hoofdstad op het kruispunt van de Europese culturen, maar ook omwille van de dienstverlenende functie door het ruime aanbod van gezondheids-, onderwijs- en culturele voorzieningen.

Tegen een Vlaamse gettomentaliteit

In de politiek-culturele profilering van de AVK valt in de loop van de jaren 1990 om evidente redenen een wending vast te stellen: de grote zorg om het groeiende electorale succes van extreem-rechts en het Vlaams Blok in het bijzonder. De vereniging beperkte zich echter geenszins tot het uiten van haar morele verontwaardiging maar participeerde actief aan de tegenmobilisatie die door linkse en progressieve krachten werd opgezet. In de *Brieven van de Voorzitter* kwamen de thema's van de onverdraagzaamheid, het racisme, de gettomentaliteit van radicaal- en extreem-rechtse Vlamingen, het intellectueel en cultureel verengende hypernationalisme, het platte antimulticulturalisme, de agressieve en beledigende stereotyperingen van andere culturen, de zinloosheid van door ontevredenheid en onverschilligheid ingegeven proteststemmen, de passiviteit en dergelijke meer uitvoerig aan bod. August Vermeylen bleef voor de AVK een inspirerende figuur, die terecht naar aanleiding van het eeuwfeest van *Van Nu en Straks* sterk in het daglicht werd gesteld. In 1993 werd onder meer herinnerd aan zijn avant-gardisme en progressisme op een academische zitting. Veel van zijn opvattingen bleven actueel en konden dan ook worden gemobiliseerd in de beweging tegen 'de enggeestigen, die van Vlaanderen een getto willen maken'.²⁸ De multi- en transculturele inslag van Vermeylens boodschap 'Wij willen Vlamingen zijn om Europeër te worden' moest de Vlaming blijven aansporen om te ijveren voor solidariteit, voor de eerbied voor mensenrechten, voor rechtvaardigheid en democratie. Culturele vorming bleef één van de middelen om de mens in die zin bewust te maken.

Tegen dwaas en barbaars nationalisme

Uit de Joegoslavische tragedie viel één grote les te trekken: 'De tot dwaze barbaarsheid leidende extremisten en nationalisten moeten tot het uiterste worden bekampt.'²⁹ De genocide in Rwanda werd op afgrijzen onthaald. Het wreed en sadistisch afslachten van mensen en kinderen, de gruweldaden van dergelijke waanzinnigen illustreerde tot welke escalaties racisme kon leiden. De afschaffing van het apartheidsregime en de overgang naar de democratie in Zuid-Afrika was daarentegen hoopgevend. De AVK-voorzitter richtte haar kritiek niet alleen op de Vlaamse extremisten. De verklaringen van de FDF-voorzitter in *Le Soir* op 16 mei 1994, die de toestand in Brussel vergeleek met die in Sarajevo en het 'imperialistische' Vlaanderen verweet om de hoofdstad te willen inpalmen, teneinde 'une

politique de purification ethnico-linguistique' te voeren, werden als een grenzenloze dwaasheid afgedaan.³⁰ De bekommernis om het behoud van culturele eigenheid mocht ook in eigen land een gemeenschappelijk beleid niet a priori in de weg staan. Werkloosheid, criminaliteit, de noden van migranten vereisten op zijn minst een gecoördineerd beleid.

Verkiezingen en verantwoordelijk burgerschap

'We leven niet meer in 1984, en zeker niet meer in 1954'. Naar aanleiding van de veertigste verjaardag van de avk benadrukte Lydia De Pauw-Deveen dat de traditionele doelstellingen van de vereniging nog steeds actueel waren maar dat de kring nieuwe acties, methodes en standpunten moest ontwikkelen in functie van nieuwe situaties. Een actieve deelname aan de strijd tegen het opblazende racisme en fascisme werd als een evidente opdracht vooropgesteld.³¹ Naar aanleiding van de gemeenteraads- en provincieraadsverkiezingen van oktober 1994 werden de avk-leden consequent opgeroepen om voor de kandidaten te stemmen, die Vlaamse belangen en socialistische waarden verdedigden. Als hulpmiddel voor de kiesverrichtingen publiceerde het ledenblad een overzicht van de sp-kandidaten en avk-leden op de zeer diverse gemeentelijke kies- en kartellijsten in de 19 gemeenten. Als bestuursleden namen Lydia De Pauw-Deveen (Elsene), Marc Maes (Etterbeek), Wilfried Schiettecatte (Sint-Lambrechts-Woluwe) en Rik Coolen (Watermaal-Bosvoorde) deel aan de gemeenteraadsverkiezingen. In totaal namen 83 sp-leden aan de verkiezingen in de 19 Brusselse gemeenten deel.³² De leden werden opgeroepen om gericht te stemmen en meerdere voorkeurstemmen uit te brengen ten gunste van de avk-kandidaten. Over de uitslag van de verkiezingen kon de avk relatief tevreden zijn: de Vlaamse socialisten verloren drie gemeenteraadszetels, maar behielden zeven schepenen en haalden toch een zetel in Brussel-Stad. De ruk naar rechts en extreem-rechts, die zich vooral in Antwerpen ten voordele van het Vlaams Blok 'op angstwekkende wijze' uitte, noopte tot een algemene mobilisatie en tot het ontwikkelen van efficiënte tegenstrategieën. De lichte achteruitgang van de Vlamingen in Brussel en de randgemeenten werd niet dramatisch opgenomen. Aan het triomfalisme en de intolerantie van het FDF werd opnieuw aanstoot genomen: de opstelling van die partij tegenover de Vlamingen getuigde van racisme.³³ Krasse uitspraken van ware het maar enkele Franstalige verkozenen toonden aan dat de initiële doelstelling van de vereniging nog niet achterhaald was.

Op het extremisme van zowel Vlaams Blok als FDF en op de oploeiende antidemocratische gevoelens reageerde de AVK niet louter door morele afwijzing en protest te laten horen. Volgens de AVK-voorzitter had de kring een zware maar begeistere taak te vervullen. Men kon niet langer passief aankijken tegen het uitsterven van de burgerzin die de democratie elke dag steeds meer ging bedreigen. De onverschilligheid en zelfs uitgesproken aversie tegenover het beheren van de gemeenschap of *polis*, de politiek dus, was onduelbaar want gevaarlijk voor het democratische systeem. Democratie steunt op betrokkenheid én inzet van de burgers. Dáár kon de Vermeylenkring iets aan doen via debatten, via het organiseren van de dialoog tussen burgers en politici.³⁴ Een aantal leden van de AVK participeerde dan ook aan de Studiedag van de Vrijzinnige Koepel over *Vrijzinnige waarden en burgerschapsvorming*, die op 19 november 1994 doorging te Antwerpen.³⁵ De gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1994 hadden de nood aan een verantwoord burgerschap eens te meer aange-toond. Burgerschapsvorming kwam dan ook nadrukkelijker op de agenda van sociaal-culturele verenigingen te staan. Langs vrijzinnige zijde wilde men zich bezinnen over de waarden die ten grondslag moesten liggen van die vorming en die mensen konden voorbereiden tot het opnemen van verantwoordelijkheid in de samenleving.

Geen Vlaams defaitisme maar meer middelen voor Brussel

Opmerkelijk is ook dat de AVK zich ook een uitgesproken voorstander toonde van het zo spoedig mogelijk afsluiten van overeenkomsten tussen de Vlaamse en de Franse gemeenschappen. Die overeenkomsten waren ook dringend nodig om de biculturele instellingen, die stiefmoederlijk werden behandeld en waarvoor niemand zich nog echt verantwoordelijk scheen te achten, uit de problemen te helpen. 'Antimulticulturele' standpunten, of ze nu van Vlaamse of Franstalige zijde kwamen, werden afge-keurd. Sommige reacties uit Vlaanderen of in de Vlaamse raad reveleerden 'een enggeestig complex tegen de Franstaligen' en daar hadden de Vlaamse Brusselaars niets aan. In de loop der jaren ontwikkelde Lydia De Pauw-Deveen een heel eigen, af en toe scherpe stijl om in haar opiniebrieven te zeggen waar het haar inziens op aankwam: 'Het Vlaams defaitisme t.a.v. Brussel is onaanvaardbaar. Of zijn er Vlamingen die zich zo zwak voelen, dat ze in een getto willen leven, omdat ze het multiculturele aspect van Brussel niet aankunnen?'³⁶ De boodschap was duidelijk: dat Vlaanderen meer middelen uittrekt ten bate van de Vlaamse Brusselaars en investeert

in Brussel als transculturele groeipool, in de biculturele instellingen, die het gezamenlijke erfgoed beheren en in de sociaal-culturele coëxistentie van de Vlamingen, de Franstalige Brusselaars en alle andere Brusselaars, welke hun nationaliteit of land van oorsprong ook zij. Met een dergelijke boodschap werd de vernieuwde en versterkte profilering van de AVK in het vijfde decennium van zijn bestaan ingezet.

De viering van 40 Jaar AVK (1954-1994)

De viering van 40 Jaar AVK mocht zich niet beperken tot een genoegzaam verwijlen in het verleden.³⁷ Manifestaties zoals de Grote Literaire Avond bleven nuttig en interessant maar de werking van de kring moest worden geactualiseerd. Een scherpere profilering en een sterkere maatschappelijke inzet waren nodig om het tij in de samenleving te keren. Als culturele kring was de AVK geen politieke partij noch maar wel een 'maatschappijbewuste' beweging, die haar steentje moest bijdragen tot de strijd tegen politieke onverschilligheid (geen afschaffing van de stemplicht; stemplicht in plaats van stemrecht voor migranten, zodat ook de migrantenvrouwen niet zouden thuis blijven). Minder verdwazende televisieprogramma's en meer bewustmakende, kritische duiding- en culturele uitzendingen, zonder in gemoraliseer te vervallen. Niet alleen kunst met een grote K bevorderen, maar de creativiteit en de expressie van het modale individu bevorderen: dat was de finaliteit van de prijs voor tekenkunst die door de AVK in 1994 werd ingesteld.

'Vlaams'-zijn volgens de AVK...

Het pluriculturalisme van Brussel werd als een kostbaar en te verdedigen goed vooropgesteld. Openheid tegenover en steun aan dat Brussel strookte met het 'Vlaams zijn in de geest van Vermeulen'. 'Vlaams' zijn hield ook in gemeenschapszin hebben en zich open voor andere culturen kunnen openstellen. Tegen het antipolitieke ideeëngoed van Vlaams Blok en Front National moest worden gesensibiliseerd. 'Eén van de opdrachten van de AVK is deel te nemen aan de strijd tegen het Vlaams Blok. Het is beledigend voor de Vlaamse Gemeenschap dat deze fascistische partij het woord *Vlaams* in het schild voert: Vlaams zijn betekent niet racistisch zijn, Vlaams zijn betekent niet fascistisch zijn, Vlaams zijn betekent niet met bokshandschoenen agressief zijn, Vlaams zijn betekent niet onverdraagzaam zijn.' De geactualiseerde doelstellingen van de AVK werden als volgt geconsolideerd in een toekomstige

opdrachtverklaring: het aankweken van politiek bewustzijn en kritisch denken tegenover de heersende onverschilligheid en de gevaarlijke verdwazing; de strijd voor verdraagzaamheid en tegen elk extremisme, inzonderheid tegen het Vlaams Blok; de verdediging en de verspreiding van bewustmakende cultuur en het aanmoedigen van creativiteit; de verdere verdediging van de Vlaamse Brusselaars binnen een stad waarvan zij de toekomst samen met tolerante stadsgenoten wensen op te bouwen; het meewerken aan de pluriculturele ontwikkeling van Brussel en van Vlaanderen.³⁸

...is 'Brussels'-zijn

De transculturele definitie van het wezen van de Vlaamse identiteit klonk ook door in de boodschap van Mark Maes. De taak van het onderwijs bleef duidelijk: 'In elk geval dient ook de jongere generaties bijgebracht te worden dat een inzet voor eigen taal, identiteit en cultuur in een progressief en multicultureel perspectief moet gebeuren.'³⁹ Daar lag echter niet alleen een taak voor het Nederlandstalig onderwijs, maar ook voor de Europese Unie, die te zeer op monetaire en economische kwesties concentreerde. De Europese Unie moest zich veel meer op de uitbouw en versterking van een sociaal en cultureel Europa toelekken. Maes reageerde tegen het economistische denken dat ook in het beleidsdiscours van de culturele en onderwijssector was doorgedrongen en een dominante toon had gekregen. Zijns inziens waren de traditionele eisen van de Vlaamse beweging overigens grotendeels gerealiseerd: 'België dient als model voor een geweldloze oplossing van communautaire spanningen in heel de wereld. Dit zou August Vermeylen pleziëren.' Hij herinnerde eraan dat Vermeylen bovendien in zijn *Kritiek van de Vlaamse beweging* ook een sociaal ontvoogdingsprogramma had voorgesteld én resoluut afstand had genomen van elk romantisch nationalisme, gebaseerd op termen als 'volk, stam of ras'. Om de principes van de avk – 'we zijn kosmopolitisch, breeddenkend, sociaal emancipatief, "Vlaams" ...' in één woord samen te vatten, stelde Maes: 'Kortom, we zijn Brussels.'⁴⁰

De transculturele oriëntatie van de avk hing consequent samen met de resolute afwijzing van separatisme en van de constitutie van een onafhankelijke Vlaamse staat. In 1994 greep Roland Laridon, algemeen voorzitter van het Vermeylenfonds, ook terug naar Vermeylens waarschuwende boodschap, in zijn *Toespraak tot de Vlaamse Wacht* van 1924, om te beklemtonen dat Brussel nog steeds de natuurlijke schakel tussen Vlaanderen en Wallonië was, dat de Vlaamse cultuur er zich naast de Franse

moest kunnen blijven ontplooien, dat Brussel voor Vlaanderen van determinerend belang was om niet te vervallen tot een provinciale cultuur. Laridon hakte kordaat in op het naïeve geloof in de haalbaarheid van een Vlaamse onafhankelijke staat mét behoud van Brussel: 'Brussel verliezen betekent m.i. een grote nederlaag voor de Vlamingen en de Vlaamse beweging. Een Vlaamse onafhankelijke staat staat gelijk met het verlies van Brussel.'⁴¹

50 jaar Vermeylenfonds: ten dienste van De Taak

Enkele maanden later organiseerde het Vermeylenfonds naar aanleiding van zijn vijftigjarig bestaan op 18 maart 1995 een academische zitting, die opnieuw in het Brusselse Stadhuis doorging. Dat was geen loutere symbolische optie: de zitting was bedoeld om een grondig voorbereide programmaverklaring af te leggen, waarvan de Gothische Zaal eens te meer getuige werd.⁴² Mark Maes situeerde de actuele finaliteit van de Vlaamse beweging in het licht van 100 jaar *Kritiek der Vlaamse Beweging*. Herman Balthazar, historicus en gouverneur van de provincie Oost-Vlaanderen, en Norbert De Batselier, minister vice-president van de Vlaamse regering, traden als gastspreker op.⁴³ Roland Laridon poogde in zijn rede *Ten dienste van een 'Taak'* de grondslagen en drijfveren van zijn engagement in het Vermeylenfonds te duiden in het licht van het werk van Vermeylen.⁴⁴ De titel verwees naar Vermeylens laatste artikel, *De Taak*, dat postuum in het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* werd gepubliceerd.⁴⁵ Diens uitspraak – 'Wij willen de volledige bevrijding van de mens. De strijd voor de taal is daar slechts een onderdeel van. De mens heeft zijn taal nodig om vrij te zijn, maar met zijn taal is hij nog niet geheel vrij!' in *Het Volksblad* van 1924 drukte dat nog steeds het best en het meest kernachtig uit. Uit Laridons zelfbevraging kan worden opgemaakt dat hij de visie van Vermeylen op de finaliteit van de Vlaamse beweging geenszins duidde in louter politiek-institutionele termen maar in functie van de progressieve ontwikkeling van de identiteit van de Vlaming en de Nederlandstalige cultuur in België. Uit Vermeylens parlementaire toespraak van 1930 kon worden opgemaakt dat hij België een economische en internationale noodzaak achtte, dat België aan interne sterkte zou winnen en dit alleen kon door 'une heureuse hamonie dans sa dualité' te realiseren. Zowel in Belgisch als in Vlaams opzicht was het romantische nationalisme Vermeylen volkomen vreemd geweest. Vermeylens denken kon als volgt worden getypeerd: het zoeken naar samenhang, orde en eenheid, op alle vlakken van de geestelij-

ke en materiële werkzaamheden in het maatschappelijke leven en de cultuur; het zoeken naar eenheid in de mens en naar eenheid van de mens met zijn omgeving; het zoeken naar een evenwicht der spanningen tussen het persoonlijke en het algemene leven brengt de mens tot volledige existentiële ontplooiing. Uit Laridons interpretatie en duiding van Vermeylens visie op de relatie tussen individu en gemeenschap rijzen termen als 'eenheid', 'harmonie' en 'synthese' op als kenmerken van een dynamisch, evolutief, transcultureel en dus complex identiteitsconcept. Het spanningsveld tussen individu en gemeenschap wordt als 'boeiend' omschreven omwille van het innige verband van wetenschap en kunst met het leven en de maatschappij.

Anno 1995 herinnerde Laridon aan de initiële doelstelling die het Vermeylenfonds zich had gesteld, namelijk een cultureel genootschap te zijn dat in de breeddenkende geest van Vermeylen en diens wereldburgerschap zijn 'Taak' wilde voorzetten en dat zich als cultureel genootschap buiten en boven alle strekkingen zou staan, pluralistisch dus. De hernieuwde, forse instroom van extreem-rechtse ideeën die tegen die 'Taak' en geest van Vermeylen in terug opgang maakten in Vlaanderen en Europa zal Laridon er wel mee toe hebben aangezet om een kritische balans op te maken van de behaalde resultaten. Die balans was geen euforische zelfbevestiging. In de historiek van 50 jaar Vermeylenfonds dienden, naast vele effect sorterende standpunten en culturele realisaties, ook 'sabotage en soms vernietiging van VF-afdelingen door de kortzichtige visie van partijbonzen en –potentaten of door de zinloze concurrentie van CSC-afdelingen, gebrek aan afspraken, visie en eenheid' te worden opgetekend.⁴⁶ Daarmee doelde hij op de 'interne' verzuiling binnen de socialistische beweging, die de erkenning, uitstraling en impact van Vermeylens gedachtegoed had afgeremd. De materiële middelen, toegewezen personeelskrachten en morele steun aan het Fonds dat zijn 'Taak' had willen voortzetten, was ontoereikend geweest. Zonder twijfel beoogde Laridon met zijn kritiek de SP-ers in de Vlaamse regering te responsabiliseren naar aanleiding van de komende decreetwijzigingen in de sector van het sociaal-cultureel werk en de volksontwikkeling. Aan de noodzaak om de 'Taak' van Vermeylen verder te zetten en aan de actuele noodzaak om de verspreiding van diens gedachtegoed een hernieuwde en krachtigere ondersteuning te geven, kon niet worden getwijfeld.

Transculturele educatie en de vorming van een cultuur van convivialiteit bleven cruciale strategische doelstellingen. Dat kan afgeleid worden uit de algemene analyse die Laridon maakte van de maatschappelijke

context waarin het vormings- en ontwikkelingswerk moest opereren. De explosieve groei van het vormingsaanbod buiten de traditionele verenigingen en instellingen – via audiovisuele en nieuwe media en via het enorme aanbod op de vrije markt van boeken en andere culturele goederen – deed niets af aan de blijvende essentiële functie van het vormings- en ontwikkelingswerk, maar vormde één van de factoren die een dalende participatie van leden en vrijwillige werkers veroorzaakte, naast de tanende bereidheid van de culturele ‘consument’ om zich langdurig aan één globaal ideologisch project, beweging of ideologie te binden. Hoewel de focus toch op educatie in brede zin moest gericht blijven, boden de ontmoetings- en sociale actiefuncties van het vormings- en ontwikkelingswerk nieuwe perspectieven om de nefaste effecten van vervreemding en van angst voor evoluties op te vangen. Via het sociaal-culturele werk moest getracht worden mensen, die zich vervreemd of bedreigd voelen, via sociaal contact, inzichtverschaffing en zingeving op te vangen. In zijn analyse bleef Laridon echter vasthouden aan het geloof in de doeltreffendheid van een volkseducatieve strategie: ‘De ontmoetingsfunctie is en blijft een essentieel onderdeel van de werking. Ook de burgerschaps- en gemeenschapsvorming waarbij aandacht besteed wordt aan een verdraagzame samenleving in een pluriformiteit aan levensbeschouwingen en dan vooral in haar meer en meer pluriculturele gedaante.’⁴⁷ Prioritair was de bepaling en verdieping van intersubjectieve waarden. Leren omgaan en samenleven met mensen met andere achtergronden was dus in feite een nieuwe opdracht die het sociaal-culturele werk mee moest opnemen. Laridon wees op de impact van de globalisering op Europese en mondiale schaal op de toenemende identiteitsvragen waarmee steeds meer mensen worden geconfronteerd. Identiteitsvorming werd geduid als een complex en dynamisch, evolutief proces waarbij verschillende niveaus – van de innerlijke persoon via regio’s tot de Europese en mondiale structuren – met elkaar interageren en invloed uitoefenen op de vorming van identiteit. Steunend op de traditie van het Europese humanisme diende het sociaal-culturele vormingswerk zich te blijven toeleggen op het bevorderen van het harmonisch samenleven in een multiculturele maatschappij.

‘Het Vermeylenfonds vandaag en morgen’

In de Proclamatietekst *Het Vermeylenfonds vandaag en morgen* werden het profiel en de doelstellingen van het Vermeylenfonds in het licht van de

sinds 1945 grondig gewijzigde samenleving geactualiseerd. In de steeds evoluerende multimediale en multiculturele samenleving had het VF nog steeds een belangrijke rol te vervullen als algemeen-culturele vereniging die zich vrijmoedig, kritisch en onafhankelijk zou opstellen. Behalve het bevorderen van de culturele participatie wilde de vereniging een forum zijn waar de sociaal-culturele actualiteit kritisch zou kunnen beleefd worden vanuit een sociaal-democratisch maatschappijconcept en in een geest van vrij denken en onderzoek. Voor een verdraagzaam en pluralistisch leefklimaat waren solidariteit, gelijkheid van kansen en vrije meningsuiting noodzakelijk. Sektarisme en dogmatisme waren uit den boze. De algemene doelstelling en opstelling van het Vermeylenfonds werden gedomineerd via een aantal begrippen en houdingen: onafhankelijk, kritisch, vrijmoedig en strijdbaar, anti-individualistisch, solidair, humanistisch, kunstgericht, progressief en mondiaal. Het vrijwaren van een open en ongedwongen cultureel en maatschappelijk leefklimaat, waarin geen enkele religieuze of ideologische groepering zou overheersen, was de centrale doelstelling. Betrokkenheid met de derde en vierde wereld en culturele communicatie met de rest van de wereld lagen ook in het verlengde van een solidaire, progressieve en mondiale opstelling. Toch stelde de proclamatietekst dat de actie van het Vermeylenfonds in de eerste plaats op de Vlaamse politiek-culturele context gericht bleef. De Vlaamse beweging bleef het VF beschouwen als een brede sociale en culturele emancipatiebeweging, maar de doelstellingen van de Vlaamse beweging waren in grote mate verwezenlijkt ten gevolge van de federalisering. De resterende knelpunten betroffen vooral Vlaams-Brabant en Brussel, zodat het VF haar actie in het kader van de Vlaamse belangenbehartiging daarop zou toespitsen. Maar de essentie van de doelstellingen en opstelling van de vereniging situeerden zich op het vrijwaren van een democratische en open cultuur: 'De voortdurende zorg voor de bescherming, ontwikkeling en verfijning van onze taal en cultuur belet echter geenszins het openstaan voor het internationale geestesleven. De alom bekende en nog steeds actuele ideeën van August Vermeylen indachtig, zal het VF verder strijden tegen extremisten, intolerantie en onverschilligheid, bijdragen tot het aankweken van kritisch denken en van creativiteit, en meewerken aan de pluriculturele ontwikkeling van Vlaanderen en zijn hoofdstad.'⁴⁸ In de aanhef van zijn 11-juliverklaring van 1995 verklaarde het Vermeylenfonds nadrukkelijk: 'Het Vermeylenfonds is meer dan ooit de mening toegedaan dat de uitbouw van een meer verdraagzame en zelfs multiculturele samenleving mede tot de wezenskenmerken behoort van een authentieke Vlaamse Beweging.'⁴⁹

Mark Maes pleit voor de 'Brusselse' eindterm in het onderwijs

Dat bij de vieringen in 1994 en 1995 zo nadrukkelijk werd teruggegrepen naar de visie, standpunten en kritieken van August Vermeylen op de Vlaamse beweging, is niet verwonderlijk. Behalve de dreiging van een nieuw electoraal succes van het Vlaams Blok en een mogelijke afstraffing van de SP omwille van de Agusta-affaire, had de AVK zich samen met het nationaal bestuur steeds meer afgezet tegen een eng-nationalistische stroming. Mark Maes benadrukte dat *Kritiek der Vlaamse beweging* nog steeds een visie vertolkte van wat hij typeerde als een sociaalvoelende en links-libertaire Vlaamse beweging, 'die zich ver hield van de verleiding van de collaboratie of andere Diksmuidse toestanden'.⁵⁰ Via citaten illustreerde Maes hoe ver de 'jonge anarchist' maar tevens 'kosmopoliet' en 'metropolitaan' Vermeylen af stond van een Vlaamse beweging die zich enggeestig definieerde in termen van 'ras', 'stam' en natie' en hoe sterk Vermeylen het internationale en zelfs mondiale karakter van cultuur, denken en wetenschap had beklemtoond. Het was niet de enige keer dat Mark Maes uit Vermeylens *Kritiek der Vlaamse Beweging* citeerde om duidelijk te maken dat er steeds sterke inhoudelijke verschillen en visieconflicten in de schoot van de Vlaamse beweging hadden bestaan.

In juli 1996 ontstond een polemiek naar aanleiding van het voorstel van RUG-hoogleraar en Volksuniesenator Chris Vandenbroecke om het 'spontaan uitdragen van Vlaams bewustzijn' als een vakoverschrijdende eindterm door de Vlaamse decreetgever te laten goedkeuren. Mark Maes greep die gelegenheid aan om het Brusselse model in te voeren als vakoverschrijdende eindterm. Zoals de New Yorkse hoogleraar Neil Postman in zijn toen pas in het Nederlands vertaalde boek *The End of Education* stelde⁵¹, meende Maes dat er ook in Vlaanderen dringend nood was aan een aantal cruciale, strategische leerdoelen, waaronder het aanleren van een kritisch inzicht in de eigen natie en maatschappijvorm zeker moest behoren. Zijns inziens hadden de Vlaamse scholieren slechts een gebrekige kennis van de geschiedenis van de Vlaamse beweging en kwam het erop aan hun inzicht in het bestaan van de sterk uiteenlopende strekkingen ervan aan te scherpen. Het gevaar van een enge interpretatie van 'Vlaams bewustzijn' was immers niet denkbeeldig. Dat de Vlaamse beweging niet alleen uit op 'taal', 'godsdienst' en 'volk' gebaseerde strekkingen had bestaan maar ook uit kritische, sociale en niet-chauvinistische stromingen, was een inzicht dat hen via het onderwijs moest bijgebracht worden. Opnieuw greep Maes terug naar Vermeylens *Kritiek der Vlaamse*

Beweging om diens 'niet-patriottisch-Vlaams-bewuste houding' als voorbeeld aan te geven. Gesterkt door de pacificatie die zich in Brussel in het dagelijks samenleven steeds meer deed gevoelen, door het toenemende aantal Franstalige jongeren die Nederlands wilden leren en door de sterke internationale belangstelling voor de grondslagen en werking van het Brusselse model, vormde dat model zelf de grondslag bij uitstek van een vak- én transcommunitaire eindterm, die prioritair moest worden ingevoerd: 'Verschillen in taal en cultuur opvangen door voortdurend discussie te voeren, door overleg tot werkbare samenlevingsvormen en politieke structuren te komen en die geregeld bij te sturen, is dat geen Vlaamse, Brusselse, Belgische eindterm, die veel belangrijker is dan het 'spontaan uitdragen van zelfbewustzijn'?'⁵² Kortom, de avk spande zich als vertoog-gemeenschap in om de finaliteit van de Vlaamse beweging te actualiseren in functie van de versterking van de 'consociatio' op Vlaams, Brussels en Belgisch niveau.

Naar aanleiding van de feestdag van de Vlaamse Gemeenschap benadrukte Norbert De Batselier in dezelfde geest de transculturele, universele band tussen mensen van alle culturen, een band die alle verschillen van ras, geloof, taal en geslacht overstijgt. 'Daarom kan iedere invulling van de Vlaamse identiteit alleen waardevol zijn als ze internationaal gericht is, als ze uit is op samenwerking en niet op conflict', stelde de voorzitter van het Vlaams parlement.⁵³ De avk spande zich overigens in om weerklank te geven aan diens pleidooi voor een mentaliteitswijziging in Vlaanderen, gericht op de ontwikkeling en het uitdragen van een zelfverzekerde Vlaamse identiteit, gebaseerd op positieve waarden en houdingen zoals multiculturele openheid, democratie, creativiteit, initiatief, solidariteit, verantwoordelijkheid en verdraagzaamheid.⁵⁴

Voor een Brussels luik in Vlaamse decreten

Volgens Mark Maes moest de Vlaamse regering ten aanzien van Brussel een beleid voeren dat consequent was met de keuze voor Brussel als hoofdstad van Vlaanderen.⁵⁵ Naast meer garanties voor de minimale vertegenwoordiging van Vlaamse Brusselaars op gemeentelijk, hoofdstedelijk en 'Vlaamsgemeenschappelijk' vlak hield dat onder meer het uitwerken van Brusselse luiken in voor alle decreten die ook een uitwerking hadden op Brussel. Dat werd ook gevraagd door het Vierde Congres van Brusselse Vlamingen en andere Vlaamse verenigingen. Het feit dat Vlaamse ministers met bevoegdheid over Brussel electoraal niet positief of negatief

konden worden gesanctioneerd, zou tot beleidsmatige 'experimenten' kunnen leiden. De gebrekkige communicatie en coördinatie tussen gewesten en gemeenschappen moest ook worden verholpen. De gescheiden vakantieregeling in het onderwijs had bijvoorbeeld een nefaste invloed op de rekrutering van leerlingen. Met de uitgangspunten van minister Luc Vandenbossche inzake universitair beleid, die zich concentreerde op het bevorderen van de belangen van de KULeuven en de RUGent, was Brussel vanuit Vlaams oogpunt evenmin gediend. Op het kruispunt van Vlaanderen, Europa en de wereld moest de VUB actief worden ondersteund.

De sp is nodig

In het vooruitzicht van de verkiezingen van 21 mei 1995 voor de Hoofdstedelijke Raad, de Kamer en de Senaat deed Lydia De Pauw-Deveen een oproep om de sp-kandidaten, in het bijzonder zij die lid waren van de avk, te steunen. Ze klaagde het misbruik van de Agusta-affaire aan en wees erop dat het mee bepalen van de samenstelling van de toekomstige regering en haar beleidsprogramma prioritair waren. Op de sp-kandidatenlijst voor de Hoofdstedelijke Raad stonden vijftien avk-leden, op die voor de Kamer vier en op de lijst voor de Senaat, één.⁵⁶ Op de sp-lijst voor de Hoofdstedelijke Raad stond gewezen BRT-journalist en schrijver Geert Van Istendael. Hoewel hij geen lid van de avk was, werd zijn kandidatuur uitgebreid onder de aandacht van de leden gebracht. Van Istendael richtte, samen met tekenaar GAL (Gerard Alsteens), die op de 26ste plaats stond, een boodschap tot het verkiezingscongres van de sp Hoofdstedelijk Gewest. Daarin namen beide kunstenaars de verdediging van de sociaal-democratie op omwille van de historische realisaties op het vlak van de sociale zekerheid én de blijvende noodzaak van de sociaal-democratische traditie in België, Europa en de hele wereld. Een sterke sociaal-democratie was ook nodig om het veeltalige, veelkleurige en tolerante Brussel te beschermen tegen culturele, etnische of taalkundige zuivering, tegen onverdraagzaamheid en tegen 'de drabbigeloedgolf van extreem-rechts fanatisme'.⁵⁷ Na de verkiezingen haalde het avk-bestuur opgelucht adem: de sp haalde immers veel meer dan de meest optimistische verwachtingen, zodat de socialisten opnieuw een coalitie konden vormen met de christendemocraten. In Brussel ging echter één Vlaamse zetel in de Hoofdstedelijke Raad verloren. Het Vlaams Blok won één zetel, terwijl cvp en Agalev er elk één verloren. Dat de sp ondanks een lichte achteruitgang haar twee

zetels kon behouden, sterkte de avk in zijn overtuiging dat de linkse kiezer uit reactie tegen extreem-rechts de voorkeur had gegeven aan een sterke sp liever dan aan klein links of Agalev. In elk geval moest de strijd tegen extreem-rechts en voor Vlaams-progressieve idealen in Brussel dagelijks worden voortgezet.⁵⁸

De avk ondertekent het Engagement tegen extreem-rechts

De avk riep zijn leden ook op om deel te nemen aan nationale campagnes en manifestaties tegen extreem-rechts, zoals de nationale betoging van 19 maart 1995 *STOP RACISME EN FASCISME! Volledige gelijke rechten voor migranten*, georganiseerd door Objektief 479.917.⁵⁹ In 1998 ondertekende Lydia De Pauw-Deveen namens het avk-bestuur het door de beweging *Extreem rechts? Nee, bedankt! Voor een leefbaar Brussel* gelanceerde *Engagement*.⁶⁰ In totaal sloten een tweehonderd Brusselse – zowel Frans- als Nederlandstalige – verenigingen en instellingen zich bij die beweging aan. Dat hield in dat de avk dat engagement zou inschrijven in zijn eigen werking en actief zou deelnemen aan een aantal acties tegen extreem-rechts. Voor concrete acties werd een instrumentarium ter beschikking gesteld. De tekst van het *Engagement* werd meegedeeld aan alle leden, die collectief bij de beweging werden aangesloten. Daarnaast werden alle avk-leden opgeroepen om dagelijks te reageren op racistische uitspraken, op antihumanitaire opvattingen, op onverdraagzaamheid en politieke onverschilligheid. De strijd tegen extreem-rechts had immers een verderreikende doelstelling dan alleen maar de electorale indamming van het Vlaams Blok of het Front National: het uitroeien van het racisme en het fascistische gedachtegoed zelf.⁶¹ Op 22 maart 1998 nam de avk deel aan de betoging *Hand in Hand – tegen racisme en extreem-rechts*. Het maandelijkse editoriaal van Lydia De Pauw-Deveen was één van de opiniërende actiemiddelen die tevens in deze sensibiliseringsacties kaderden.

avk-lid Anne Van Asbroeck wordt Vlaams minister van Brusselse aangelegenheden

Na de verkiezingen van 1995 trad Anne van Asbroeck aan als minister in de Vlaamse regering. Voor de avk was het feit dat één van zijn leden in de Vlaamse regering trad en bovendien voor Brusselse aangelegenheden bevoegd werd, zeer verheugend. Dat zou de behartiging van de belangen en visie van de Vlaamse Brusselaars ten goede komen. Bovendien werd

Michiel Vandenbussche zowel lid van de Vlaamse als van de Hoofdstedelijke Raad. Uit de evaluatie van het regeerakkoord van de Vlaamse Gemeenschapscommissie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bleek de blijvende nadruk van het AVK-bestuur op een efficiënt cultuurbeleid. Aan de evidente uitgangspunten – kwaliteit, toegankelijkheid en participatie – werd niet getwijfeld, maar toch vroeg Lydia De Pauw-Deveen zich af of de vgc zelf een voldoende dynamisch beleid zou gaan voeren. Hoe zou men het al jaren aangekaarte probleem aanpakken van het bereiken van mensen die bij geen enkele vereniging zijn aangesloten en in een grootstad dus moeilijk te vinden en te bereiken? Er was wel sprake van het ‘stimuleren van de toegankelijkheid van de Vlaamse en biculturele instellingen voor het grote publiek’ en van het ‘hoofdstedelijk en lokaal bevorderen van de stadsanimatie’, maar was dit wel voldoende om hieraan te remediëren? Het vf had naar aanleiding van de eerste rechtstreekse verkiezing van de leden van de Vlaamse Raad ondertussen ook een oproep gelanceerd om van de herwaardering van het sociaal-culturele vormingswerk een topprioriteit te maken en een coherent plan voor volwasseneneducatie uit te werken.⁶² De nood aan een aangepast Vlaams gemeenschapsbeleid bleef hoog. In de jaren 1980 had de AVK al kritiek geformuleerd op de nefaste normen die door toenmalig onderwijsminister Coens aan het Nederlandstalig onderwijs in Brussel waren opgelegd. Het AVK-bestuur herhaalde die kritiek op zijn socialistische opvolger Luc Van den Bossche. Geen van beiden hadden willen inzien hoe het gevoerde beleid de verfransing had bevorderd. De afschaffing van afdelingen of scholen was de bevolking van andere Vlaamse scholen niet automatisch ten goede gekomen, terwijl de Nederlandstalige scholen via tal van naschoolse activiteiten ook een sociaal-culturele functie hadden. Een actieve politiek en efficiënte strategieën om Vlamingen die in Brussel werken, aan te moedigen om er ook te komen wonen, bleef nog steeds een prioriteit.⁶³

Sociale zekerheid en Brussel

Bij de discussie over verdere stappen in de staatshervorming plaatste de AVK frequent kritische kanttekeningen zowel vanuit het gezichtspunt van de Vlaamse Brusselaars als de complexe realiteit van de multiculturele en internationale hoofdstad. Telkens wanneer de tendens naar staatkundig separatisme of een te verregaande federalisering de kop opstak, liet de AVK een waarschuwende stem horen. Over de splitsing van de sociale zeker-

heid en de gezondheidszorg in het bijzonder moesten de Vlaamse politici zich grondig beraden, omwille van de nefaste gevolgen voor de Vlaamse Brusselaars en de Vlaamse aanwezigheid in Brussel.⁶⁴ Een strikte splitsing was in Brussel eenvoudigweg niet mogelijk, noch wenselijk. Zouden Vlamingen in Brussel geen Franstalige specialist mogen raadplegen? En zouden Franstaligen zich niet meer mogen aanmelden op het Academisch Ziekenhuis van de vub? Welke instellingen of taalrol zouden taalgemengde gezinnen (moeten) kiezen? Wat met de Eurocraten en de migranten? Een te doorgedreven opsplitsing in de gezondheidszorg hield bovendien niet alleen een verkapte telling van de taalgemeenschappen in Brussel in maar ook een onaanvaardbare discriminatie onder de Brusselaars, indien verschillende terugbetalingstarieven voor geneeskundige behandelingen en geneesmiddelen zouden worden vastgesteld. Betreffende het toekennen van meer fiscale autonomie aan de deelgebieden, rees de vraag hoe de verhouding tussen Vlaanderen en Brussel in concreto zou geregeld worden. In gewestmateries zou de Vlaamse overheid aan de Vlaamse Brusselaars bijvoorbeeld geen belastingen kunnen opleggen, terwijl ze dit in gemeenschapsmateries ook niet zou kunnen zonder de invoering van de subnationaliteit.⁶⁵

Een grondwet voor Vlaanderen: hoeft dat?

Op de *Proeve van een Grondwet voor Vlaanderen*⁶⁶, die door vijf Leuvense grondwetsspecialisten werd uitgewerkt, in 1996 door de Stichting Emiel Van de Gucht werd bekroond en in het Vlaams parlement werd voorgesteld, werd eveneens kritisch gereageerd.⁶⁷ Hoeft dat nu al? Zou het niet beter zijn om eerst de laatste fase van de staatshervorming te implementeren en uit de politieke praktijk lessen te trekken, alvorens een zoveelste staatshervorming uit te werken? Doorheen de opeenvolgende fases van de staatshervorming bleef de avk zich bekommeren om de wijze waarop de band tussen Vlaanderen en Brussel, tussen de Vlaamse Gemeenschap en de Vlaamse Brusselaars concreet en in de dagelijkse praktijk kon worden versterkt. Dat de Vlaamse leden van de Regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest als gevolg van het nieuwe maxi-decreet op de vrt geen mededelingen meer zouden mogen doen op de Vlaamse radio en televisie werd rondit als censuur aan de kaak gesteld. Het bestuur riep het Vlaams parlement prompt op om het ontwerpdecreet bij te sturen, opdat het recht van de Vlaamse Brusselaars op informatie niet zou worden geschon- den.⁶⁸ In de hernieuwde eensgezindheid van het merendeel der Belgen,

die de federale regering steunden in haar kritische en onafhankelijke opstelling ten opzichte van de vsa en in haar streven om een sterker Europees tegenwicht te vormen met Frankrijk en Duitsland, zag de avk en hoopvol teken. Of die samenhangende de separatistische tendensen in Vlaanderen zou kunnen indijken, was de vraag. De avk uitte in maart 2003 nogmaals zijn sterke twijfels over de opportuniteit van een splitsing voor Vlaanderen en voor de positie van de Vlaamse Brusselaars.⁶⁹

Het Beleidsplan Brussel van de Vlaamse Regering (1997)

Als minister zou Van Asbroeck, bijgestaan door haar kabinetschef, Rik Baeten, werk maken van het *Beleidsplan Brussel van de Vlaamse Regering*, dat op 11 maart 1997 werd goedgekeurd.⁷⁰ Dit beleidsplan sproot voort uit de intentie van de Vlaamse regering om de band tussen Vlaanderen en Brussel te versterken. Het basisconcept van haar beleid ten aanzien van Brussel bleef uiteraard de eenheid van de Vlaamse Gemeenschap, waarvan de Brusselse Vlamingen en hun instellingen integraal deel van uitmaken. In het beleidsplan werden een aantal hoofddoelstellingen en beleidsspooren vooropgesteld, die op drie uitgangspunten waren gebaseerd. Ten eerste wilde de Vlaamse regering het aantal Vlamingen in Brussel op een voldoende peil houden. Opdat iedere Vlaming er zich thuis zou voelen en om de aantrekkingskracht van Brussel te verhogen, moest een gelijkwaardig aanbod van gemeenschapsvoorzieningen worden gegarandeerd. Ten tweede richtte de Vlaamse Gemeenschap zich niet alleen tot Nederlandstaligen maar wilde ze ook bruggen leggen naar anderstalige groepen en gemeenschappen in Brussel. De Vlaamse gemeenschapsvoorzieningen zouden dus ook open staan voor anderstaligen zonder in te boeten aan hun herkenbaarheid. Een goed aanbod van Nederlandstalige gemeenschapsvoorzieningen volstond niet om Vlamingen ertoe te bewegen zich in Brussel te vestigen. De stedelijke leefbaarheid was immers strek aangetaast, onder meer door een voortdurende verpaupering, de dualisering van de samenleving, de hoge werkloosheidsgraad, de aanzienlijke veiligheidsproblemen en de sterke aangroei van kantoorruimten. Ten gevolge van de uitwijking van jonge en kapitaalachtige gezinnen, de veroudering van de autochtone bevolking en de inwijking van vreemdelingen met een laag inkomen was de economische en financiële slagkracht van Brussel verminderd. Ten derde opteerde de Vlaamse regering voor een model van samenwerking met de Franstaligen en verklaarde ze zich bereid om bijkomende financiële steun te leveren op voorwaarde dat Brussel zijn rol als

tweetalige hoofdstad voor beide gemeenschappen zou waarmaken. De concrete uitwerking van de in het Beleidsplan Brussel vooropgestelde beleidssporen zou geschieden in samenwerking met de Vlaamse gemeenschapscommissie.

Het beleidsplan van minister van Asbroeck werd in Vlaamse middens positief onthaald. Op initiatief van rector Els Witte, een trouw lid van de AVK, verduidelijkte de VUB bijvoorbeeld hoe ze als ‘universiteit van de hoofdstad van Vlaanderen’ zou inspelen op de vooropgestelde beleidssporen.⁷¹ Ten behoeve van de AVK lichtte de VUB-rector de bijdrage van de VUB als grootste onder de Vlaamse gemeenschapsinstellingen in Brussel tot de realisatie van het beleidsplan Brussel toe.⁷² De hoorzitting die door minister Van Asbroeck over het Beleidsplan Brussel werd georganiseerd, werd door een aantal AVK-leden actief bijgewoond en lokte veel constructieve reacties uit. De AVK stond globaal gezien zeer positief tegenover het langverwachte en –verhoopte beleidsdocument. Er werd wel gewezen op enkele lacunes. Volgens Lydia De Pauw-Deveen moest het beleidsplan ook rekening houden met de behoeften van kunstenaars zelf, met het bevorderen van de betrokkenheid van alle inwoners bij het kunstgebeuren en het beantwoorden aan de behoeften aan artistieke creativiteit van gewone mensen. Wat de biculturele sector betreft, achtte ze een cultureel akkoord tussen de Vlaamse en de Franse Gemeenschap dringend nodig, omdat geen enkele overheid bevoegd noch verantwoordelijk is voor het roerende patrimonium in Brussel.⁷³

Politieke moraliteit en integriteit: het voorbeeld van Arthur Haulot

Politieke moraliteit en integriteit waren ook waarden die door de Vlaamse socialisten, met fierheid in plaats van schaamte over hun socialist-zijn, moesten uitgedragen worden. De ‘val’ van een aantal kopstukken van de Parti Socialiste in de nasleep van de Agusta-affaire mocht niet leiden tot het verzaken van de socialistische idealen. De moeilijke omstandigheden mochten geen aanleiding geven tot ontmoediging. ‘Er moet verder worden gestreden.’ De hoogbejaarde Waalse socialist Arthur Haulot (°1913) – dichter, weerstander, gevangene in Dachau en Mauthausen, gewezen commissaris-generaal voor toerisme én levende revolte tegen onrecht, wiens levensloop de twintigste eeuw bijna helemaal omspande – vervulde voor alle échte socialisten een voorbeeldfunctie omwille van zijn onverwoestbare humanistische en socialistische strijdbaarheid.⁷⁴ Toen ex-hoofdcommissaris Demol zich in het vooruitzicht van de verkiezingen

van 13 juni 1999 bij het Vlaams Blok aansloot en bekend werd dat hij als lijsttrekker van de Bloklijst voor de Brusselse Hoofdstedelijke Raad zou fungeren, reageerde de AVK-voorzitter met een nieuwe oproep om het extreem-rechtse ideeëngoed te bestrijden en terug te dringen. Ruim vijftien maanden voor de verkiezingen achtte de AVK het tijd om zijn continue campagne tegen extreem-rechts op te voeren. Rechtse praat moest de kop worden ingedrukt. Elke nieuwe stem voor het Vlaams Blok was er één teveel. Het imago van de democratische politici kon alleen maar worden opgepoetst door op alle niveaus effectief integer en consequent te handelen.⁷⁵ Volgens Lydia De Pauw-Deveen hing die vernieuwing van de politieke cultuur echter nauw samen met de reële kansen die aan bekwame vrouwen zouden worden geboden om via een verkiesbare plaats een politieke loopbaan te kunnen starten.⁷⁶ De één-meiviering van 1998 te Vilvoorde, waaraan de SP- en PS-voorzitters Fred Erdman broederlijk en samen met ABVV-toplieden Michel Nollet en Mia De Vits deelnamen, was niet alleen dankzij de symbolische fakkeltocht een lichtpunt in de duisternis. De AVK achtte transcommunautaire solidariteit en eensgezindheid tussen alle democratische partijen in de strijd tegen extreem-rechts dé toprioriteit. Die solidariteit mocht niet worden verbroken door meningsverschillen over communautaire en taalpolitieke kwesties.⁷⁷

De ontmaskering van het Blok

In Brussel steunde de AVK ook de vorming van een Vlaamse kartellijst van SP, VU en Agalev voor de Hoofdstedelijke Raad, teneinde een dam op te werpen tegen het Vlaams Blok. Dat kartel werd vergeleken met het precedent van de concentratie van democratische krachten in 1937 rond de tripartiete kandidatuur van de katholieke politicus Paul Van Zeeland in diens wedloop tegen de fascistische REX-leider Leon Degrelle. Impliciet koesterde de AVK ongetwijfeld de hoop dat het Vlaams Blok, net zoals Degrelle bij de tussentijdse verkiezing te Brussel op 11 april 1937, een electorale genadeslag zou krijgen.⁷⁸ In Brussel was de inzet van de verkiezingen van 13 juni 1999 voor de AVK niet alleen de strijd tegen het racisme, ultraconservatisme en extreme nationalisme van het Vlaams Blok maar ook tegen zijn streven om via het behalen van een Vlaamse meerderheid in de Vlaamse groep de instellingen van het Brussels Hoofdstedelijk gewest te kunnen blokkeren, teneinde België en Brussel te doen barsten. De partij werd een hypocriete campagne bij de Franstalige Brusselaars met veiligheid als hoofdthema aangewreven. Die campagne moest wor-

den gecounterd door zoveel mogelijk Franstaligen aan te zetten om als 'tegengif' te stemmen voor een democratische Vlaamse lijst. Opnieuw werd het overzicht van 15 avk-leden op de lijst van SP!Aga voor de Brusselse Hoofdstedelijke Raad en op de sp-lijsten voor de verkiezingen van Kamer, Senaat en Europees Parlement gepubliceerd. De avk propageerde bovendien een beknopt (contra)argumentarium ter ontmaskering van het Blokprogramma als racistisch, anti(multi)cultureel, etnisch-integristisch, antisociaal, antisyndicalistisch, antifeministisch en antihumanistisch.⁷⁹ Het Vlaams Blok stond in de realiteit voor een verhoging van criminaliteit en onveiligheid, culturele verarming, etnische zuiveringen, racisme, afbraak van de sociale welvaartstaat, discriminatie van vrouwen, homoseksuelen en minderheden. De Verklaring van de Rechten van de Mens was ondergeschikt aan het 'Eigen Volk Eerst'-principe. Kortom, de strijd tegen het Vlaams Blok kwam dus neer op het vermijden van toestanden zoals in nazi-Duitsland, Joegoslavië en Kosovo. Summier kon uit dit argumentarium opgemaakt worden dat het Vlaams Blok gelijkstond met contrahumanisme en contramoderniteit in sociaal, cultureel en politiek opzicht. De avk verstrekke haar leden echter ook goed voorbereide instructies om de tegenpropaganda niet op intellectualistische wijze maar via een aan het psychologische profiel van de potentiële Vlaams Blokkiezer aangepaste communicatietactiek aan te pakken.⁸⁰ Daadwerkelijke invloed op die kiezer kon men enkel verwerven door zich in te leven in diens mening en denkpatroon. Via inleving diende men te peilen naar de broze schakels in dat denkpatroon, dat uit evenwicht moest worden gebracht. De potentiële Vlaams Blokkiezer luisterbereid tegemoet treden en eventueel een stuk meestappen in diens redenering zou hem toelaten zijn gemoed te luchten, zijn concrete problemen aan de orde te stellen.

De avk bleef ook na de verkiezingen van juni 1999 aan de campagne van *Extreem-rechts, nee bedankt* meewerken. Onmiddellijk na de verkiezingen werden drie brochures verspreid die ingingen tegen het extreemrechtse gedachtegoed in functie van welbepaalde doelgroepen in de sectoren van berichtgeving, communicatie en onderwijs. Ageren tegen extreem-rechts vergde immers een op basis van wetenschappelijk onderzoek doordachte lange termijn aanpak, die de verkiezingen van 1999 en 2000 overstegen.⁸¹ Lydia De Pauw-Deveen en het hele avk-bestuur bleven alle leden ook aan het collectieve engagement ten opzichte van de campagne herinneren. Begin april 2000 werden de leden opgeroepen zich in te zetten voor de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen.⁸² De leden werden gesommeerd zonder aarzeling deel te nemen aan de vor-

mingsactiviteiten van de plaatselijke werkgroepen van *Extreem Rechts, nee bedankt*, die onder meer gericht waren op het leren aangaan van individuele gesprekken met potentiële Vlaams Blokkiezers in familiale of vriendenkring, met burens, op café, in de buurt of in verenigingen. Van de dertien AVK-leden die aan de gemeenteraadsverkiezingen in de 19 Brusselse gemeenten deelnamen, werden er twee verkozen: Michiel Vandenbussche in Etterbeek en Dirk Lagast in Koekelberg. Rohnny Buyens, Wouter Bracquené, Rik Coolen, Gisèle de Greeve-Beun en Anne Van Asbroeck werden niet verkozen.⁸³ De sp-kandidaten die wel waren verkozen, werden opgeroepen zich bij de AVK aan te sluiten. Hoewel de score van het Vlaams Blok in de Brusselse gemeenten niet zo hoog was als gevreesd, bleef de AVK voort ijveren om ideeën en programma van die partij te bestrijden. Zo werd ook de poging van het Vlaams Blok gehekelde om de stemmen van de Belgische Joden te recupereren door het optreden van Israël tegen de Palestijnen goed te keuren.⁸⁴ Volgens de AVK nam het racisme en het succes van extreem rechts toe onder invloed van de psychose na 11 september 2001, de oorlog in Irak en de campagne van Abou Jajah.⁸⁵ In Brussel nam de angst van de migrantengemeenschap toe.

Verkiezingen van 2003: toenemende kritiek op de VRT

Bij de federale verkiezingen van 18 mei 2003 stonden drie leden van de AVK – enkel vrouwen – op de sp.A-Spirit-lijst voor de Kamer. Bij de effectieven stonden Inge Liebaers en Lydia De Pauw-Deveen respectievelijk op de vijftiende en de twintigste plaats. Anne Van Asbroeck stond op de elfde plaats van de opvolgers. De AVK riep op om ook een voorkeurstem te geven aan Yamilla Idrissi, die op de derde (strijd)plaats van de effectieven stond. Hoewel ze geen lid was, riep de AVK op om ook op haar te stemmen.⁸⁶ Idrissi haalde 5.221 stemmen maar werd niet verkozen. Uit het feit dat het Vlaams Blok in de Brusselse kantons 10.000 stemmen meer haalde en de lijsten van de democratische Vlaamse partijen in die kantons met slechts tussen de 10 en 610 stemmen achteruit gingen, werd afgeleid dat de vooruitgang van het Blok te wijten was aan Franstalige kiezers. De AVK verweet de Franstalige media onvoldoende duiding te hebben verstrekt over de strategie van het Blok om via het bespelen van veiligheid- en criminaliteitsthema's en hun tweetalige propaganda Franstalige stemmen aan te trekken. Betreffende het aanhoudende succes van het Vlaams Blok bij de Vlaamse kiezers kon de VRT niet vrijuit gaan: de Vlaamse openbare omroep werd verweten teveel aandacht te besteden aan het Blok.⁸⁷ In de aanloop

naar de verkiezingen van 13 juni 2004 participeerde de avk opnieuw aan de campagne van de beweging *Extreem rechts, nee bedankt*.⁸⁸ Traditiegetrouw vroeg de avk een voorkeurstem voor zijn leden op de sp.a-Spiritlijsten voor het Brussels (effectieven: Rohnny Buyens; opvolgers: Lydia De Pauw-Deveen), Vlaams (effectieven: Fons Schiettecatte; opvolgers: Dirk Lagast, Els Witte) Parlement. De avk vestigde ook de aandacht op de kandidatuur van Anne Van Lancker voor het Europees Parlement. Volgens de avk betrof de inzet van de Brusselse parlementsverkiezingen uiteraard de absolute prioriteit om te vermijden dat het Vlaams Blok de meerderheid van de 17 Vlaamse zetels zou verwerven. Ook Franstaligen dienden te worden gesensibiliseerd om voor een Vlaamse democratische partij te stemmen. Dat de Franstalige media sinds de veroordeling van het Vlaams Blok door het gerecht meer aandacht aan zijn bedrieglijke propaganda besteedde, verheugde de avk.⁸⁹

Tegen de escalatie van taalpolitieke conflicten

De avk distantieerde zich naar aanleiding van de escalatie van de taalpolitieke conflicten rond de faciliteiten in de Vlaamse randgemeenten (omzendbrief-Peeters) en naar aanleiding van het rapport-Columberg van het toenemend subjectivisme, radicalisme en extremisme van protagonisten van beide taalgemeenschappen. Lydia De Pauw-Deveen deed een oproep om die thema's niet op te blazen en politiek te misbruiken. De goede werking van de federale staat vereiste goede wil aan beide kanten, 'met minder zelfgenoegzaamheid vanwege de Vlamingen en met minder pretentie bij de Franstaligen'. De transcommunautaire verstandhouding werd echter gehinderd door bepaalde voorstellen in het rapport van de Zwitserse christen-democraat Dumeni Columberg over de situatie van de Franstalige bevolking in de Brusselse periferie. Dat rapport werd in september 1998 in de parlementaire vergadering van de Raad van Europa besproken. De avk verweet Columberg zijn oppervlakkige kennis van de Belgische grondwet en zijn naïef-utopische of ronduit nefaste voorstellen. Zo stelde Columberg de tweetaligheid van heel België voor zonder echt vertrouwd te zijn met de historische en actuele context, waarin de taalkwestie moest worden gesitueerd. Zijn suggestie om de faciliteitengemeenten rond Brussel bij de hoofdstad aan te hechten, zonder echter meer waarborgen voor de Vlaamse inwoners te vragen, raketde het oude probleem van de Brusselse olievlek weer op, droeg helemaal niet bij tot pacificatie maar hitste de wederzijdse vijandige gevoelens nog aan.⁹⁰ Het door

Vlaams minister-president Luc van den Brande jarenlang volgehouden Vlaams-‘patriottisch’ discours vond om dezelfde reden geen instemming bij de avk. Dat discours zou één van de verklaringsfactoren kunnen zijn van de toenemende intolerantie onder de Vlaamse bevolking ten aanzien van vreemdelingen.⁹¹ De officiële propaganda en promotie van Vlaanderen was te zeer gericht op het opvijzelen van een Vlaams superioriteitsgevoel, terwijl het avk-bestuur meertaligheid en interculturele kennis en uitwisseling prioritair vond.

De Lambermont- en Lombardakkoorden

Naar aanleiding van de besprekingen van het Lambermontakkoord preciseerde Lydia De Pauw-Deveen in februari 2001 haar visie op de begrenzing van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en de problematiek van de faciliteitengemeenten, zoals die in 1963 waren geregeld. Ze betreurde de onvermijdelijk recurrente koppeling van de eisen van de Franstalige randbewoners en die van de Vlaamse Brusselaars maar stelde klaar en duidelijk nooit in de faciliteitenregeling te hebben geloofd. Een uitbreiding van de Brusselse agglomeratie met enkele gemeenten en/of wijken en geen enkele taalfaciliteit in de randgemeenten ware beter geweest. Vanaf de aanvang hadden Franstaligen en Vlamingen het begrip ‘faciliteiten’ immers anders geïnterpreteerd. Omdat de Franstaligen die als een eeuwigdurend recht en niet als een tijdelijke overgangsmaatregel beschouwden, hadden ze zich niet of onvoldoende aan het Vlaamse karakter van de randgemeenten aangepast. Ze meende dat er minder Franstaligen zouden zijn uitgeweken van Brussel naar randgemeenten zonder faciliteiten. Een beperkte uitbreiding van de Brusselse agglomeratie had de Vlaamse aanwezigheid in Brussel destijds ook blijvend kunnen versterken. Dat voorstel bleef echter ondenkbaar.⁹²

Op voorstel van het avk-bestuur nam het hoofdbestuur van het Vermeylenfonds in februari 2001 een motie over.⁹³ Bij de federale regering, het parlement en de mini-Costa-onderhandelaars werd aangedrongen op meer waarborgen voor de Vlaamse Brusselaars dan het Lambermontakkoord inhield. Op het vlak van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest werd een formule gevraagd om de Vlaamse vertegenwoordiging in de Hoofdstedelijke Raad te versterken. In elk geval werd de invoering geëist van de dubbele meerderheid bij stemmingen in de Hoofdstedelijke raad betreffende de gemeentewet, de gemeentekieswet en de organieke wet op de ocmw's. Op het vlak van de Brusselse gemeenten werd aangedrongen op

waarborgen voor een Vlaamse vertegenwoordiging in de gemeenteraad, in het college van burgemeester en schepenen en in de OCMW-raden. De AVK stelde de creatie van een door de koning te benoemen adjunct-burgemeester in de Brusselse gemeenten voor. Aan de Vlaamse regering en het Vlaamse parlement vroegen de AVK en het VF maatregelen en bijkomende middelen om de Nederlandse taalgroep in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest te versterken. Vlaamse initiatieven met gemeenschapsbevoegdheid maar met een economische finaliteit, zoals opleidingsprogramma's, moesten in de hoofdstad worden aangemoedigd. Bij de buitenlandse inwoners van Brussel en de 'nieuwe Belgen' dienden het Nederlands en de Vlaamse cultuur te worden gepromoot. Daarenboven werden inspanningen gevraagd om de belangstelling van de Vlaamse Brusselaars en van de andere Vlamingen voor de cultuur en de leefwijze van de 'nieuwe Brusselaars' te verhogen. De taalkwestie in de Brusselse ziekenhuizen kwam uiteraard ook aan bod: aan 'de als pijnlijk ervaren vernederende ééntaligheid' in een aantal Brusselse ziekenhuizen moest een einde worden gesteld.

Het Lombardakkoord, waarin de politieke afspraken over Brussel in het kader van de vijfde staatshervorming werden vervat, werd door de AVK genuanceerd beoordeeld.⁹⁴ De Vlaamse vertegenwoordiging in de Hoofdstedelijke Raad werd inderdaad versterkt met zes bijkomende leden, zodat de Vlaamse groep in totaal 17 leden (19%) zou tellen. De Franstalige groep werd echter eveneens versterkt met 8 leden, zodat de Raad maar liefst 89 leden zou tellen. Bij de volgende verkiezingen van het Vlaamse parlement zou bovendien het dubbelmandaat van de zes Vlaams-Brusselse parlementsleden worden afgeschaft en vervangen door de rechtstreekse verkiezing van zes Vlaamse Brusselaars. De verzwakking van de dubbele meerderheid, die noodzakelijk was indien de gemeentewet, de gemeentekieswet en de organieke OCMW-wet onder gewestelijke voogdij zouden komen te staan, hield een verzwakking in van de positie van de Vlamingen. Indien er geen meerderheid zou zijn in één van de taalgroepen, werd voortaan een bezinningsperiode van één maand ingelast. Na die maand zou een derde van het aantal stemmen in elke taalgroep volstaan. De AVK betreurde dat men de nieuwe regeling had moeten uitwerken, teneinde het Vlaams Blok te beletten, zo het de meerderheid in de Vlaamse taalgroep zou halen, de instellingen te blokkeren. Lydia De Pauw-Deveen bleef erop aandringen dat de kiezers voor het Vlaams Blok moesten worden gewaarschuwd, omdat het niet voldoende was het Blok te blokkeren in de instellingen om zijn ideologie terug te dringen.

De idee van de benoeming van een adjunct-burgemeester, die jaren eerder al was gelanceerd door Rik Coolen, werd niet in het Lombardakkoord overgenomen. De Vlaamse vertegenwoordiging in de Brusselse gemeentelijke instellingen werd wel versterkt door de bepaling dat er in elk college een Vlaamse schepen zou zetelen, tenzij het voorzitterschap van het OCMW aan een Vlaming werd gegeven. De Vlaamse schepen moest wel behoren tot een partij die voor de burgemeester heeft gestemd, waarmee men het Blok wilde weren. Concreet zouden er globaal gezien twee bijkomende Vlaamse schepenen worden aangeduid, wat in Watermaal-Bosvoorde onmiddellijk op het verzet van de FDF-burgemeester stuitte.

Van de twee miljard frank die aan de beide gemeenschappen van de hoofdstad werden toegekend, kreeg de Vlaamse Gemeenschapscommissie 400 miljoen of 20%. De AVK vond dat uiteraard positief maar betreurde dat de 1/3-2/3-regeling steeds meer moest wijken voor een verdeelsleutel van 20/80. De Franse Gemeenschap kreeg op die manier een serieuze financiële hulp voor haar onderwijs, terwijl het effect van de strengere besparingen, die onder minister Coens in het Vlaamse onderwijs waren doorgevoerd en die het Nederlandstalig onderwijs in Brussel zwaar hadden getroffen, niet ineens ongedaan konden worden gemaakt. De AVK hoopte dat de Nederlandstalige scholen een gunstiger statuut zouden krijgen.

De wet op het taalgebruik in gerechtszaken

De occasionele kritiek op de Franstalige pers en het FDF impliceerde helemaal niet dat blijken van Vlaamse enggeestigheid, zelfgenoegzaamheid of culturele verarming niet even streng werden gekapitteld. Toen de Raad van State begin 1997 de bevordering van vijf Franstalige eerste-substituten bij het parket te Brussel op grond van de taalwetten schorste, trad de AVK deze beslissing bij maar werd benadrukt dat een grondige kennis van het Frans bij de Vlaamse jongeren de laatste jaren ook te wensen overliet. De afnemende of gebrekkige kennis van het Frans was 'beschamend' voor 'Arm Vlaanderen'.⁹⁵ De taaltoestanden in de rechtbanken van het gerechtelijke arrondissement Brussel baarden de AVK nochtans grote kopzorgen. Mede onder impuls van VUB-hoogleraar en gewezen decaan van de rechtsfaculteit Frans De Pauw nam de AVK stelling tegen de Franstalige eis om de wet van 1935 op het taalgebruik in gerechtszaken te versoepelen betreffende de bepalingen over de verplichte taalkennis en tweetaligheid van de magistraten van het parket en van de rechtbank van eerste aanleg te Brussel. De gro-

te achterstand in de behandeling van de Franstalige dossiers werd als een hypocriet argument afgedaan, omdat de taalwet betreffende benoemingen al lang niet meer werd toegepast. De gevraagde aanpassing van de taalwet toonde eens te meer de onwil aan van Franstalige magistraten om Nederlands te leren. Een Vlaamse toegeving zou de verfransingdruk in het gehele arrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde alleen nog maar doen toenemen. Dat de taalwet dertig jaar lang was genegeerd en dat de Franstaligen nu de wijziging ervan eisten, hekelde de AVK als een doelbewuste strategie. Bovendien werd het gehele land getroffen door de achterstand in gerechtelijke uitspraken en stelde dat probleem zich dus niet alleen in Brussel. De taalwetgeving in gerechtszaken vormde één van de wankele evenwichten, waarop de federale staat berust en waaraan dus niet zomaar mocht worden getornd.⁹⁶ De AVK steunde echter de voorstellen van de Vereniging van Vlaamse Juristen om een oplossing uit te werken voor de juridische achterstand.⁹⁷ Het Vlaams parlement stemde op 26 januari 1998 unaniem een motie betreffende het belangenconflict en schortte daarmee de behandeling van het wetsontwerp op de aanpassing van de taalwet in gerechtszaken tijdelijk op. De AVK bleef waakzaam.

De splitsing van de biculturele instellingen zou een misdaad en ramp zijn

De AVK sprak zich meermaals uit tegen blinde of wilde communautariseringen en toonde zich in de loop der jaren steeds meer bekommerd om het lot van de biculturele, wetenschappelijke instellingen, waarvan de belangrijkste in Brussel zijn gevestigd. De voorstellen van een aantal CVP-ers in de jaren 1980 maar ook het standpunt van minister Bert Anciaux betreffende de communautarisering van de grote federale wetenschappelijke instellingen vonden geen genade bij de AVK. Als gewezen conservator van het prentenkabinet van de Koninklijke Bibliotheek en als emeritus hoogleraar in de kunstgeschiedenis was Lydia De Pauw-Deveen uitstekend geplaatst om tegen de communautarisering en splitsing van die instellingen te ageren en te opiniëren. Het defederaliseren en splitsen van de biculturele instellingen werd niet alleen als 'een zeer slecht idee' en 'belachelijk' maar als 'een volledige ramp' en zelfs als 'misdadig' bestempeld en afgewezen. Qua aankooppolitiek, tentoonstellingsbeleid, personeelsbeleid, beheer van de collecties kon dat alleen maar onoverkomelijke moeilijkheden en bijzonder schadelijke gevolgen hebben. De unieke, historische collecties van de Koninklijke Bibliotheek mochten nooit in twee worden opgedeeld: rampzalig én misdadig. Die bevatten immers de

getuigen van het gemeenschappelijke verleden van de Belgen toen zij nog de inwoners van de Zuidelijke Nederlanden waren. Het idee dat men de bibliotheek van de hertogen van Bourgondië zou splitsen was gewoon onvoorstelbaar. Het streven naar de splitsing van de biculturele instellingen getuigde van een kleingeestige hokjesmentaliteit en ging frontaal in tegen het multiculturele karakter van Brussel. Dat een confederale staat als Zwitserland een nationale bibliotheek (Bern) had en dat de ongeëvenaarde Library of Congress in Washington D.C. de nationale bibliotheek van de grootste federale staat ter wereld was, waren argumenten die Anciaux van zijn intentie moesten doen afzien.

Naar een Brusselse gemeenschap?

In februari 2003 nam de filosoof Dieter Lesage samen met een groep gelijkgezinden van Manifesto het initiatief tot de publicatie van een *Brussels Manifest*, waarin onder meer de oprichting van een autonome Brusselse gemeenschap werd bepleit. Zowat 1.300 personen en 18 verenigingen ondertekenden die tekst. Naar aanleiding van het door Manifesto op 20 maart 2004 georganiseerde colloquium sprak de AVK zich uit over deze voorstellen.⁹⁸ De analyse van een aantal nefaste gevolgen voor de Brusselaars, die waren ontstaan ten gevolge van de op de bicommunautaire taalkloof geconstrueerde staatshervorming, werd bijgetreden. De AVK kon zich aansluiten bij een aantal voorstellen en remedies maar vond de wens om het geheel van de communautaire materies in één instelling te verenigen te verregaand. In het manifest werden geen waarborgen voor de Vlaamse Brusselaars gevraagd en was men zich te weinig bewust van al wat de Vlaamse Gemeenschap al had verwezenlijkt in Brussel, met inbegrip van het steunen van Vlaamse initiatieven met een tweetalig karakter. Zo werd meer Vlaamse steun gegeven aan het unieke Kunstenfestivaldesarts dan steun vanwege de Franse Gemeenschap. Het manifest vermeldde ook niet hoe de instellingen van die nieuwe Brusselse Gemeenschap zouden worden samengesteld. De problematiek van het taalgebruik in de Brusselse magistratuur werd evenmin helemaal correct geschat. Betreffende de ontwikkeling van een meertalig onderwijssysteem in Brussel, stond de AVK ook positief tegenover initiatieven om twee- en meertaligheid te bevorderen, op voorwaarde dat deze via pedagogisch verantwoorde methodes werden ingevoerd. Op het gebied van een Brusselse cultuurpolitiek, die meer op multiculturele projecten en gemeenschappelijke initiatieven van beide taalgemeenschappen zou gericht zijn, beaamde de AVK de bestaande

kleingeestigheid. Lydia De Pauw-Deveen herhaalde haar pleidooi voor een bicommunautair cultuurpact maar vreesde dat het wederzijdse wantrouwen nog steeds te groot was. Concreet bepleitte ze een nauwere samenwerking tussen beide gemeenschappen in Brussel en een grotere multiculturele openheid. Als eerste stap konden de bevoegdheden en financiële middelen van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie tot de culturele sector worden uitgebreid.

Behoud van de stemplicht en toekenning van migrantenstemrecht

Ondanks het groeiende succes van het Vlaams Blok, bleef de AVK-voorzitter hameren op de noodzaak de stemplicht te behouden. Die kiesplicht had zowel een responsabiliserende als een vormende en bewustmakende functie: men moest ervan blijven uitgaan dat de kiezer 'dan toch even' moet nadenken over wat er op het spel staat. In maart 1995 voorspelde ze dat de stemplicht in de volgende jaren ter discussie zou worden gesteld. De afschaffing van de stemplicht kon haar niet bekoren. De burger zou alleen de vrijheid winnen zich nog meer van de politiek af te keren. Afschaffing van stemplicht zou de politieke onverschilligheid in de hand werken en bovendien de deur openen voor extremismen, voor uiterst-rechts en voor de dictatuur. Blanco-stemmers en kiezers die zich door demagogie lieten misleiden, vormden geen hoog percentage. Zelfs wie tegen zijn zin zou gaan stemmen, zou meestal toch even nadenken. De afschaffing van de stemplicht zou vooral ook kunnen leiden tot een lagere participatie van vrouwen en een veel hoger stemverzuim in de lagere inkomensgroepen.⁹⁹ Na de moord op het Marokkaanse meisje Loubna Benaïssa, die sinds 1992 verdwenen was, misbruikt en vermoord werd en pas na vijf jaar in maart 1997 in Elsene werd teruggevonden, hamerde Lydia De Pauw-Deveen op de noodzaak om niet alleen gemeentelijk stemrecht, maar stemplicht voor niet-Belgen in te voeren, teneinde de 'Nieuwe Politieke Cultuur' daadwerkelijk te realiseren. Sommige Vlaamse Brusselaars waren daar echter tegen uit vrees voor de verzwakking van de Vlaamse partijen in Brussel. Die redenering kon haar inziens niet opgaan. Oppositie tegen gemeentelijk stemrecht voor migranten was te vergelijken met de weerstand die de socialisten tot het vrouwenstemrecht hadden geboden uit vrees dat de vrouwen massaal op CVP/PSC zouden stemmen.¹⁰⁰

De AVK sloot zich unisono aan bij het resolute standpunt van SP-voorzitter Louis Tobback, die van de afschaffing van de stemplicht niet wilde horen. De strijd tegen de antipolitiek vereiste een nieuwe politieke cultuur,

niet alleen van de beroepspolitici maar evenzeer van de burger. Wanneer opiniepeilingen een zeer negatief oordeel over het gevoerde beleid lieten uitschijnen, lag dat in eerste instantie aan beeldvorming én aan de grote onwetendheid over de reële inhoud en draagwijdte van het beleid.¹⁰¹ De verkiezing van George Bush jr. toonde aan hoe belangrijk elke individuele stem is en tot welke gevolgen de afschaffing van de stemplicht zou kunnen leiden.¹⁰² De nederlaag van de Franse socialistische presidentskandidaat Lionel Jospin in 2002 werd geweten aan het feit dat er geen kiesplicht in Frankrijk bestond.¹⁰³ Eind 2001 reageerde de AVK tegen standpunten van VLD-senator Hugo Coveliers, die zich fel kante tegen het migrantenstemprecht en dat zeker niet wilde zonder de afschaffing van de stemplicht.¹⁰⁴ De AVK bleef rotsvast van de noodzaak van stemplicht overtuigd. Migrantienstemplicht werd doorheen de jaren consequent verdedigd als een noodzakelijke maatregel in de strijd voor de emancipatie van moslimvrouwen.¹⁰⁵ Kortom, politieke bewustmaking en vorming moesten worden opgevoerd teneinde het inzicht in de werking van de democratie en de inhoud van het beleid te vergroten. Toch wees de AVK ook op de noodzaak om meer nuchterheid en geloofwaardigheid in het politieke debat aan de dag te leggen, programma- en visieverschillen inhoudelijk sterk te onderbouwen, rationeel te argumenteren en loze kritiek op andere democratische partijen achterwege te laten.¹⁰⁶ In de loop van de discussies over de invoering van het gemeentelijke stemrecht bij gemeente- en provincieraadsverkiezingen, die vanaf het najaar 2003 sterk verhitten, bleef de AVK de SP.A-Spirit en Agalev steunen in hun eis stemplicht in plaats van louter stemrecht in te voeren voor de nieuwe categorie kiezers.¹⁰⁷

Vrijzinnige en levensbeschouwelijke thema's

Occasioneel werden ook meer specifiek vrijzinnige en levensbeschouwelijke thema's onder de aandacht gebracht. Daaronder vormt de verdediging van het officieel rijks- en later gemeenschapsonderwijs in Brussel een evident aandachtspunt van een vrijzinnige vereniging zoals de AVK, waarin overigens heel wat leerkrachten actief waren. In oktober 1986 slaakte het bestuur een luide alarmkreet om te protesteren tegen de onaanvaardbaar zware inlevering die onderwijsminister Daniël Coens het rijksonderwijs in Brussel wilde opleggen.¹⁰⁸ Hem werd niet alleen zijn hypocriete opstelling verweten maar vooral de rampzalige toestand waarin hij de rijksscholen wilde storten. Zijn verklaring dat er aan het rijksonderwijs in Brussel niet zou worden geraakt, strookte niet met de realiteit. Door de nieuwe

berekeningsnormen met de omkaderingscoëfficiënt, was het aantal toegestane uren zo geslonken, dat sommige scholen ten gevolge van de besparingen in hun werking of zelfs voortbestaan werden bedreigd, afdelingen en lessen zouden worden afgeschaft, klassen samengevoegd, leerkrachten afgedankt. Niet alleen de kwaliteit en de volwaardigheid van het officieel onderwijsaanbod in Brussel werd bedreigd, maar de CVP-minister zou door zijn besparingen ook een nieuwe verfransinggolf veroorzaken: een aantal ouders zouden uit kwaliteitsoverwegingen of omwille van hun vrijzinnige overtuiging en gehechtheid aan het rijksonderwijs immers zeker verkiezen om hun kinderen naar een Franse officiële school te sturen. Kortom, het kwalitatieve aanbod en de bereikbaarheid van het Vlaams officieel onderwijs in Brussel moest met alle middelen worden gevrijwaard teneinde de keuzevrijheid te garanderen: 'Er kan dan ook niet voldoende worden geprotesteerd tegen de sabotage van het Vlaamse officiële onderwijs door een gewetenloze regering', klonk het harde en strijdbare oordeel over de katholieke besparingspolitiek. Betreffende het 'gelijk leggen van de lat', het bekende motto van Coens in zijn streven naar gelijke financiële behandeling van het vrij en het officieel onderwijs, eiste de AVK dat de vrije scholen aan dezelfde strenge controle van begrotingen en rekeningen zouden worden onderworpen. Die eis werd nog eens onder de regering-Dewael, in februari 2002, herhaald.¹⁰⁹

De massale rouwreacties na het overlijden van koning Boudewijn en het uitvergroten van zijn positieve kwaliteiten zetten Lydia De Pauw-Deveen ertoe aan een aantal kritische kanttekeningen te plaatsen bij de 'irrationele post-mortem verering' die hem in de kranten en andere media – wellicht ook om commerciële redenen – te beurt vielen. Teneinde de exaltaties, die ook door de door republikeinen geuite waardering werd bekrachtigd, te temperen herinnerde de AVK-voorzitter aan de minikoningskwestie: 'Hij kweet zich gewetensvol van zijn taak, maar in geweten was hij zo extreem, dat hij nog liever zijn plicht als koning van een democratisch land verzaakte. Niet alleen onderwierp hij zich niet aan de regels van de democratie, maar gaf bovendien blijk van onverdraagzaamheid t.o.v. mensen, die – ook uit eerbied voor het leven van de mens -, oordelen dat, onder bepaalde voorwaarden, zwangerschapsonderbreking niet langer strafbaar mocht zijn.'¹¹⁰

Zowel de staatsbegrafenis van Boudewijn als de eedaflegging van Albert II vormden voor de AVK de aanleiding om de bevoorrechte positie van de katholieke kerk op de korrel te nemen. 'Waarom waren de katholieke kerk, de andere erkende godsdiensten en de vrijzinnigheid niet op gelijke manier vertegenwoordigd?'¹¹¹ Deze kritiek op de status van het

katholicisme als quasi-officiële staatsgodsdienst was mede ingegeven door de indruk die men had over het feit dat de katholieke kerk van deze plechtigheden toch ook gebruik wilde maken om het eigen geloof te promoten.

Dat CVP-voorzitter Van Peel op het congres van zijn partij, eind 1997, hevig uitviel tegen de vrijzinnigheid, de vrijmetselarij en de Autonome Raad van het Gemeenschapsonderwijs en daarbij gewag maakte van sekten, viel uiteraard niet in goede aarde.¹¹² Na de aanslagen van 11 september 2001 en het oplevende religieuze extremisme, dat zich volgens de AVK evenzeer in het discours van de Amerikaanse president Bush als in dat van extremistische moslimleiders uitte, bepleitte Lydia De Pauw-Deveen een reactie van de vrijzinnige gemeenschap op wereldvlak. Dat in alle Amerikaanse scholen sinds 1954 dagelijks en anno 2002 nog steeds en in weerwil van juridische klachten van atheïstische ouders de *Pledge of allegiance* moest worden uitgesproken, stond voor de AVK gelijk met een inbreuk op de vrije meningsuiting omwille van de verplichte verwijzing naar 'één natie onder God' als grondslag van de Amerikaanse Republiek.¹¹³

Wat de evolutie van de verhouding tussen kerk en staat, tussen levensbeschouwing en politiek betreft, zowel in België als in Europa, zijn de gemoederen sterk bedaad. Het beleid van de paarse regering-Verhofstadt I was erop gericht een aantal oude vrijzinnige eisen te realiseren (afschaffing Te Deum, homohuwelijk, etc.). De AVK stond zeer positief tegenover het initiatief van Michel Magits, voorzitter van de Unie van Vrijzinnige Verenigingen, en kardinaal Danneels om een gesprek aan te gaan over gemeenschappelijke waarden, zoals solidariteit, openheid en tolerantie, en mogelijke actiepunten: 'eindelijk!'¹¹⁴ Er ontstond duidelijk een globale trend in de richting van een grotere verstandhouding. Voor een godsdienstoorlog of een vervolging van de 'goddelozen' moest men in eigen land alleszins niet meer vrezen.

De AVK sprak zich onder de Vlaamse regering-Dewael uit tegen het uitoefenen van dwang of financiële chantage om de vrije katholieke scholen ertoe te bewegen lessen zedenleer aan te bieden.¹¹⁵ Het was de verantwoordelijkheid van de leiding van het katholiek onderwijs om daarover te beslissen. Indien er geen lessen zedenleer zouden worden georganiseerd, dan was de toestand alleszins duidelijk en zouden de vrijzinnigen, die hun kinderen naar katholieke scholen sturen, geen argument hebben om hun geweten te sussen. Gelet op de traditionele gehechtheid van haar voorouders aan het officieel onderwijs was het logisch dat Lydia De Pauw-Deveen het storend vond dat vrijzinnige ouders hun kinderen niet consequent naar gemeenschapsscholen stuurden. Eertijds hadden vele

vrijzinnigen veel tijd en energie in de verdediging van het officieel onderwijs geïnvesteerd. Ze nam ook aanstoot aan het discours over de kwaliteit van het vrij onderwijs, die hoger geacht werd omwille van de centrale plaats van waarden. De AVK hamerde erop dat het gemeenschapsonderwijs uiteraard kwaliteitsonderwijs was maar omwille van het grondwettelijk bepaalde interne pluralisme een objectieve meerwaarde had: er heerste een reële openheid van geest, een solidariteitsgevoel, verdraagzaamheid tegenover andere filosofische opvattingen en godsdiensten en eerbied voor andere culturen. De leiding van het vrij onderwijs, die beweerde dat haar scholen ook pluralistisch waren, werd een hypocriete houding verweten. Voor de AVK bleef één pluralistisch netwerk van eenheidsscholen voor alle kinderen hét ideaal en de enige waarborg voor een integraal pluralisme. Over de haalbaarheid ervan maakte de AVK zich echter geen enkele illusie: de afschaffing van de bestaande onderwijskoepels en de evolutie naar autonome scholen en open pluralistische netwerken werd in oktober 2002 als utopisch afgedaan. De optie van de KULeuven en de andere katholieke instellingen voor hoger onderwijs om een uitsluitend katholiek samenwerkingsverband op te zetten ging volgens de AVK frontaal in tegen de binnen alle Vlaamse partijen toenemende opinie dat ideologie geen rol meer zou spelen in het onderwijs.¹¹⁶ Meer dan eens reageerde de AVK tegen de neiging van vertegenwoordigers van SP, VLD en Agalev om het belang en zelfs de noodzaak van het gemeenschapsonderwijs te relativiseren.

Lydia De Pauw-Deveen zette zich overigens naar aanleiding van de naamsverandering van SP in SP.A af tegen de globale trend binnen de Vlaamse socialistische partij om bij de 'vernieuwing' van naam en programma van de partij het woord 'socialisme' te schuwen. Zo werden de Jongsocialisten, de Centrale voor Socialistisch Cultuurbeleid en de Socialistische Vrouwen herdoopt in respectievelijk ANIMO, CURIEUS en ZIJKANT. Haar persoonlijke bedenkingen waren ingegeven door de vrees dat de SP.A en aanverwante organisaties daardoor hun profiel zouden verliezen, niet meer van andere partijen zouden te onderscheiden zijn en zouden afglijden naar banaliteit. Als één van de protagonisten van de oudere linkervleugel betreurde ze het feit dat de echte linkse, progressieve strekking in de SP.A nu werden bestempeld als 'conservatieven'.¹¹⁷

Het euthanasiedebat leidde onvermijdelijk tot een verscherping van de vrijzinnige stellingname van de AVK tegen de kerkelijke overheid. De keuzevrijheid van de patiënt en de uitvoering van een democratisch gestemde wet primeerden volgens de AVK op het standpunt van de kerk en van de besturen van katholieke ziekenhuizen.¹¹⁸ Maar in het debat over het al

dan niet verbieden van de hoofddoek in officiële scholen pleitte de avk voor een genuanceerd standpunt, gebaseerd op kennis van zaken én rekening houdend met de opinie van moslimvrouwen zelf. Een symbolenstrijd ten gevolge van radicale standpunten moest worden vermeden. Uit persoonlijke contacten met Brusselse moslimvrouwen had Lydia De Pauw-Deveen opgemaakt dat de hoofddoek zeker niet algemeen als een teken van de onderworpenheid van de vrouw aan de man mocht worden beschouwd. Bepaalde vrouwen deden dat uit vrije wil, om religieuze redenen, om hun identiteit te bevestigen of om zich af te schermen van mannelijke blikken. Een radicaal verbod niet alleen van de hoofddoek, maar dan ook van alle andere symbolen van filosofische of religieuze overtuiging zou het tolerante en pluralistische karakter van de officiële school in het gedrang brengen. De neutraliteit moet ondergeschikt zijn aan de belangen van moslimmeisjes betreffende scholing en onderwijs en weegt niet op tegen het gevaar dat een verbod op de hoofddoek de ouders ertoe zou brengen hun meisjes zo snel mogelijk van school te halen. Dat zou de emancipatie van moslimvrouwen alleen maar vertragen. Een mentaliteitsverandering bij gelovigen kon alleen slagen via gesprek en discussie, niet via een verbod op het dragen van uiterlijke geloofstekens. Kortom, de avk sprak zich uit tegen een algemeen verbod op het dragen van levensbeschouwelijke symbolen en verdedigde de godsdienstvrijheid in het kader van een tolerante en pluralistische officiële school.¹¹⁹

Liefde voor Brussel

Op uitlatingen in de media, waaruit haatgevoelens tegen of laatdunkendheid tegen Brussel bleken en waarin Brussel door Vlamingen geduid werd als een 'onnoemelijk lelijke', 'onvriendelijke', 'kille', 'onhartelijke', 'onhofelijke', 'gehavende' stad, mochten in de loop der jaren stevast op een kordate, assertieve repliek van de avk rekenen. Dergelijke uitlatingen, zeker wanneer ze in columns in *De Morgen* of door prominente Vlaamse cultuurfiguren als Johan Thielemans werden geuit, werden kritisch gedissecteerd en via een vergelijking met toestanden in Vlaamse steden ontkracht. Dat Brussel geen integraal Nederlandstalige stad was, betekende ook dat de hoofdstad dankzij de aanwezigheid van vele anderstaligen uit alle werelddelen en culturen meer internationale allure had gekregen. Anti-Brussel-clichés werden prompt herleid tot kwalijke uitingen van Vlaams 'provincialisme' uit 'het "warme" Vlaamse getto'.¹²⁰ Dat Johan Thielemans het Brussel dat na 1945 gebouwd is, als 'natuurlijk onnoeme-

lijk lelijk' afschreef, leverde hem een les in de architectuurgeschiedenis op. Dat hij het Centraal Station wilde laten afbreken, kon immers alleen maar betekenen dat hij niet wist dat het door Horta was ontworpen en een beschermd monument was. Vlaamse auteurs en kunstenaars, die, zoals Geert Van Istendael, hun liefde en die van vele Vlaamse Brusselaars zoveel mogelijk kond maakten, werden door de AVK geprezen om hun inzet, die sterk bijdroeg tot een positieve Vlaamse aanwezigheid in de hoofdstad. De erkenning en programmatie van Brussel als Culturele Hoofdstad in 2000 betekende voor de AVK niet alleen een tijd van culturele hoogdagen maar leverden het bewijs dat het multiculturele karakter van Brussel definitief, vanzelfsprekend en onomkeerbaar was geworden. In de evaluatie van de veelheid van culturele manifestaties en initiatieven bleek opnieuw de zorg van het AVK om de kloof tussen Cultuur en cultuur, tussen Kunst en kunst te overbruggen, waartoe de Zinnekeparade effectief had bijgedragen: 'Iedereen voelde zich goed in die atmosfeer van beheerste veelheid van het oneindige aantal facetten van Brussel. De door velen – vaak theoretisch – geapprecieerde multiculturaliteit van Brussel kwam op de Parade volks en concreet tot uiting. En dat alles, met bij de 300.000 toeschouwers, zonder enige herrie noch hooliganisme.'¹²¹

Noten

- ¹ FAYAT, Henri (red.) (1964), *August Vermeylenkring 1954-1964*, p. 15.
- ² Voor dit op de persoonlijke herinneringen van Fayat gebaseerde relaas, zie: FAYAT, Hendrik (1972), *Hulde aan twee grote Brusselse figuren. August Vermeylen – Herman Teirlinck*. S.l., s.n., pp. 9-17.
- ³ VERVLiet, Raymond (1998), Teirlinck, Herman, p. 3051.
- ⁴ Over de organisatie van deze culturele Teirlinckevenementen, zie: FAYAT, Hendrik. 1972. *Hulde aan twee grote Brusselse figuren*, p. 12-13.
- ⁵ FAYAT, Hendrik. 1972. *Hulde aan twee grote Brusselse figuren*, p. 13.
- ⁶ FAYAT, Hendrik. 1972. *Hulde aan twee grote Brusselse figuren*, p. 13.
- ⁷ VAN VELTHOVEN, Harry (1998), Flamingant want socialist, p. 195.
- ⁸ FAYAT, Hendrik (1988), *Volharding*, p. 118-129; MARES, A. (1998), Contact- en Cultuursentrum Brussel. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 787-788.
- ⁹ CONINCKX, D. (1989), Brussel en de socialisten. De posities en standpunten van de Belgische socialisten ten aanzien van de Brusselse problematiek in de periode 1945-1961. Een verkennend onderzoek. In: WITTE, E. (red.), *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal (1963)*, pp. 327-353.
- ¹⁰ VAN VELTHOVEN, Harry (1998), Flamingant want socialist, pp. 194-198.
- ¹¹ VAN VELTHOVEN, Harry (1998), Flamingant want socialist, p. 190.
- ¹² DE GROOF, Roel (2003), De kwestie Groot-Brussel en de politieke metropolisering van de hoofdstad (1830-1940). Een analyse van de besluitvorming en de politiek-institutionele aspecten.

- ten van de voorstellen tot hereniging, annexatie, fusie, federatie en districtvorming van Brussel en zijn voorsteden. In: WITTE, E., ALEN, A., DUMONT, H., VANDERNOOT, P. & DE GROOF, R. (red.), *De Brusselse negentien gemeenten en het Brussels model. – Les dix-neuf communes bruxelloises et le modèle bruxellois*. Brussel/Gent, De Boeck & Larcier, pp. 3-55.
- ¹³ FAYAT, Henri (1966), *Het Brusselse vraagstuk*. Gent, Julius Vuylsteke-Fonds; FAYAT, Hendrik (1977), *Brussel ook onze hoofdstad. Waarom Vlaanderen Brussel niet loslaten kan*. Antwerpen, Algemeen-Nederlands Verbond.
- ¹⁴ DE PAUW-DE VEEN, Lydia (red.) (1993), Links en de Rode Leeuwen. In: *25 jaar Rode Leeuwen, een kwarteeuw Vlaams socialisme in de hoofdstad. Brussel*. sp-Brussels Hoofdstedelijk Gewest, pp. 61-63.
- ¹⁵ VAN VELTHOVEN, Harry (1998), Flamingant want socialist, p. 196-198.
- ¹⁶ LEEMANS, Guy, BOEVA, Luc, DENECKERE, Gita, VERDOODT, Frans-Jos (red.). 1999. *Vlamingen komt in massa. De Vlaamse beweging als massabeweging*. Gent/Antwerpen, Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen/Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme.
- ¹⁷ MARES, Ann (2001), Begin van het einde van de nationale partijen. Onderzoek naar de Vlaamse Beweging(en) en de Vlaamse politieke partijen in Brussel : de Rode Leeuwen. In: WITTE, Els & MARES, Ann (red.), *19 keer Brussel*. Brussel, VUBPRESS, pp. 159-186; MARES, Ann (1998), Kiezen voor Brussel. De Brusselse Vlamingen en hun politieke vertegenwoordiging. In: WITTE, Els & MARES, Ann (red.), *Twintig jaar onderzoek over Brussel*. Brussel, VUBPRESS, pp. 37-76.
- ¹⁸ Zie de overzichten van de activiteiten in: DE PAUW-DE VEEN, Lydia (red.) (1984), *August Vermeylenkring Brussel, 1954-1984*, pp. 15-34; DE PAUW-DE VEEN, Lydia (red.) (1994), *August Vermeylenkring. Herinneringen 1954-1994*, pp. 55-63.
- ¹⁹ Brief van de Voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 15, nr. 3, januari 1984.
- ²⁰ Brief van de Voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 19, nr. 9, mei 1988.
- ²¹ Brief van de Voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 21, nr. 2, oktober 1989.
- ²² Brief van de Voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 21, nr. 4, december 1989.
- ²³ Brief van de Voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 21, nr. 10, juni 1990.
- ²⁴ Brief van de Voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 22, nr. 8, april 1991.
- ²⁵ Brief van de Voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 25, nr. 7, maart 1994.
- ²⁶ Brief van de Voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 28, nr. 3, november 1996, p. 3.
- ²⁷ Brief van de Voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 24, nr. 7, maart 1993.
- ²⁸ Brief van de Voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 24, nr. 8, april 1993.
- ²⁹ Brief van de Voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 25, nr. 9, mei 1994.
- ³⁰ Brief van de Voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 25, nr. 10, juni 1994.
- ³¹ Brief van de Voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 1, september 1994.
- ³² Brief van de Voorzitter en 'sp-kandidaten in de 19 gemeenten'. In: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 2, oktober 1994, pp. 3-6.
- ³³ Brief van de Voorzitter en 'Overzicht van de resultaten van de sp in Brussel 19'. In: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 3, november 1994, pp. 3-4.
- ³⁴ Bestuurslid Christine De Jong recapituleerde de krachtlijnen van de verschillende tussenkomsten op de academische zitting van 5 november 1994: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 4, december 1994, pp. 5-9.
- ³⁵ Lydia De Pauw-Deveen trok de besluiten uit deze studiedag, waarop Eric Corijn (vub), Renaat Roels (vub) en Willem Elias (vub) een aantal stellingen, naar voor gebracht door Anne Snick (KUL) en Frans Berkens (Haagse Hogeschool), disputeerden. Zie: Programma van de Studiedag van de Vrijzinnige Koepel over Vrijzinnige waarden en burgerschapsvorming. In: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 3, november 1994, p. 11-12.
- ³⁶ Brief van de Voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 5, januari 1995, p. 3.

- ³⁷ Lydia De Pauw-Deveen schetste de krachtlijnen van de actualisatie die de avk haar inziens moest doorvoeren in haar slotwoord op de academische zitting op 5 november 1994: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 5, januari 1995, p. 4-6.
- ³⁸ *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 5, januari 1995, p. 6.
- ³⁹ Tekst van de toespraak van Mark Maes op de academische zitting van 5 november 1994: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 6, februari 1995, pp. 4-6.
- ⁴⁰ Jaarverslag van de avk 1993-1994, uitgebracht op de algemene ledenvergadering van 9 december 1994: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 7, pp. 11-12.
- ⁴¹ Toespraak van Roland Laridon, algemeen voorzitter van het Vermeylenfonds, n.a.v. het 40-jarig bestaan van de Vermeylenkring op zaterdag 5 november 1994: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 6, februari 1995, pp. 11-14.
- ⁴² Brief van de Voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 7, maart 1995, p. 3.
- ⁴³ Programma van de academische zitting van 18 maart 1995: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 7, maart 1995, p. 15.
- ⁴⁴ Ten dienste van een 'Taak'. Slotrede van Roland Laridon, algemeen voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 8, april 1995, pp. 5-11.
- ⁴⁵ Vermeylens artikel *De Taak* werd, samen met de recente Proclamatietekst van het Vermeylenfonds gepubliceerd in het gedenkboek: LARIDON, Roland (red.) (1996), *Geschiedenis, rol en betekenis van het August Vermeylenfonds 1945-1995*. Oostende, R. Laridon.
- ⁴⁶ Ibidem, p. 9.
- ⁴⁷ Ibidem, p.10.
- ⁴⁸ Het Vermeylenfonds vandaag en morgen. In: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 8, april 1995, pp.12-13.
- ⁴⁹ 11-juliverklaring 1995 – August Vermeylenfonds. In: *AVK Brussel*, jg. 27, nr. 1, september 1995, pp. 9-10.
- ⁵⁰ Beschouwingen over 100 jaar "Kritiek der Vlaamse beweging door Mark Maes, secretaris avk-Brussel. In: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 9, mei 1995, pp. 8-12.
- ⁵¹ POSTMAN, Neil (1996), *The End of Education: Redefining the Value of School*. New York, Knopf. (vertaald als (1996), *Wij voeden op tot niets*. Amsterdam, Balans).
- ⁵² Het artikel van Mark Maes over 'Het Brusselse model als eindterm' was overgenomen uit *VOC-Nieuws*, september 1996, zie: *AVK Brussel*, jg. 28, nr. 1, september 1996, pp. 6-7.
- ⁵³ Citaten uit de toespraak van N. De Batselier over *De vanzelfsprekendheid van Vlaanderen, maar zonder zelfgenoegzaamheid*: *AVK Brussel*, jg. 28, nr. 1, september 1996, p. 8.
- ⁵⁴ Er werden regelmatig uittreksels uit de 11-julitoespraken van Norbert De Batselier gepubliceerd, zie bvb.: *AVK Brussel*, jg. 33, nr. 3, november 2001, p. 5-6.
- ⁵⁵ Beschouwingen over 100 jaar "Kritiek der Vlaamse beweging" door Mark Maes, secretaris avk-Brussel. In: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 9, mei 1995, p. 10
- ⁵⁶ Overzicht van de avk-leden op de sp-kandidatenlijsten. In: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 9, mei 1995, pp. 5-6.
- ⁵⁷ Open brief van Geert Van Istendael, 21 april 1995. In: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 9, mei 1995, p. 7.
- ⁵⁸ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 10, juni 1995, p. 3.
- ⁵⁹ Agenda. In: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 7, maart 1995, p. 16.
- ⁶⁰ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 30, nr. 4, december 1998, p. 3.
- ⁶¹ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 30, nr. 6, februari 1999, p. 3.
- ⁶² 11-juliverklaring 1995 – August Vermeylenfonds. In: *AVK Brussel*, jg. 27, nr. 1, september 1995, pp. 9-10.
- ⁶³ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 27, nr. 8, april 1996, p. 3.
- ⁶⁴ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 27, nr. 7, maart 1996, p. 3.
- ⁶⁵ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 28, nr. 1, september 1996, p. 3.

- ⁶⁶ CLEMENT, Jan, PAS, Wouter, SEUTIN, Bruno, VAN HAEGENDOREN, Geert & VAN NIEUWENHOVE, Jan (1996), *Proeve van een Grondwet voor Vlaanderen*. Brugge, Die Keure.
- ⁶⁷ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 28, nr. 2, oktober 1996, p. 3.
- ⁶⁸ 'Vlaanderen laat Brussel wel los. Ongelooflijk, maar waar!' In: *AVK Brussel*, jg. 28, nr. 6, februari 1997, p. 5.
- ⁶⁹ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 34, nr. 7, maart 2003, p. 3.
- ⁷⁰ AN. (1997). *Beleidsplan Brussel van de Vlaamse Regering, goedgekeurd op 11 maart 1997*. Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap – Administratie kanselarij en Voorlichting.
- ⁷¹ DE GROOF, Roel, DE BELDER, Herman & WITTE, Els (red.) (1997), *De VUB: de universiteit van de hoofdstad van Vlaanderen. Memorandum van de VUB over het Beleidsplan Brussel van de Vlaamse Regering*. Brussel, Rectoraat VUB.
- ⁷² Deze activiteit vond plaats op 24 januari 1998: *AVK Brussel*, jg. 29, nr. 4, december 1997, p. 6-7.
- ⁷³ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 28, nr. 9, mei 1997, p. 3.
- ⁷⁴ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 28, nr. 7, maart 1997, p. 3.
- ⁷⁵ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 29, nr. 7, maart 1998, p. 3.
- ⁷⁶ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 29, nr. 8, april 1998, p. 3.
- ⁷⁷ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 29, nr. 9, mei 1998, p. 3.
- ⁷⁸ Van Zeeland behaalde toen 76% van de stemmen tegen 19% voor Degrelle en 5% blanco-stemmen.
- ⁷⁹ 'Het Blok ontmaskeren!' In: *AVK Brussel*, jg. 30, nr. 9, mei 1999, p. 12-13.
- ⁸⁰ Die instructies werden gepubliceerd in: *AVK Brussel*, jg. 30, nr. 10, juni 1999.
- ⁸¹ Mededeling van Mark Michiels en Ivo Janssens, 22 juni 1999, in: *AVK Brussel*, jg. 31, nr. 1, september 1999, p. 2.
- ⁸² Bijna het hele nummer van het ledenblad was aan de campagne tegen extreem-rechts gewijd: *AVK Brussel*, jg. 31, nr. 8, april 2000.
- ⁸³ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 32, nr. 3, november 2000, p. 3.
- ⁸⁴ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 33, nr. 9, mei 2002, p. 3.
- ⁸⁵ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 34, nr. 5, januari 2003, p. 3; nr. 6, februari 2003, p. 3.
- ⁸⁶ 'Kies keurig op 18 mei.' In: *AVK Brussel*, jg. 34, nr. 9, mei 2003, p. 6.
- ⁸⁷ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 34, nr. 10, juni 2003, p. 3.
- ⁸⁸ *AVK Brussel*, jg. 35, nr. 7, maart 2004, p. 3.
- ⁸⁹ 'Kies keurig op 13 juni'. In: *AVK Brussel*, jg. 35, nr. 9, mei 2004, pp. 4-5.
- ⁹⁰ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 30, nr. 1, september 1998, p. 3.
- ⁹¹ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 30, nr. 7, maart 1999, p. 3.
- ⁹² Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 32, nr. 6, februari 2001, p. 3.
- ⁹³ *AVK Brussel*, jg. 32, nr. 7, maart 2001, p. 5.
- ⁹⁴ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 32, nr. 9, mei 2001, p. 3-6.
- ⁹⁵ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 28, nr. 5, januari 1997, p. 3.
- ⁹⁶ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 29, nr. 6, februari 1998, p. 3.
- ⁹⁷ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 29, nr. 2, oktober 1997, p. 3.
- ⁹⁸ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 35, nr. 8, april 2004, pp. 3-4; nr. 9, mei 2004, p. 3.
- ⁹⁹ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 8, april 1995, p. 3.
- ¹⁰⁰ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 28, nr. 8, april 1997, p. 3.
- ¹⁰¹ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 29, nr. 1, september 1997, p. 3.
- ¹⁰² Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 32, nr. 4, december 2000, p. 3.
- ¹⁰³ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 33, nr. 9, mei 2002, p. 3.
- ¹⁰⁴ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 33, nr. 4, december 2001, p. 3.
- ¹⁰⁵ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 33, nr. 4, december 2001, p. 3.

- ¹⁰⁶ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 30, nr. 5, januari 1999, p. 3.
- ¹⁰⁷ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 35, nr. 3, november 2003, p. 3.
- ¹⁰⁸ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 18, nr. 2, oktober 1986.
- ¹⁰⁹ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 33, nr. 6, februari 2002, p. 3.
- ¹¹⁰ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 25, nr. 1, september 1993.
- ¹¹¹ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 25, nr. 1, september 1993.
- ¹¹² Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 29, nr. 5, januari 1998, p. 3.
- ¹¹³ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 34, nr. 1, september 2002, p. 3.
- ¹¹⁴ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 33, nr. 3, november 2001, p. 3.
- ¹¹⁵ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 33, nr. 6, februari 2002, p. 3.
- ¹¹⁶ Brief van de voorzitter, 'Nog wat over het onderwijsdebat'. In: *AVK Brussel*, jg. 34, nr. 2, oktober 2002, pp. 3-4.
- ¹¹⁷ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 34, nr. 4, december 2002, p. 3.
- ¹¹⁸ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 33, nr. 10, juni 2002, p. 3.
- ¹¹⁹ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 35, nr. 6, februari 2004, p. 3-4.
- ¹²⁰ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 30, nr. 8, april 1999, p. 3.
- ¹²¹ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 31, nr. 10, juni 2000, p. 3.

De August Vemeylenkring en de Europese beweging

Daar August Vermeylen aan de Vlaamse beweging een sociale en Europese dimensie en finaliteit toekende, spreekt het vanzelf dat de avk zich in haar werking ook sterk is gaan toeleggen op de promotie van de Europese gedachte. Wat de eenmaking van Europa betreft, was de avk geen voorstander van louter economische integratie maar benadrukte zij in de loop der jaren de uitbouw van een sociaal Europa. Op de transculturele invulling van de Vlaamse cultuur en identiteit hebben we al gewezen. Uit het volgende hoofdstuk zal daarenboven nog blijken dat de avk in haar culturele werking aansluiting zocht bij Europese en internationale culturele tradities en modernisering. In het kader van haar politiek-cultureel vormingsprogramma heeft de avk voor haar leden en doelpubliek tal van activiteiten en voordrachten georganiseerd, zodat een hele galerij van prominenten uit de Europese socialistische bewegingen en partijen de revue is gepasseerd. De Europees en internationaal gerichte activiteiten van de avk dienen uiteraard zowel in het perspectief van het Europese eenmakingproces als in dat van de Koude Oorlog (1947-1989) en de daaropvolgende implosie van het Oostblok en de Sovjetunie te worden beschouwd.¹ De avk probeerde niet alleen de voortgang van de Europese eenmaking en de problemen die zich daarbij stelden te volgen, maar had uiteraard ook veel aandacht voor de rol en de toekomst van het socialisme in Europees en internationaal verband. Tevens werd aandacht besteed aan de toestand van het socialisme in landen als Spanje en Portugal, die zich in de jaren 1970 na de dood van dictators als Franco en Salazar via een proces van politieke democratisering of revolutie bevrijdden van het juk van een autoritair regime. Na de volksrevoluties van 1989 in Oost-Europa, de implosie van de Sovjetunie en het einde van de Koude Oorlog keek de avk de toekomst van de sociaal-democratie bezorgd tegemoet. In België konden de socialistische partijen zich echter sinds 1988 als regeringspartijen op federaal, Vlaams en Brussels niveau handhaven.

1. De avk nodigt Europese staatslieden en prominente socialisten uit

Bij zijn aantreden had Fayat zich voorgenomen om in het jaarprogramma van de avk minstens één grote politieke voordracht op te nemen. Tijdens zijn vijftientigjarig voorzitterschap slaagden hij en zijn bestuur erin elk jaar één tot drie groots opgezette ontmoetingen tussen de leden en een buitenlandse politieke personaliteit te organiseren. Daarbij kon de avk soms een publiek van bij de 1.500 man verzamelen, zoals ter gelegenheid van de voordracht van de West-Duitse socialist, gewezen verzetsman en burgemeester van Berlijn Willy Brandt, op 30 oktober 1959. De eerste jaren grepen die voordrachten plaats in het Consciencehuis in de Jules Van Praetstraat of in het Volkshuis op het Emile Vanderveldeplein. Vanaf 1959 voerden buitenlandse gastsprekers het woord in de Koninklijke Vlaamse Schouwburg, in een van de zalen van het Congrespaleis op de Koudenberg of in de Residenceschouwburg.

Dat Fayat er in de loop der jaren in slaagde buitenlandse socialistische leiders voor een vormingsactiviteit van de avk naar Brussel te krijgen, was mogelijk dankzij het feit dat Brussel de zetel was geworden van de Europese instellingen. Gelet op zijn positie in diverse regeringen en zijn internationaal-politieke bevoegdheden was Fayat goed geplaatst een uitgebreid netwerk van persoonlijke contacten en relaties met buitenlandse socialisten en politici uit te bouwen. Maar het succes van die vormingsactiviteiten wordt ook verklaard door het feit dat de mediatisering van de Europese en internationale politiek in de jaren 1950-1970 lang niet zo doorgedreven was als vandaag. Sinds 1979 wordt het Europees parlement bovendien rechtstreeks verkozen en zijn de Europese politici, die in dat parlement zetelen, deel uitmaken van de Commissie of als nationaal minister naar de vergaderingen van de Raad komen, steeds bekendere gezichten. Voor het traditionele sociaal-cultureel vormingswerk is het organiseren van een ontmoeting met een internationale of Europese politicus niet meer haalbaar. Niet alleen zijn die politici steeds meer genoopt om hun boodschap via de audiovisuele en elektronische media te verspreiden en rendeert een relatief kleinschalige activiteit niet meer in termen van image building of electorale werving, maar de behoeften van het publiek zijn uiteraard eveneens sterk geëvolueerd. Deze evoluties verklaren mee waarom er sinds het aantreden van Lydia De Pauw-Deveen in 1979 andere pistes werden bewandeld en klemtonen gelegd.

Onder de politieke gastsprekers vinden we in de periode 1954-1979 de namen terug van buitenlandse socialisten die in hun land regeringsleider of staatshoofd waren geweest, het op dat moment waren of nadien zouden worden. We geven een beknopt overzicht en vermelden de datum van hun optreden in de avk tussen haakjes.² De PvdA-ers Willem Drees (november 1956) en Joop den Uyl (november 1973) spraken de avk toe als minister-president van Nederland. De burgemeester van Wenen, Franz Jonas (mei 1958), de Italiaanse minister van buitenlandse zaken Giuseppe Saragat (mei 1964) en de secretaris van de Franse Parti Socialiste François Mitterand (februari 1973) werden later president en staatshoofd. Jens Otto Krag, Bruno Kreisky, Willy Brandt, Helmut Schmidt, Mario Soares (december 1975) en Felipe Gonzalez (februari 1976) zouden nadien respectievelijk de regeringen van Denemarken, Oostenrijk, de Bondsrepubliek West-Duitsland, Portugal en Spanje leiden. Kreisky (februari 1961) en Krag (november 1961) waren toen minister van buitenlandse zaken van respectievelijk Oostenrijk en Denemarken, terwijl Schmidt (mei 1970) minister van landsverdediging van de Duitse Bondsrepubliek was.

De buitenlandse socialistische politici, die niet allemaal bekend zijn gebleven, kwamen voor de avk spreken over het de toestand van het socialisme in hun land of in Europa. Gelet op de taalverbondenheid en nabijheid waren daar ook een aantal Nederlandse socialisten bij, die in de Tweede Kamer of als (oud-)minister al een hele staat van dienst hadden. Kort na de oprichting van de EGKS (1953) werd in 1954-55 de spits afgebeten door Tweede kamerleden G. Ruygers en G. Nederhorst, die tevens lid was van de Gemeenschappelijke Vergadering van de EGKS. Daarna volgden J. Burger, socialistisch fractievoorzitter in de Tweede Kamer (december 1955), S. Posthumus (januari 1961), oud-minister A. Vondeling (april 1963) en justitieminister I. Samkalden (mei 1965). Twee jaar na Den Uyl kwam minister van buitenlandse zaken Max Van der Stoep (november 1975) een voordracht houden. In januari 1979 hield Den Uyl tenslotte nog een voordracht over christendom en socialisme.

De avk deed voorts een beroep op prominente socialisten uit Frankrijk, Groot-Brittannië, West-Duitsland en Oostenrijk. De oud-ministers van buitenlandse zaken Ch. Pineau (mei 1955) en van sociale zaken A. Gazier (februari 1958) van de Franse Republiek gingen Mitterand vooraf. Onder de Britse sprekers vinden we A. Creeh-Jones (november 1955), gewezen staatssecretaris voor Koloniën (1946-1950) en J. Edwards (maart 1957), parlamentslid voor Labour, terug. Kenschetsend voor de verzoening met Duitsland was dat naast Willy Brandt (1913-1992), die sinds 1950 in de

Bondsdag zetelde en na zijn verkiezing tot burgemeester van Berlijn (1957) ten gevolge van de Oost-Westtegenstellingen rond de Berlijnse kwestie internationaal bekend werd, ook andere West-Duitse socialisten en parlementsleden door de avk werden uitgenodigd, zoals E. Ollenhauer, voorzitter van de SPD (februari 1956) en K. Schmid, ondervoorzitter van de Bondsdag februari 1959). Terwijl Brandt ondertussen bondskanselier was geworden (1969-1974) kwam zijn latere opvolger Helmut Schmidt in mei 1970 als minister van landsverdediging voor de avk spreken. Uit Oostenrijk kwamen achtereenvolgens de burgemeester van Wenen F. Jonas (mei 1958), de minister van buitenlandse zaken B. Kreisky (februari 1961) en de vice-kanselier van Oostenrijk B. Pittermann (februari 1962).

De avk organiseerde ook een aantal voordrachten van leden van de Commissie van de Europese Gemeenschappen. Robert Marjolin, vice-voorzitter van de Commissie van de EEG, sprak in mei 1959 over de socialisten en de gemeenschappelijke markt. Sicco Mansholt, vice-voorzitter van de Commissie van de EG, kwam in maart 1958 en februari 1971 spreken over het nieuwe begin van Europa en de toekomst van het socialisme in Europa. De Italiaanse Commissarissen Lionello Levi-Sandri (januari 1962) en Altiero Spinelli (mei 1974) behandelden de sociale politiek en de evolutie van de EEG. Later volgden nog Henk Vredeling (januari 1978) en Karel Van Miert (november 1994). De avk deed occasioneel ook een beroep op hoge internationale en Europese functionarissen zoals Jef Rens (december 1956), adjunct-directeur-generaal van het Internationaal Arbeidsbureau, J. Oldenbroek (mei 1957), secretaris-generaal van het Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen, en Frans Vinck (november 1972), eredirecteur-generaal bij de Commissie van de EG.

Aan de voordrachten van de avk over socialisme, Europa en internationale politiek leverden Belgische socialisten uiteraard ook regelmatig een bijdrage om de historiek, actualiteit en toekomst van het socialisme te duiden. Hun blik was daarbij niet uitsluitend gericht op België en Europa maar ook op Sovjet-Rusland, China, Zuid-Amerika, de ontwikkelingslanden en de Verenigde Naties. Onder de sprekers vinden we de volksvertegenwoordigers Jos Van Eynde (oktober 1955), Joseph Bracops (februari 1957), Louis Major (december 1957, november 1969), Frans Tielemans (januari 1959) en Willy Claes (februari 1969). De avk mocht ook rekenen op de (oud-)ministers Achiël Van Acker (juni 1955), Camille Huysmans (december 1958), Piet Vermeylen (november 1958), Antoon Spinoy (november 1965), Rik Boel (november 1977). Naast de actuele internationale en Europese politiek werden ook andere thema's behan-

deld. Huysmans haalde herinneringen op uit de tijd van de Internationale, waarvan hij secretaris was geweest. Een enkele keer kwam ook de positie van de katholieke kerk in de wereldpolitiek ter sprake. In januari 1968 wijdde de AVK een hele debatavond aan de encycliciek *Populorum Progressio* van Paulus VI.

Behalve socialistische politici werkten progressieve en socialistische gezinde hoogleraren mee aan de vormingsactiviteiten van de AVK, zoals Willem Pee (oktober 1956), Leopold Flam (oktober 1958), Elie Van Bogaert (januari 1959), V. De Ridder (februari 1959), Jan Tinbergen (november 1960, februari 1967), L. Zimmerman (november 1966). Lucien De Coninck en Frans De Pauw belichtten in november 1971 de recente evoluties in China, terwijl Bart De Schutter (februari 1977) de Europese Conventie ter bestrijding van het terrorisme toelichtte. De geschiedenis van het Belgische en Europese socialisme kwam uiteraard ook in de politiek-culturele vormingsactiviteiten aan bod. De AVK nodigde daarvoor ook occasioneel gerenommeerde buitenlandse sprekers uit, zoals de bekende Franse historicus en diplomaat Henri Guillemin, die in februari 1963 over de innerlijke biografie van Jean Jaurès kwam spreken.

2. Meer aandacht voor bewapeningswedloop, mensenrechten, extreem-rechts, religieus fundamentalisme en terrorisme

In de jaren 1980 en 1990 bleef de AVK voordrachten organiseren over Europese thema's, maar die namen in aantal af. In de loop van de jaren 1980 werden de thema's met een internationale dimensie meer gevarieerd: ontwikkelingssamenwerking, de nucleaire bewapeningswedloop, drug-scriminaliteit, Cuba, Zuid-Afrika en mensenrechten. Het is logisch dat de AVK na 1979 daarvoor een beroep deed op Vlaamse socialisten die in het Europees parlement zetelden. In februari 1983 lichtte Europees parlements lid Marijke Van Hemeldonck de werking ervan toe. BSP-voorzitter Karel Van Miert duidde voor de AVK in april 1978 en mei 1979 de inzet van de Europese verkiezingen voor de socialistische beweging. In mei 1989 lichtte hij zijn Europese ervaringen toe. Vijf jaar later maakte hij als Europees Commissaris van de academische zitting *De August Vermeylenkring tussen verleden en toekomst* op 5 november 1994 gebruik om niet alleen het groeiende euroscepticisme maar vooral de hernationaliserings-tendensen te kritiseren, niet alleen in Groot-Brittannië maar ook in

Frankrijk en Denemarken.³ Van Miert, die aan de VUB over de geschiedenis van de Europese integratie doceert, herinnerde aan de finaliteit van de 'Vaders van de Unie' die via de oprichting van de EGKS en de EEG Frankrijk en Duitsland in cruciale sectoren tot samenwerking en dus tot vreedzaam samenleven hadden gedwongen. Dat de economische eenmaking niet tot culturele uniformiteit had geleid, was een unicum. Hoewel Van Miert niet blind was voor het democratische deficit in de Europese Unie, noch voor het bureaucratische centralisme en zelfs het 'beate euro-optimisme' kapittelde, was het echter hoog tijd dat de Europese burgers het project van de Unie zouden gaan steunen in plaats van nog langer lijdzaam toe te zien. Was de Europese Unie nog verre van ideaal, er bestaat geen alternatief: het oplevende nationalisme met zijn grensdisputen en zelfs 'etnic cleansing', zoals zich dat in het voormalige Joegoslavië manifesteerde, toonde aan dat ook de burger niet langer mocht wachten tot het nationalistische en religieuze fanatisme de bovenhand zou halen. Gelet op het belang van de recente uitbreiding van de Europese Unie en de opstelling van een Europese Grondwet, werd dat thema in december 2003 behandeld door Anne Van Lancker, die als Europees parlements lid van de SP.A lid is van de Europese Conventie. De opkomst van het Vlaams Blok, de inzet van de AVK in de strijd tegen extreem-rechts, de thema's over migranten en multiculturalisme, de oorlog in Irak en het ideologische terrorisme verklaren waarom de AVK zijn vormingsactiviteiten sterker heeft gediversifieerd.

De AVK toonde zich ook bekommerd om de efficiëntie van de ontwikkelingshulp en het lenigen van de erbarmelijke levensomstandigheden in vele ontwikkelingslanden. Zo werd de noodzaak beklemtoond van het opdrijven van de Belgische ontwikkelingshulp tot 0,7% van zijn BNP. Een eventuele communautarisering van de ontwikkelingshulp werd alleen verantwoord geacht indien die operatie de doeltreffendheid ervan ten goede kwam, niet wanneer de administratieve molen nog werd versterkt of de belangen van Belgische dan wel Vlaamse ondernemingen in feite zouden primeren. Teneinde de ontwikkelingsproblematiek onder de aandacht te houden werden dan ook een aantal activiteiten gepland, zoals een Centraal-Amerikaanse avond.⁴

In 1990 nam de AVK naar aanleiding van de interventie van koning Boudewijn in de opstelling van de regering tegenover de Ruandacrisis een scherp en kritisch standpunt in. Daar de aanwezigheid van Belgische para's alleen gemotiveerd was door de bescherming van de Belgen in Rwanda, leidde de AVK uit de geruchten over de interventie van Boude-

wijn af dat hij zich wel erg leek te moeien met de kwestie. De socialistische ministers werden aangespoord hun verantwoordelijkheid te blijven opnemen, teneinde een partijdige stellingname ten voordele van president Habyarimana te verhinderen. Dat de vriendschapsbanden tussen Boudevijn en Habyarimana door hun katholiek geloof werden versterkt, leek het objectieve optreden van de koning, zoals in de kwestie van de abortuswet, in het gedrang te brengen⁵

Uiteraard keek de AVK de toekomst na de aanslagen van 11 september 2001 op het WTC bezorgd tegemoet. Sindsdien kwam het thema van terrorisme en de oorlog ertegen frequent aan bod in de *Brieven van de Voorzitter*. Kritiek op de Verenigde Staten en op het optreden van Israël tegen de Palestijnen in de bezette gebieden kon niet achterwege blijven. Volgens Lydia De Pauw-Deveen werd het hoge tijd dat vrijzinnigen zich op internationaal en mondiaal vlak beter zouden organiseren en zich globaal zouden profileren tegen de uitingen van religieus extremisme en fundamentalisme, zowel in de Verenigde Staten als in de islamwereld.⁶ De ontaarding van de toestand in de bezette gebieden en de extremistische politiek van de Israëlische eerste minister Sharon vond in de ogen van de AVK geen genade. De steeds toenemende escalatie van het geweld werd scherp veroordeeld. Het met de grond gelijkmaken van Palestijnse dorpen in de bezette gebieden, het vernietigen van Palestijnse goederen en het neerschieten van Palestijnen waren onaanvaardbaar. De Palestijnse zelfmoordacties werden evenzeer betreurd en veroordeeld maar deden niets af aan de toenemende afkeur van Israël door de wereldopinie. Het optreden van Israël kon volgens Lydia De Pauw-Deveen ook het opblaaiende antisemitisme mee verklaren: 'De aanslagen op synagogen zijn absoluut onaanvaardbaar, maar wat heeft de onverdraagzame daders ertoe aangezet die wandaden te plegen?'⁷

Naar aanleiding van de goedkeuring van wapenleveringen aan Nepal betreurde de AVK dat SP.A en Agalev dat hadden laten passeren. De Belgische regering zou resoluut moeten kiezen voor een pacifistische politiek en zich niet mogen laten leiden door de belangen van de wapenfabriek FN. De positie van België was gebaat bij het opdoeken van de wapenindustrie in heel België.⁸ De beslissing van president Bush om de oorlog tegen het regime van Saddam Hoessein effectief te voeren, het ontbreken van een eensgezind standpunt van Europa en de beslissing van de landen van het 'nieuwe' Europa om de Verenigde Staten in hun preventieve oorlog te steunen gaf de AVK een gevoel van verbittering en machteloosheid tegenover de komende verschrikkingen⁹, maar vormde ook een stimulans

om te blijven ijveren voor een sterker Europees bewustzijn én een grotere samenhang onder de Belgen, met inbegrip van de allochtonen.¹⁰ In de marge van de berichtgeving over de oorlog in Irak vreesde Lydia De Pauw-Deveen overigens niet alleen het ergste voor de mensenlevens die op het spel stonden, maar ook voor de toekomst van het archeologische en culturele erfgoed van Irak en zijn 25.000 archeologische sites: 'De agressie tegen erfgoed is een agressie tegen de mensheid'.¹¹

Noten

- ¹ VAN DEN WIJNGAERT, Mark & BEULLENS, Lieve (red.) (1997), *Oost West West Best. België onder de Koude Oorlog (1947-1989)*. Tielt, Lannoo/KUBrussel.
- ² Zie de overzichten van de activiteiten in de drie opeenvolgende herdenkingspublicaties van 1964, 1984 en 1994, alsook de toelichting van de internationale werking van de AVK, opgesteld door respectievelijk Frans De Koster en A. Van Hulst.
- ³ De toespraak van Karel Van Miert over 'Toekomstperspectieven voor de Europese Unie' werd gepubliceerd: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 4, december 1994, pp. 11-13; nr. 5, pp. 7-10; jg. 26, nr. 6, februari 1995, pp. 9-10.
- ⁴ Brief van de Voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 18, nr. 5, januari 1987.
- ⁵ Brief van de Voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 22, nr. 3, november 1990.
- ⁶ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 33, nr. 3, november 2001, p. 3.
- ⁷ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 33, nr. 8, april 2002, p. 3.
- ⁸ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 34, nr. 3, november 2002, p. 3.
- ⁹ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 34, nr. 6, februari 2003, p. 3.
- ¹⁰ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 34, nr. 7, maart 2003, p. 3.
- ¹¹ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 34, nr. 8, april 2003, p. 3.

Cultuur en convivialiteit

1. Kenmerken en evolutie van de sociaal-culturele werking

De avk werd opgericht met het doel een risorgimento van het Nederlands en het Nederlandstalige cultuurleven te bewerkstelligen, zodat de werking ervan niet beperk bleef tot politiek-culturele actie en Europese of internationaal-politieke vormingsactiviteiten. Een analyse van de overzichten van de activiteiten en van de retrospectieve artikels over het culturele vormingsprogramma van de avk, die in de drie al genoemde herdenkingspublicaties werden opgenomen, laat toe de eigenheid van de werking van de avk te duiden. Het is hier niet de bedoeling die talloze culturele activiteiten afzonderlijk te bespreken, wel om de hoofdkenmerken en de krachtlijnen van de evolutie van het aanbod en de programmatie te onderscheiden. Daarbij moet rekening gehouden worden met de explosieve groei van de culturele productie in de meest brede zin van het woord en met de structurele evolutie van de sociaal-culturele sector. De ‘oude’ cultuurverenigingen met hun traditionele werkvormen moeten concurreren met een sterk toegenomen aantal hoogstaande gespecialiseerde en professionele culturele instellingen, terwijl de groeiende individualisering van smaak en van culturele consumptie- en participatiepatronen het de op sociale ontmoeting en culturele groepsvorming gerichte verenigingen moeilijker maakt om hun leden naar activiteiten te lokken. De evolutie van de verhouding tussen maatschappij, cultuur, politiek en ideologie in de richting van ‘ontzuiling’ en ‘de-ideologisering’ verklaart waarom het individu en zeker jongeren zich minder gemakkelijk willen binden aan de traditionele cultuurverenigingen, in weerwil van de grote inspanningen die worden geleverd om die evoluties te volgen.

Zonder twijfel heeft de avk een markante bijdrage geleverd tot de affirmatie en het risorgimento van het Nederlands en het Vlaamse cultuurle-

ven in Brussel vanaf 1954. Zijn jaarlijkse Grote Literaire Avond is geïnstitutionaliseerd. De avk is de literaire productie in Vlaanderen en Nederland op de voet blijven volgen en heeft de culturele en literaire modernisering mee gestimuleerd. De avk heeft zich echter niet beperkt tot het aanbieden van 'hoge' cultuur maar ook de aandacht voor de Vlaams-Brusselse volkscultuur levendig gehouden. De door Cyriel De Swaef geschreven *Parodie op Hamlet*, die in december 1962 werd opgevoerd, is daar een van de originele en sprekende voorbeelden van.¹ De avk heeft een traditie van convivialiteit verder ontwikkeld, die direct teruggaat op Club 38. Die traditie ligt tevens in de lijn van Teirlincks Mijolclub, een besloten kring van Vlaamse vrienden en cultuurminnaars, en de in 1923 op initiatief van August Vermeylen gestichte Vlaamse Club. De avk combineerde de organisatie van zijn zomer- en winteravondmalen of -diners met geplande of geïmproviseerde staaltjes van humor, parodie, sketches. De herinneringen aan die convivialiteit kregen hun beslag in de drie herdenkingsboeken.

Onder de honderden sociaal-culturele activiteiten die de avk in de loop van de vijftig jaar van zijn bestaan organiseerde, waren tientallen film-, toneel- en literaire avonden. De literaire avonden en filmavonden hadden vroeger plaats in de grote Albert I-zaal van het Congressenpaleis en lokten soms een publiek van duizend personen. De toneelavonden grepen toen plaats in de Koninklijke Vlaamse Schouwburg. De uitbouw van het netwerk van Vlaamse gemeenschapscentra in Brussel maakte dat de activiteiten van de avk sinds de jaren 1980 logischerwijze steeds meer daar plaatsgrepen. De plastische kunsten kwamen ook veel meer aan bod. Er werden dan ook steevast geleide bezoeken aan de grote tentoonstellingen in Brussel en elders georganiseerd. De afname van het ledental maakte het ook mogelijk met kleinere groepen naar exposities en ateliers van levende kunstenaars te gaan, zoals Noël Vermeulen, Tom Frantzen, Luc Hoenraet, Ilse van Bogaert en anderen. Daarnaast noopten de decreten, regelgeving en beleid betreffende sociaal-cultureel werk het bestuur in bepaalde periodes tot het organiseren van voorlichting- en debatavonden. Aan de oprichting van de Autonome Raad van het Gemeenschapsonderwijs of de problematiek van de cursus niet-confessionele zedenleer werden in 1989 en 1992 ook debat- en vormingsavonden gewijd. Sinds de jaren 1980 werden ook multiculturele activiteiten georganiseerd, teneinde een ontmoeting met de cultuur, muziek of gastronomie van Algerije en Marokko te bewerkstelligen.

Gelet op het overweldigende aanbod aan boeken, cd's, tentoonstellingen, concerten, musea, culturele reizen in binnen- en buitenland, kunstprogramma's op radio en televisie is het niet verwonderlijk dat er in de

sociaal-culturele werking van de avk ook bij momenten een zekere participatievermoeidheid optrad. Daar sommige activiteiten ondanks hun intrinsieke aantrekkingskracht niet het verhoopte aantal deelnemers bleken te kunnen aanzetten tot verplaatsing, besliste het bestuur medio 1995 dat de leden zich voor excursies, museabezoeken en alle activiteiten, die aanleiding gaven tot uitgaven, voortaan moesten inschrijven.² Sporadisch maande de voorzitter de leden aan om frequenter deel te nemen aan activiteiten. Om hen te responsabiliseren en rechtstreeks bij de programmatie te betrekken werd een kleine enquête georganiseerd onder de leden.³ Daaruit bleek dat het merendeel geïnteresseerd bleef in geleide bezoeken van tentoonstellingen en musea en excursies. In 1999 nam het bestuur een aantal initiatieven om de sociaal-culturele werking te vernieuwen en te variëren. Traditionele activiteiten bleven behouden maar werden aantrekkelijker opgevat. Zo werd een Kunstgalerijenfietsocht in het vaste jaarprogramma opgenomen, die samen met De Wilde Pedaal werd opgezet. Door zich per fiets van de ene naar de andere galerij te verplaatsen, werd het bezoek aan de periodiek wisselende tentoonstellingen in de Brusselse galerijen gecombineerd met de vereiste lichaamsbeweging en de campagne voor het gebruik van de fiets in het hoofdstedelijke verkeer, die door toedoen van staatssecretaris Robert Delathouwer werd gevoerd. Een oproep tot werving van nieuwe leden en bijkomende financiële steun leverde ook resultaat op. De organisatie van de Literaire Avonden gebeurde voortaan in samenwerking met het in 1998 opgerichte Brussels Overleg- en Coördinatiecentrum van het Gemeenschapsonderwijs (BOCO).⁴ Activiteiten worden VOOR DE LEDEN georganiseerd, klonk het in de voorzittersbrief van mei 2000. Tegen het traditioneel druk bijgewoonde zomersouper verwachtte de voorzitter duidelijke reacties, suggesties en kritieken op de programmatie. In vergelijking met vele lokale of regionale afdelingen van de Vlaamse sociaal-culturele verenigingen zijn de inzet van het avk-bestuur en zijn voorzitter om de programmatie aan de culturele wensen en behoeften van de leden en een zo ruim mogelijk publiek af te stemmen, alsook het vijftientig jaar aanhoudend enthousiasme, in elk geval zeer opmerkelijk.

Uit een globale beschouwing van de sociaal-culturele werking kunnen een aantal krachtlijnen en hoofdkenmerken worden afgeleid. Het opzetten van een gevarieerd maar systematisch programma met recurrente activiteiten heeft op een zeer concrete wijze bijgedragen tot het ontwikkelen van een transculturele identiteit. De sfeer waarin de avk haar culturele werking ontplooidde, getuigt niet alleen van openheid, zin voor culturele

exploratie, broederlijkheid, vermogen tot zelfspot, collectief relativiseringsvermogen maar ook van een zeer bewuste strategie. Die strategie is gebaseerd op een combinatie van houdingen en waarden: sterk Vlaams(-Brussels) cultureel-identitair zelfvertrouwen, een bereidheid tot interculturele interactie en communicatie en het geloof in het bestaan en de mogelijkheid tot versterking van fundamentele transculturele waarden. Illustreerden de Literaire Avonden de levende taalverwantschap met Nederland, tonen de excursies naar Wallonië een transcommunautaire houding aan, dan vormen de Hellasreizen van de avk een jarenlang volgehouden transhistorische zoektocht naar de Griekse bron van onze cultuur en levensbeschouwing aan die de avk in vreedzame coëxistentie met de 'nieuwe' Brusselaars wil beleven.

2. De Grote Literaire Avonden en de avk-Prijzen voor de laureaten Nederlands van de Brusselse athenea

De initiatieven die de avk tijdens zijn eerste werkingsjaren nam om de vrijzinnige literaire monumenten, zoals Vermeylen en Teirlinck, te gedenken en te huldigen, kwamen al aan bod. In oktober 1959 organiseerde de avk een herdenking omdat Multatuli *Max Havelaar* honderd jaar eerder in Brussel had geschreven en ze de sociale dimensie van het werk wilde benadrukken.⁵ De Nederlandse specialist Garmt Stuiveling kweet zich van die taak en wees ook op de politiek-ethische bezieling van het boek. Andere herdenkingen betroffen F.V. Toussaint van Boelaere (1967), het twintigjarige bestaan van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, ook in 1967, en opnieuw Herman Teirlinck (1972). In april 1960 vertelde Gerard Wal-schap in zijn autobiografische voordracht *Wat een schrijver lijden kan* voor een overvolle Beneluxzaal over zijn jarenlange innerlijke, wijsgerige strijd en zijn tegenstanders. De aandacht voor gevestigde literaire tradities en auteurs – Fayat hield naast genoemden zelf ook veel van auteurs zoals Louis Couperus – stond vernieuwing en modernisering niet in de weg. Soms werden de literaire avonden gewijd aan de bespreking van of voordracht uit het werk van auteurs zoals Simon Vestdijk (1964), Louis Couperus (1968), Jan Greshoff (1970), Paul van Ostaijen (1973). Op de Grote Literaire Avonden kwamen auteurs meestal zelf een getuigenis over hun leven en werk afleggen. Tijdens het eerste decennium kwamen jonge auteurs zoals Harry Mulisch (1961) en Hugo Claus (1963) aan het woord, naast Simon Carmiggelt (1962). Daarna volgden Marnix Gijsen

(1965), Theun De Vries (1966), Johan Daisne (1969), Louis Paul Boon (1971), Hella Haasse (1972), Anton Koolhaas (1974), Ward Ruyslinck (1975), Johan Fabricius (1976), Hubert Lampo (1977), Jan De Hartog (1978), Hugo Raes (1979), Simon Vinkenoog (1980), Ivo Michiels (1980), Jef Geeraerts (1981), Rob Nieuwenhuys (1983), Paul De Wispelaere (1984), Hugo Brandt Corstius (1985), Walter Van den Broeck (1987), Mireille Cottenjé (1988), Monika Van Paemel (1989), Hermine de Graaf (1989), Brigitte Raskin (1990), Mark Insingel (1991), Leo Pleyzier (1992), Geert Van Instendael (1993), Fernand Auwera (1994), Geertrui Daem (1995), Benno Barnard (1996), Kamiel Vanhole (1999) Bob Mendes (april 1999), Oscar Van den Boogaard, Kristien Hemmerechts (2001), Peter Verhelst (2002), Stefan Hertmans (2003), Erik De Kuyper (2004). Op de literaire avonden kwamen doorgaans auteurs van 'progressieve' strekking aan bod, die echter wel zeer uiteenlopende genres vertegenwoordigen⁶, van magisch-realisme (Lampo, Daisne) over 'volksrealisme' (De Hartog) tot postmodernisme.⁷

De organisatie van de Grote Literaire Avonden groeide uit tot een traditie waarin de avk de passie voor de Nederlandse taal en literatuur combineerde met de gehechtheid aan het officieel onderwijs en dus, globaal beschouwd, met de pluralistische en pluriculturele vorming van de Vlaamse jeugd. Naast de vormingsactiviteiten over binnen- en buitenlandse politiek vormen de literaire avonden en de jaarlijkse prijsboekenuitdeling één van de peilers van de avk-werking. De evolutie van de samenstelling van de leerlingenpopulatie in de Nederlandstalige scholen van Brussel en de sterke toename van het aantal kinderen uit Franstalige, tweetalige en migrantengezinnen verhoogde de relevantie van deze actie nog. Schrijvers van progressieve strekking bij die gelegenheid in contact brengen met jongeren was een strategie die erop gericht was te laten zien dat ijveren voor de Nederlandse taal in Brussel niet noodzakelijk en alleen gebeurde vanuit een 'eng-volksnationalistische inspiratie'.⁸ Ten behoeve van het publiek van leerkrachten, leerlingen en ouders werd deze traditie expliciet geduid. De laureaten en leerlingen werden aangemoedigd aan de uitgenodigde auteurs vragen te stellen. Dat directe, hartelijke contact met de auteurs werd bewust beoogd in het kader van het leerproces dat het formele schoolsysteem meer moest doorbreken.

De oprukkende beeldcultuur ten nadele van de boekcultuur en de 'elitaire' literatuur stemde tot nadenken, baarde sommigen zorgen en zorgde voor geanimeerde discussies.⁹ In 1994 stond de plaats en de finaliteit van literatuurgeschiedenis op de agenda van het debat over de eindtermen van

het middelbaar onderwijs. Een goede jeugdliteratuur werd als een belangrijk medium beschouwd om kinderen en jongeren voor te bereiden op het leren waarderen van literatuur. Door aan de 'élitaire' literaire cultuur aandacht te blijven besteden op de cruciale leeftijd van 14-17 jaar zou het onderwijs jongeren kunnen blijven stimuleren om literaire werken te lezen. Men constateerde dat velen op die leeftijd van literaire jeugdfictie naar fictieprogramma's op de televisie overschakelden en de voeling en hun interesse voor literatuur verloren. Op zijn minst moesten jongeren uit niet-literaire richtingen op de hoogte worden gebracht van het rijke en verscheiden aanbod. Toch had de ontgoocheling over de 'ontlezing' van de samenleving en de jeugd in het bijzonder wellicht ook te maken met te hooggespannen verwachtingen over de democratisering van het onderwijs en de grotere participatie aan de élitaire cultuur, die men zich als gevolg daarvan had voorgenomen of voorgesteld. Naast de televisie ondervond het literaire boek bij de jongeren ook steeds meer concurrentie van bioscoop en nieuwe media zoals video en cd. Het bevorderen van de maatschappelijke status en het respect voor literatuur was volgens AVK-secretaris Mark Maes alleszins cruciaal: 'Literatuur is toch één van de Nobelprijzen, naast economie en een aantal andere vakken'. Een basiskennis van de literatuurgeschiedenis bleef zijns inziens dan ook een vereiste. In het kader van de discussie over de eindtermen was het ook belangrijk dat jongeren het relevant zouden leren vinden om literatuur te lezen. Autonomoos en kritisch in een bibliotheek kunnen op zoek gaan naar literaire werken was een andere doelstelling waar de eindtermen mee rekening moesten houden.

Mede door de samenwerking met het in 1998 opgerichte BOCO en de steun die de Vlaamse Gemeenschapscommissie aan de Literaire Avonden verstrekke, groeide deze AVK-traditie tot een officieel erkende en geïnstitutionaliseerde activiteit uit. Daar heeft AVK-secretaris Mark Maes hard mee aan gewerkt. Door de organisatie van de literaire avonden en activiteiten dook de AVK overigens zelf op in sommige werken, zoals in *De vrouwen van de Aartsengel* (1983) van Ivo Michiels en in Benno Barnards *Uitgesteld Paradijs* (1987).¹⁰ De AVK nam natuurlijk ook actief deel aan het jaarlijkse Brusselse literatuurfeest Het Groot Beschrijf, bijvoorbeeld met de door een lid van de AVK geschreven *Leukste wandeling door Brussel* op die dag te organiseren. Literatuur staat uiteraard niet los van de samenleving. De combinatie van respect voor scheppende kunstenaars en aanhoudende strijd tegen extreem-rechts bleek uit de hulde die Lydia De Pauw-Deveen uitsprak voor Lydia Chagoll (°1931) en uit het organiseren van een ont-

moeting met deze veelzijdige en geëngageerde kunstenaar, danseres, filmmaker, schrijfster en voorvechtster van vrouwen- en kinderrechten (februari 1996).

3. Cultuurhistorische excursies en communautaire toenadering, toerisme en politiek

De doorbraak van het massatoerisme na de Tweede Wereldoorlog vormt niet alleen een opmerkelijk internationaal en zelfs mondiaal sociaal-cultureel verschijnsel, dat in het licht van de evolutie naar de vrije tijdssamenleving kan worden beschouwd, maar houdt ook verband met een bewuste strategie van de politieke en culturele elites om via het aanmoedigen van buitenlandse reizen de grenzen van nationale culturen te doorbreken en de beperkte culturele leefwereld van de mens te overstijgen. De rol die de socialist Arthur Haulot als commissaris-generaal voor toerisme in verband met de promotie van het Belgische toerisme na de Tweede Wereldoorlog heeft gespeeld, illustreert de strategische bekommernis van de socialistische beweging in dat verband.

De avk organiseerde vooral na 1980 een hele reeks cultuurhistorische excursies in Vlaanderen, maar beperkte zich niet tot het Vlaamse landsgeedeelte. Naarmate de staatshervorming vorderde en beide taal- en cultuurgemeenschappen staatkundig uiteengroeiden, streefde de avk ernaar om haar leden te laten kennismaken met het cultuurhistorische erfgoed van Wallonië. Dat was een concrete manier om de Vlaamse identiteit ook in Wallonië uit te dragen en duidelijk te maken dat een anti-Waalse attitude daar geen deel van uitmaakte. Zo werden excursies naar Mariemont en Binche (1980), Namen (november 1999) en de site van Grand Hornu (april 2003) gepland. De deelnemers werden er ook ontvangen door de plaatselijke socialistische bewindslieden en directeurs van de bezochte lokale culturele instellingen, teneinde de politiek-filosofische en culturele broederschapbanden aan te halen. Walonniëkenner Guido Fonteyn werkte overigens mee aan de excursie naar Namen en stond centraal in een vormingsactiviteit over *Wallonië en de Walen* (februari 2000).

De organisatie van excursies en cultuurhistorische reizen was in de optiek van de avk geenszins een ideologisch vrijblijvende activiteit. Zo steunde de avk de oproep van minister van buitenlandse zaken Louis Michel aan de Belgen om niet meer op ski- of zomervakantie te gaan naar Oostenrijk, nadat de extreem-rechtse FPÖ van Jörg Haider, die eerder in

1999 al tot gouverneur van de provincie Karinthië was verkozen, bij de verkiezingen van dat jaar met 27% van de stemmen de tweede partij in Oostenrijk was geworden en in de regering was getreden: 'Spaanse en Griekse vakanties zijn ook uit den boze geweest. Het gaat niet op dat vakantie en politiek geen uitstaans met elkaar hebben.'¹¹ Dat de Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling in 2000 een vakantiereis naar Turkije verlootte, kon volgens de AVK niet door de beugel omwille van de schending van de mensenrechten.¹² De organisatie van de Hellasreizen van de AVK moet dan ook in het perspectief van een niet louter cultuurhistorische maar politiek-ideologisch en -cultureel weloverwogen strategische planning worden beschouwd.

4. 'Omdat we allen Grieken zijn': de Hellasreizen van de AVK

De culturele reizen naar Griekenland in de jaren 1978-1988 behoren tot de meest opmerkelijke transculturele acties die de AVK op het getouw heeft gezet.¹³ Terwijl Griekenland onder het kolonelsregime (1967-1974) zuchtte, werd in 1968 één van de drie toneelactiviteiten gewijd aan Mikis Theodorakis' muzikale liederencyclus *Mauthausen* (1965; op tekst van Kambanellis), waarvan de Nederlandse versie door Liesbeth List werd gebracht.¹⁴ Deze linkse Griekse componist en politicus liet zich inspireren door de Griekse volksmuziek en de Byzantijnse hymnen, creëerde ook klassieke composities maar werd beroemd door zijn filmmuziek bij *Zorba de Griek*. Zijn oeuvre, dat niet alleen liederencycli op teksten van Yannis Ritsos en Odysseas Elytis maar ook de magistrale *Canto General* (1972) naar de teksten van de Chileense dichter Pablo Neruda omvat, moest in de AVK wel aan bod komen. Na het herstel van de burgerregering in 1974 lag de weg voor de AVK open om zijn Hellasreizen te ondernemen, terwijl de toetreding van Griekenland tot de EEG in 1981 de belangstelling voor het Grieks-antieke erfgoed nog verhoogde.

Als leraar Latijn en Grieks aan het atheneum van Zaventem was Piet Waedemon de aangewezen persoon om de Hellasreizen te organiseren en op te zetten als een culturele herontdekkingsreis, terug naar de bron van de Griekse antieke cultuur. Sinds 1964 had hij een lange reeks reizen naar Griekenland georganiseerd voor de leerlingen van de Poësis en de Retorica, het vijfde en zesde jaar van de toenmalige Humaniora. De voortzetting van deze 'zomeruniversiteiten' kwam echter in het gedrang door de invoering van het Vernieuwd Secundair Onderwijs, een operatie die zware bij-

komende inspanningen vergde. Het intussen doorgebroken massatoerisme lag wellicht mee aan de basis van een tanende belangstelling van de leerlingen voor de Griekse vakantiebestemming onder begeleiding van leerkrachten, terwijl hun streven om er, tijdelijk bevrijd van ouderlijk en schoolgezag, autonoom op uit te trekken ook een bijkomende factor kan geweest zijn. Maar anderzijds rees onder oud-leerlingen en leden de vraag naar een goed voorbereide en begeleide reis naar Griekenland, zodat de avk deze in het jaarprogramma opnam. Op verzoek van de avk organiseerde Piet Waedemon vanaf 1978 en tot 1988 met grote geestdrift een jaarlijkse reis – in totaal 13 reizen – om de leden kennis te laten maken met de diverse regio's en eilandengroepen van Griekenland.¹⁵

Dat het niet overdreven is om de Griekenlandreizen in de periode 1978-1988 het karakter van een doelbewuste transculturele actie te geven, blijkt uit Waedemons duiding van de optie Griekenland: "Eenvoudig omdat we allen Grieken zijn. Omdat er in ons, in ons denken en doen van iedere dag een basiselement ligt dat stamt uit Hellas. In onze taal, in onze moderne, wetenschappelijke en technologische woordenschat, in ons aanvoelen van schoonheid in vorm en geest, in onze evaluatie van menselijkheid en staatszin."¹⁶ Marnix Gijsens *Odusseus achterna* (1930) parafraserend, voegde Waedemon er nog aan toe: 'Ieder beschaafd mens heeft een plicht van dankbaarheid tegenover Griekenland en zijn cultuur. Wij hebben allen van de Grieken geleerd hoe we denken moeten, zij leerden ons redeneren, zij schenken ons nog iedere dag de oude woorden van hun taal voor de nieuwste en jongste begrippen, zij hebben elke vorm van staatsbestuur voor ons bedacht en beproefd. Van iedere kunstuiting schonken zij ons de oervorm. Bewust en onbewust beheerst hun geest al onze daden. Zij hebben in hun schoonste dagen de opperste adel van het menselijk lichaam en van de menselijke geest bereikt, tot de uiterste grenzen der menselijke schoonheid zijn ze getogen en dat bereikte ideaal hebben ze als goddelijk vereerd.'

Naar Hellas gaan als 'pelgrims van de geest en van de kunst' was voor de organisatoren echter ook genieten van de Griekse natuur, de gastronomie, de muziek, de zon, het licht, de vriendschap van de moderne Griekse mens. Aan de Griekse gastvrijheid of xenofilia konden de avk-leden, die in eigen land in de loop van de jaren 1980 steeds meer met vreemdelingenhaat en de opkomst van extreem-rechtse partijen werden geconfronteerd, zonder twijfel hun hart ophalen. De culturele pelgrimstochten naar Griekenland scoorden ook effect door de conviviale en morele revitalisering: 'Griekenland is niet alleen een groot museum. Ook het huidige Hel-

las verdient al onze belangstelling. De uitbundige Griekse mens die we in de vreugde van een toevallige ontmoeting ontdekken, beleeft nog steeds de antieke XENOFILIE, voor hem geldt dat grootste gebod van de oude goden: “iedere vreemdeling komt vanwege Zeus.”¹⁷ Die ‘fantastische gastvriendschap’ van de Griek, die men vooral aantrof op de eilanden en op Kreta, stelde Waedemon in 1994 opnieuw in schril contrast met de vereenzaming en de vervreemding van burens in België.¹⁸ De reizen droegen bij tot het versterken van de onderlinge vriendschapsbanden.

Buiten de reizen werden ook andere culturele activiteiten gepland die met de Griekse cultuur verband hielden, zoals een filmavond over Kreta (februari 1980), een lezing van Hendrik Brugmans over *Ons Grieks-Romeins erfdeel* (mei 1981), een toneelvoorstelling van *De Vrede* van Aristofanes in een bewerking van Jan Christiaens en Walter Tillemans (mei 1983), de terugkomdagen van de Hellasreizigers (september 1983, oktober 1984, oktober 1985, oktober 1986, oktober 1987), een tentoonstelling met Griekenland-tekeningen van L. De Pauw-Deveen, B. Frantzen en A. Lecomte (oktober 1984). Voorts werden ook geleide bezoeken georganiseerd naar tentoonstellingen over de Griekse kunst en cultuur: *Van steen tot kunstwerk* (februari 1988; Passage 44), *Sport in Hellas* (februari 1992; Paleis voor Schone Kunsten). Occasioneel werd het traditionele zomeravondmaal georganiseerd in een Grieks restaurant, zoals in juni 1988, toen de avk-leden in Laken in Olympia door de Vlaamssprekende zaakvoerster Koula op Griekse muziek en dansen werden vergast. In september 1987 blikte Piet Waedemon terug op 25 jaar Hellasreizen. In de zomer van 1989 werd tenslotte een reis naar Toscane georganiseerd onder het motto ‘Op zoek naar de Etrusken’.¹⁹

5. Naar meer aandacht voor vrouwen in cultuur en politiek

Het is evident dat de avk onder het voorzitterschap van Lydia De Pauw-Deveen veel meer aandacht voor de positie van de vrouw in de wereld van cultuur en politiek en in de samenleving in het algemeen is gaan besteden. In het bestuur, dat aanvankelijk op een mannenclub leek, werden gaandeweg vrouwen opgenomen. In de programmatie van de jaren 1950 en 1960 kwamen vrouwen bijna niet aan bod, hoewel Piet Vermeylen (april 1961) als filmkenner wel ‘Beschouwingen over B.B.’ had. In die periode verschijnen vrouwen enkel in de titel van toneelstukken: *De Jonkvrouw op het dak* van H. Herbert (november 1962), *De Sabbijnse Maagdenroof* van

C. Flatow (januari 1965) of *De drie Zusters* van A. Tsjechow (februari 1968). Liesbeth List was in 1968 de eerste vrouwelijke artieste die tijdens een podiumactiviteit centraal stond. Hella Haasse was in 1972 de eerste vrouwelijke auteur die voor een Grote Literaire Avond werd uitgenodigd. In haar editorialem wees de AVK-voorzitter dan ook regelmatig op de nog steeds moeizame positie van vrouwen. Hun verdiensten in cultuur en politiek werden veel minder en veel moeizamer erkend, mede ten gevolge van het feit dat ook de media door mannen werden beheerst. In de traditionele jaaroverzichten met lijsten van topmensen in diverse sectoren kwam maar een zeer kleine minderheid vrouwen voor.²⁰ Dat er voor de Castartrofee 2000 onder de vijf genomineerden maar één vrouw was, was abnormaal, evenals het feit dat *Knack* slechts twee vrouwen maar wel achttien mannen als 'mensen van het jaar' beschouwde.²¹ Uit de werking van de AVK sinds de jaren 1980 kan dan ook opgemaakt worden dat het bestuur er bewust voor opteerde in de programmatie van activiteiten meer aandacht naar vrouwelijke kunstenaars en auteurs te laten uitgaan. Terwijl er meer afwisseling kwam tussen vrouwelijke en mannelijke auteurs, werd de presentatie van de Grote Literaire Avonden ook mede door Chris De Jonge verzorgd. Na Hella Haasse was het wachten op Mireille Cottenjé (1988), maar dan werd een inhaalbeweging ten voordele van vrouwelijke auteurs ingezet met Monika Van Paemel (1989), Hermine de Graaf (1989), Brigitte Raskin (1990). Dan volgde meer afwisseling tussen mannelijke en vrouwelijke auteurs. Geertrui Daem (1995) en Kristien Hemmerechts (2001) stonden centraal op de Literaire Avonden, terwijl leven en werk van Lydia Chagoll in 1996 ook aan bod kwamen. In het kader van bezoeken aan tentoonstellingen of ateliers van kunstenaars kwamen meer eigentijdse vrouwelijke artiesten aan bod, zoals Marijke van Neygen, Betty Frantzen, Lieve Van Hove terwijl muzikale artiesten zoals gitarist Sofie Van de Velde ook op het podium werden gebracht. Chris Lomme trad op in het kader van de Fayatherdenking.

De AVK-voorzitter verzorgde als hoogleraar in de kunstgeschiedenis uiteraard zelf een aantal voordrachten. Haar toespraak over *Vlaamse Brusselaar: Wat nu?* (maart 1979) was echter pas de derde activiteit van de AVK die volledig door een vrouw werd verzorgd. Daarna volgden een aantal voordrachten van haar vrouwelijke VUB-collega's. VUB-hoogleraar en historica Els Witte, rector van 1995 tot 2000, verzorgde in de loop der jaren ook enkele voordrachten, onder andere over *Brussel 1830-1980* (mei 1980) en over de Vlaamse beweging en de verfransing in Brussel.²² In februari 1984 uitte de prominente mediëvist en oud-decaan Renée De

Bock-Doehaerd – toen al met emeritaat! – haar *Twijfels over de taalgrens*. Aan het steeds toenemend vertoog over de ‘nieuwe politieke cultuur’ koppelde de AVK een pleidooi voor het verbeteren van de mogelijkheden van vrouwen om effectief aan politiek te participeren. Marijke Van Hemel-donck was in 1983, na Lydia De Pauw-Deveen, de eerste vrouwelijke mandataris die een politiek debat inleidde. Anne Van Asbroeck, Anne Van Lancker en Yamila Idrissi werden nadien als vrouwelijke politici in het licht gesteld. We wezen al op het feit dat Lydia De Pauw-Deveen niet alleen hamerde op de noodzaak van de toekenning van stemrecht aan migranten maar zelfs stemplicht eiste, teneinde de effectieve electorale participatie van moslimvrouwen te garanderen. De emancipatie van migrantenvrouwen was uiteraard één van de actiepunten van de vrouwen-beweging die de AVK mee ondersteunde.

Noten

- ¹ ‘Parodie op Hamlet. December 1962.’ In: DE PAUW-DE VEEN, Lydia (red.) (1994), *August Vermeylenkring. Herinneringen 1954-1994*, pp. 33-38.
- ² Bericht van het bestuur. In: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 10, juni 1995, p. 11.
- ³ *AVK Brussel*, jg. 32, nr. 4, december 2000, p. 5.
- ⁴ Over deze aanpassingen in de werking: *AVK Brussel*, jg. 31, nr. 2, oktober 1999 en nr. 3, november 1999.
- ⁵ GALLE, Marc (1964), Kunst en Cultuur. In: FAYAT, Henri (red.) (1964), *August Vermeylenkring 1954-1964*, p. 22.
- ⁶ MAES, Mark (1984), Literatuur en toneel. In: DE PAUW-DE VEEN, Lydia (red.) (1984), *August Vermeylenkring Brussel, 1954-1984*, p. 36-38; MAES, Mark (1994), Veertig jaar Grote Literaire Avonden. In: DE PAUW-DE VEEN, Lydia (red.), *August Vermeylenkring. Herinneringen 1954-1994*, p. 21-24.
- ⁷ Vervaeck, Bart (1999), *Het postmodernisme in de Nederlandse en Vlaamse roman*. Brussel, VUB-PRESS.
- ⁸ Toespraak van Mark Maes op de literaire avond van 22 november 1994 (met Fernand Auwera): *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 7, maart 1995, pp. 7-9.
- ⁹ ‘Een gesprek over het literatuuronderwijs’ In: *AVK Brussel*, jg. 26, nr. 1, september 1994, pp. 6-10; jg. 26, nr. 2, oktober 1994, pp. 7-10.
- ¹⁰ Zie het programma van de Grote Literaire Avond van 19 november 1996 en de uittreksels uit het werk van Benno Barnard in: *AVK Brussel*, jg. 28, nr. 3, november 1996, pp. 5-9.
- ¹¹ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 31, nr. 6, februari 2000, p. 3.
- ¹² Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 32, nr. 2, oktober 2000, p. 3.
- ¹³ WAEDEMON, Piet (1984), Ontdek Hellas. “... Wie dorst heeft, denke aan de bron...” In: DE PAUW-DE VEEN, Lydia (red.) (1984), *August Vermeylenkring Brussel, 1954-1984*. Brussel, August Vermeylenkring, pp. 43-44; WAEDEMON, Piet (1994), Kalimera. “Ontdek Hellas”. Dertien reizen met de A. Vermeylenkring o.l.v. Piet Waedemon. In: DE PAUW-DE VEEN, Lydia (red.) (1994), *August Vermeylenkring. Herinneringen 1954-1994*. Brussel, August Vermeylenkring, pp. 25-30.

- ¹⁴ DE PAUW-DE VEEN, Lydia (red.) (1984), *August Vermeylenkring Brussel, 1954-1984*, p. 39.
- ¹⁵ Het volledige overzicht van de reizen en hun bestemmingen vindt men in: WAEDEMON, Piet (1994), *Kalimera*, p. 30.
- ¹⁶ WAEDEMON, Piet (1984), *Ontdek Hellas*, p. 43; WAEDEMON, Piet (1994), *Kalimera*, p. 25.
- ¹⁷ WAEDEMON, Piet (1984), *Ontdek Hellas*, p. 43
- ¹⁸ WAEDEMON, Piet (1994), *Kalimera*, p. 28.
- ¹⁹ Zie overzicht van de activiteiten van de AVK van 1984 tot 1994 in: DE PAUW-DE VEEN, Lydia (red.) (1994), *August Vermeylenkring. Herinneringen 1954-1994*, pp. 55-59.
- ²⁰ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 31, nr. 5, januari 2000, p. 3.
- ²¹ Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 32, nr. 5, januari 2001, p. 3.
- ²² Zie de tekst van haar toespraak op de herdenking van 1984: WITTE, Els (1984), *De Brusselse Vlamingen en tweehonderd jaar verfransing*. In: DE PAUW-DE VEEN, Lydia (red.) (1984), *August Vermeylenkring Brussel, 1954-1984*, pp. 9-12.

Nabeschouwing

Hoewel zowel het nationale August Vermeylenfonds als de avk van Brussel waren opgericht met, onder meer, de expliciete doelstelling Vermeylens geestelijk nalatenschap in eer te houden, valt het op dat er in Vlaams-socialistische middens sinds de jaren 1990 opnieuw, frequenter en uitgebreider naar zijn geschriften werd gerefereerd. Het is geen toeval dat de electorale doorbraak van het Vlaams Blok in 1991 progressieve en socialistische Vlamingen deed teruggrijpen naar Vermeylen. In de politiek-culturele werking van de avk valt vanaf het einde van de jaren 1980 en zeker na de Zwarte Zondag van 1991 een duidelijke 'nieuwe' trend te onderscheiden. In het kader van de progressieve en democratische tegenmobilisatie tegen extreem-rechts schaarde de avk zich immers resoluut achter de campagnes en manifestaties die werden opgezet om het Vlaams Blok en andere neofascistische stromingen met een duidelijk NEEN van antwoord te dienen. Vermeylens gedachten over Vlaamse identiteit en cultuur en zijn kritieken op een te provincialistische, particularistische en eng-nationalistische invulling van die begrippen en van de doelstellingen van de Vlaamse beweging leverden gezagsargumenten, die ineens nog actueler en nog meer bruikbaar werden in het kader van de pogingen tot (re)constructie van een democratische Vlaamse beweging en de affirmatie van een geactualiseerde, pluralistische, multi- of zelfs transculturele taakdefinitie van het sociaal-cultureel vormingswerk en in feite de gehele Vlaamse Gemeenschap. In dit bestek hebben we geen exhaustieve inhoudsanalyse willen maken van alle mogelijke gedrukte en gesproken 'vertoogbronnen', maar in verschillende publicaties van Vlaamse, socialistische prominenten vallen de referenties naar en citaten uit Vermeylens geschriften opnieuw sterk op. De toespraken, opstellen of brochures, die Norbert De Batselier, Herman Balthazar en Lodewijk De Witte in hun respectieve hoedanigheden van voorzitter van het Vlaams Parlement en gouverneurs van de provincies Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant de laatste jaren hebben

gepubliceerd, illustreren zeer concreet hoe Vermeyleylen ideeën worden gemobiliseerd, geoperationaliseerd en geactualiseerd in functie van de actuele maatschappelijke toestand.¹

Op de bijzonder nefaste gevolgen van de groeiende dualisering van de samenleving heeft ook de avk, naast vele andere verenigingen en vertoog-gemeenschappen, meermaals gewezen. Ondanks de in Vlaanderen laaggebleven armoedecijfers werd het tegengaan van de sluipende dualisering tussen sociaal-economisch zwakkeren en sterkeren als dé uitdaging voor Vlaanderen in de 21ste eeuw vooropgesteld. Norbert De Batselier waarschuwde in zijn 11-julitoespraak van 1999 al voor het feit dat de geleidelijk toenemende uitsluiting van laaggeschoolden uit het actieve arbeidsproces niet louter tot een verdere sociaal-economische dualisering maar ook tot een culturele, mentale en dus tevens politieke dualisering zouden leiden.² Laag- en hooggeschoolden zouden steeds meer elkaars politieke tegenstander worden. Het is evident dat de uitslag van de verkiezingen van 13 juni 2004 en het miljoen stemmen voor het Vlaams Blok ook in dit licht moeten worden beschouwd en geanalyseerd. Niet alleen de school vormt echter de plaats bij uitstek waar elke vorm van duale maatschappij moet worden tegengegaan. Het bevorderen van de gelijke kansen van kinderen en jongeren uit laaggeschoolde en sociaal-economisch zwakkeren en het verhogen van hun mogelijkheden tot opwaartse sociale, economische en culturele promotie zijn uiteraard topprioriteiten. De werking van 50 jaar avk illustreert de volgehouden inspanningen van Vlaamse progressieve en socialistische intellectuelen in Brussel om via een zeer gevarieerde programmatie in een eerste periode het risorgimento van het Nederlandse cultuurleven in de hoofdstad te realiseren, dan in een tweede periode de mogelijkheden van het explosief gegroeide culturele aanbod van de hoofdstad en daarbuiten optimaal te exploiteren en te exploreren. Na 50 jaar kan alleen maar worden geconcludeerd dat de inspanningen, om via een lokale of regionale sociaal-culturele vereniging een cultuur van convivialiteit te bevorderen en de transculturele openheid van de Vlaamse cultuur mee te bevorderen, absoluut moeten worden voortgezet. Noch de geestelijke nalatenschap van August Vermeyleylen, noch de aan het multiculturele karakter van de hoofdstad van Europa aangepaste finaliteit van de vereniging heeft aan actualiteit ingeboet.

Noten

- ¹ Zie de bijdrage van Norbert De Batselier in: AN. (1996), *De bloesems van mijn schaduw. Brieven over cultuur en identiteit*. Antwerpen, Uitgeverij EPO/Louis Paul Boonkring, p. 193; BALTHAZAR, Herman (1999), *Op de Oranjeberg. Opstellen en toespraken over de Vlaamse Beweging*. Tielt, Lannoo, p. 131; DE WITTE, Lodewijk (2003), *Nederlandstalig zijn om meertalig te worden*. Leuven, Provincie Vlaams-Brabant, pp. 9-10.
- ² Commentaar van Lydia De Pauw-Deveen op deze toespraak: Brief van de voorzitter. In: *AVK Brussel*, jg. 31, nr. 1, september 1999, p. 3.

Bronnen en literatuur

- AN. (1990), *Histoire de la Ligue de l'Enseignement et de l'Education Permanente, 1864-1989*. Brussel, Ligue de l'Enseignement.
- AN. (1997). *Beleidsplan Brussel van de Vlaamse Regering, goedgekeurd op 11 maart 1997*. Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap – Administratie kanselarij en Voorlichting.
- AN. (1996), *De bloesems van mijn schaduw. Brieven over cultuur en identiteit*. Antwerpen, Uitgeverij EPO/Louis Paul Boonkring.
- AVK Brussel. *Maandblad van de August Vermeylenkring Brussel*, 1968-2004.
- BALTHAZAR, Herman, DE WEERDT, Denise, GELDOLF, W., GOTOVITCH, José, HAUPT, G., OUKHOW, Michel, SCHMOOK, Ger, VAN DE CASTEELE, E., WILLEKENS, E. (1971), *Bijdragen tot het Camille Huysmansonderzoek*. Antwerpen, Stichting Camille Huysmans.
- BALTHAZAR, Herman (1999), *Op de Oranjeberg. Opstellen en toespraken over de Vlaamse Beweging*. Tielt, Lannoo.
- BILLEN, C. & DUVOSQUEL, J.-M. (red.) (2000), *Brussel*. Antwerpen, Mercatorfonds.
- BODIN, L. (1968), *De intellectuelen*. Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum.
- BOTS, Marcel, VELTHOVEN, Harry VAN, DEPREZ, Ada (red.) (1993), *Het Willemsfonds van 1851 tot 1914*. Gent, Provinciebestuur/Liberaal Archief.
- BROECKX, J.L., DE CLERCQ, C., DHONDT, J. & NAUWELAERTS, M.A. (red.) (1957-1959), *Flandria Nostra. Ons land en ons Volk, zijn standen en beroepen door de tijden heen*. Antwerpen, Standaard Boekhandel, 5 delen.
- CHARLE, CH. (1990), *Naissance des « intellectuels » 1880-1900*. Parijs: Les Editions de Minuit.
- CHARLE, CH. (2001), *Les intellectuels en Europe au XIXe siècle. Essai d'histoire comparée*. Parijs, Editions du Seuil.
- CISELET, G., FAYAT, H. & GANSHOF VAN DER MEERSCH, W.J. (1956), *Aspects du régime parlementaire belge*. Brussel, Librairie encyclopédique.
- CLEMENT, Jan, PAS, Wouter, SEUTIN, Bruno, VAN HAEGENDOREN, Geert & VAN NIEUWENHOVE, Jan (1996), *Proeve van een Grondwet voor Vlaanderen*. Brugge, Die Keure.
- CONINCKX, D. (1989), Brussel en de socialisten. De posities en standpunten van de Belgische socialistten ten aanzien van de Brusselse problematiek in de periode 1945-1961. Een verkennend onderzoek. In: WITTE, E. (red.), *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal (1963). Acta van het Colloquium VUB-CRISP van 20 en 21 oktober 1988. Deel I. Historische achtergronden*. Brussel, VUBPRESS, pp. 327-353.
- CORIJN, Eric (1998), *De onmogelijke geboorte van een wetenschap. Verkenningen in de ontwikkeling van de studie van de vrijetijd*. Brussel, VUBPRESS.
- BEYERS, Rita (red.) (2003), *Europa: identiteit en identiteiten. Handelingen van het colloquium georganiseerd door de Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis op 26 oktober 2002*. Brussel, Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis.

- DE BAETS, Paul, DUYSCHAEVER, DEFOORT, Eric & SEBERECHTS, Frank (2004), *IJzertoren wereld-erfgoed?* Antwerpen, Uitgeverij EPO/Unesco Centrum Vlaanderen (Unesco Cahier 6)
- DE BOCK, Eugène (1949), *De Nederlanden. Overzicht van de geschiedenis, de beeldende kunsten, de bouwkunst en de letterkunde.* Antwerpen, De Sikkell.
- DE BROCK, Walter (1980), Les organisations culturelles flamandes – leur organisation et leur influence. In: *Socialisme*, jg. XXVII, nr. 160-161, augustus-oktober, pp. 365-371.
- DE CRITS, Frank (red.) (1993), *Brussel en het fin-de-siècle: 100 jaar Van Nu en Straks.* Antwerpen, Houtekiet.
- DE DEYGERE, R. (1985), Cyriel Verschaeve en de culturele collaboratie. In: *Kultuurleven*, jg. 52, pp. 618-623.
- DEGEE, Jean-Luc (1986), *Le mouvement d'éducation ouvrière: évolution de l'action éducative et culturelle du mouvement ouvrier socialiste en Belgique (des origines à 1940).* Brussel, Vie Ouvrière, (Histoire du mouvement ouvrier en Belgique, 9).
- DE GROOF, Roel (1989), De rol van de drie Fondsen als Vlaamse drukingsgroepen in het taalpolitiek besluitvormingsproces rond Brussel (1958-1963). In: WITTE, E. (red.), *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal (1963). Acta van het Colloquium VUB-CRISP van 20 en 21 oktober 1988. Deel I. Historische achtergronden.* Brussel, VUBPRESS, pp. 191-233.
- DE GROOF, Roel (1990), De opstelling van de drie Fondsen ten aanzien van culturele autonomie en federalisme (1945-1965). In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, september, pp. 153-163.
- DE GROOF, Roel (1991), Het Willemsfonds tussen taalstrijd en culturele autonomie: vrijzinnige minorisatievrees en samenwerking op Vlaams vlak (1945-1965). In: *De Vlaamse Gids*, LXXV, nr. 5, september/oktober, pp. 36-47.
- DE GROOF, Roel, DE BELDER, Herman & WITTE, Els (red.) (1997), *De VUB: de universiteit van de hoofdstad van Vlaanderen. Memorandum van de VUB over het Beleidsplan Brussel van de Vlaamse Regering.* Brussel, Rectoraat VUB.
- DE GROOF, Roel (2003), De kwestie Groot-Brussel en de politieke metropolisering van de hoofdstad (1830-1940). Een analyse van de besluitvorming en de politiek-institutionele aspecten van de voorstellen tot hereniging, annexatie, fusie, federatie en districtvorming van Brussel en zijn voorsteden. In: WITTE, E., ALEN, A., DUMONT, H., VANDERNOOT, P. & DE GROOF, R. (red.), *De Brusselse negentien gemeenten en het Brussels model. – Les dix-neuf communes bruxelloises et le modèle bruxellois.* Brussel/Gent, De Boeck & Larcier, pp. 3-55.
- DE JONG, Ad (2001), *De dirigenten van de herinnering. Musealisering en nationalisering van de volkscultuur in Nederland 1815-1940.* Nijmegen/Arnhem, SUN/Nederlands Openlucht-museum.
- DE PAUW-DE VEEN, Lydia (red.) (1984), *August Vermeylenkring Brussel, 1954-1984.* Brussel, August Vermeylenkring.
- DE PAUW-DE VEEN, Lydia (red.) (1994), *August Vermeylenkring. Herinneringen 1954-1994.* Brussel, August Vermeylenkring.
- DE PAUW-DE VEEN, Lydia (red.) (1993), Links en de Rode Leeuwen. In: *25 jaar Rode Leeuwen, een kwarteeuw Vlaams socialisme in de hoofdstad.* Brussel. sp-Brussels Hoofdstedelijk Gewest, pp. 61-63.
- DE SCHRIJVER, Reginald, DE WEVER, Bruno, DURNÉZ, Gaston, GEVERS, Lieve, VAN HEES, Pieter, DE METSENAERE, Machteld (1998), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging.* Tielt, Lannoo.
- DESLÉ, Els, LESTHAEGHE, Ron & WITTE, Els (red.) (1993), *Denken over migranten in Europa.* Brussel, VUBPRESS, (Balans 2)
- DE WAELE, Maria (1998), Fayat, Hendrik. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging.* Tielt, Lannoo, pp. 1113-1115.
- DE WEVER, Bart (1998), August Vermeylenfonds. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging.* Tielt, Lannoo, pp. 367-370.

- DE WITTE, Lodewijk (2003), *Nederlandstalig zijn om meertalig te worden. Nadenken over taalbeleid in Vlaams-Brabant*. Leuven, Provincie Vlaams-Brabant.
- DONZELOT, Jacques (1994), *L'Invention du social. Essai sur le déclin des passions politiques*. Parijs, Le Seuil, (Points. Essais, 287).
- DRAYE, Geert (2004), 'Smartelijk te handelen'. *Een politiek-culturele biografie van het Brusselse kunstgenootschap De Distel 1881-1928*. Brussel, Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten.
- DUMAZEDIER, Joffre (1962), *Vers une civilisation du loisir?* Parijs, Editions du Seuil.
- ELCHARDUS, Marc, HUYSE, Luc & HOOGHE, Marc (2001), *Het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen. Een onderzoek naar de sociale constructie van democratisch burgerschap*. Brussel, VUBPRESS.
- ELCHARDUS, Marc & SMITS, Wendy (2002), *Anatomie en oorzaken van het wantrouwen*. Brussel, VUBPRESS.
- ELCHARDUS, Marc & GLORIEUX, Ignace (2002), *De symbolische samenleving*. Tielt, Lannoo.
- FAYAT, Henri (red.) (1964), *August Vermeylenkring 1954-1964. 10 jaar socialistisch kultuurleven te Brussel*. Antwerpen, Uitgeverij Ontwikkeling.
- FAYAT, Henri (1966), *Het Brusselse vraagstuk*. Gent, Julius Vuylsteke-Fonds.
- FAYAT, Hendrik (1972), *Hulde aan twee grote Brusselse figuren. August Vermeylen – Herman Teirlinck*. S.l., s.n.
- FAYAT, Hendrik (1977), *Brussel ook onze hoofdstad. Waarom Vlaanderen Brussel niet loslaten kan*. Antwerpen, Algemeen-Nederlands Verbond.
- FAYAT, Hendrik (1979), *Op zoek naar vrede: internationale problemen van deze tijd*. Brussel, Story-Scientia.
- FAYAT, Hendrik (1983), *Niets is voorbij. Mémoires van een Brusselse Vlaming, 1ste deel*. Antwerpen, Standaard Uitgeverij.
- FAYAT, Hendrik (1985), *In het teken van Artevelde. Mémoires van een Brusselse Vlaming, 2de deel*. Antwerpen, Standaard Uitgeverij.
- FAYAT, Hendrik (1988), *Volharding. Mémoires van een Brusselse Vlaming, 3de deel*. Antwerpen, Standaard Uitgeverij.
- FRANTZEN, Piet (red.) (1999), *Nederlandstalige Brusselaars in een multiculturele gemeenschap*. Brussel, VUBPRESS.
- GERLO, Aloïs (1992), *Universitaire kroniek. Een nieuwe Vlaamse universiteit te Brussel en andere universitaire problemen*. Brussel, VUBPRESS.
- GROESSENS, Baudouin (1998), *Les socialistes belges et l'enseignement (1831-1914)*. Brussel, Gamma Press/Service Bibliothèque et Archives Institut Emile Vandervelde.
- GUGELOT, F. 1998. *La Conversion des Intellectuels au Catholicisme en France, 1885-1935*. Parijs: CNRS.
- HASQUIN, Hervé (red.) (1986), *La Ligue de l'Enseignement et la Défense de l'Ecole Publique avant 1914*. Brussel, Ligue de l'Enseignement et de l'Education Permanente.
- HEMMERIJCKX, Rik (2003), Bert Van Hoorick: van flamingantisme naar communisme. In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 62, nr. 3, pp. 96-111; jg. 63, nr. 2, pp. 163-176.
- HOBBSAWM, Eric, RANGER, Terence (1983), *The Invention of Tradition*. Cambridge, Cambridge University Press.
- HUNIN, Jan (1999), *Het enfant terrible Camille Huysmans 1871-1968*. Amsterdam, Meulenhoff/Kritak.
- JACOBS, Roel (2004), *Een geschiedenis van Brussel*. Tielt, Lannoo.
- JANSSENS, Rudi (2001), *Taalgebruik in Brussel. Taalverhoudingen, taalverschuivingen en taalidentiteit in een meertalige stad*. Brussel, VUBPRESS, (Brusselse Thema's 8).
- KUYPERS, Jan (1928), *Het werk van Kamiel Huysmans*. Brussel, De Wilde Roos.

- KUYPERS, Julien (1960), *De Vlaamse beweging. Een socialistisch standpunt*. Antwerpen, Uitgeverij Ontwikkeling.
- KUYPERS, Julien, TEIRLINCK, Herman & PICARD, Leo (1963), *Culturele autonomie*. Antwerpen, Uitgeverij Ontwikkeling.
- LAMBERTY, Max (1971-1973), *De Vlaamse opstanding*. Leuven, Davidsfonds, 2 delen.
- LARIDON, Roland (red.) (1990), *August Vermeylen. Vlaamsche en Europeesche Beweging - Van Nu en Straks - (1900)-(1990) Het Artikel negentig jaar later ...* Oostende/Gent, R. Laridon/August Vermeylenfonds.
- LARIDON, Roland (red.) (1996), *Geschiedenis, rol en betekenis van het August Vermeylenfonds 1945-1995*. Oostende, R. Laridon.
- LEEMANS, Guy, BOEVA, Luc, DENECKERE, Gita, VERDOODT, Frans-Jos (red.). 1999. *Vlamingen komt in massa. De Vlaamse beweging als massabeweging*. Gent/Antwerpen, Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen/Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme (Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd, nr. 17).
- LIEBMAN, Marcel (1979), *Les Socialistes belges 1885-1914. La révolte et l'organisation*. Brussel, Vie Ouvrière, (Histoire du Mouvement Ouvrier en Belgique, 3).
- LISSENS, R. F., JANSSENS, M., KRUTHOF, J., SCHOLTEN, H., STRENGHOLT, L & DE WISPELAERE, P. (red.) (1986), *Winkler Prins Lexicon van de Nederlandse Letterkunde. Auteurs, anonieme werken, periodieken*. Amsterdam/Brussel, Elsevier.
- LODEWICK, H.J.M.F., DE MOOR, W.A.M., NIEUWENHUIJZEN, K. 1979, *Ik probeer mijn pen... Atlas van de Nederlandse Letterkunde*. Amsterdam, Bert Bakker.
- MARES, Ann (1998), Kiezen voor Brussel. De Brusselse Vlamingen en hun politieke vertegenwoordiging. In: WITTE, Els & MARES, Ann (red.), *Twintig jaar onderzoek over Brussel*. Brussel, VUBPRESS, pp. 37-76, (Brusselse Thema's 6).
- MARES, Ann (2001), Begin van het einde van de nationale partijen. Onderzoek naar de Vlaamse Beweging(en) en de Vlaamse politieke partijen in Brussel: de Rode Leeuwen. In: WITTE, Els & MARES, Ann (red.), *19 keer Brussel*. Brussel, VUBPRESS, pp. 159-186, (Brusselse Thema's 7).
- MILHOUSE, Virginia H., ASANTE, Molefi Kete & NWOSU, Peter O. (red.) (2001), *Transcultural Realities. Interdisciplinary perspectives on Cross-Cultural Relations*. London, Sage Publications.
- MOLTER, A. (red.) (1963), *Julien Kuypers. Vlaams Europeër*. Antwerpen, Uitgeverij Ontwikkeling.
- MOMMEN, André (1980), *De Belgische Werkliedenpartij. Ontstaan en ontwikkeling van het reformistisch socialisme (1880-1914)*. Gent, Masereelfonds.
- MOMMEN, André (1974), Een aspect van het reformisme: de Belgische Werkliedenpartij en haar liberale connectie (1889-1894). In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. V, nr. 3-4, pp. 273-338.
- MOONS, Willy (1998), IJzerbedevaart(en). In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, Lannoo, pp. 1503-1519.
- MORELLI, Anne, DIERICKX, Ludo, LESAGE, Dieter, E.A. 1998. *Racisme: een element in het conflict tussen Vlamingen en Franstaligen*. Berchem, EPO.
- NORA, Pierre (red.) 1984-1992, *Les Lieux de Mémoire*. Parijs, Gallimard, 7 delen.
- PELLERIAUX, Koen (2001), *Demotie en burgerschap*. Brussel, VUBPRESS.
- PETRELLA, Riccardo (1996), *Le bien commun. Eloge de la solidarité*. Brussel, Labor, (1997) *Het Algemeen Belang*. Brussel, VUBPRESS.
- PICARD, Leo (1961), *Van Vlaamse Beweging naar sociale revolutie*. Antwerpen, Uitgeverij Ontwikkeling.
- PICARD, Leo (1962), *De vrijzinnigheid in Vlaanderen en de Vlaamse beweging*. Antwerpen, Diogenes, (Diogenes cahier, 3).

- PICARD, Leo (S.d.), *Evolutie van de Vlaamse Beweging van 1795 tot 1950*. Antwerpen/ Amsterdam, De Standaard Boekhandel, 3 delen.
- PLATEL, Marc (2004), *Communautaire geschiedenis van België. Van 1830 tot vandaag*. Leuven, Davidsfonds.
- POSTMAN, Neil (1996), *The End of Education: Redefining the Value of School*. New York, Knopf. (vertaald als (1996), *Wij voeden op tot niets*. Amsterdam, Balans).
- PROCHASSON, Charles (1993), *Les intellectuels, le socialisme et la guerre 1900-1938*. Parijs, Editions du Seuil.
- REYNEBEAU, Marc (1995), *Het klauwen van de leeuw. De Vlaamse identiteit van de 12de tot de 21ste eeuw*. Leuven, Uitgeverij Van Halewyck.
- RUTTEN, M. & WEISGERBER, J. (red.) (1988), *Van "Arm Vlaanderen" tot "De Voorstad Groeit". De opbloei van de Vlaamse literatuur van Teirlinck-Stijns tot L.P. Boon (1888-1946)*. Antwerpen, Standaard Uitgeverij.
- SCHEELINGS, Frank (1998), Deveen, Lydia. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, Lannoo, pp. 926-927.
- SEBERECHTS, Frank (RED.) (2003), *Duurzamer dan graniet. Over monumenten en Vlaamse beweging*. Tielt, Lannoo/Perspectief Uitgaven.
- SIMONS, Ludo (1998), Hiel, Emanuel. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, Lannoo, pp. 1447-1448.
- SMOLAR-MEYNART, A. & STENGERS, Jean (red.) (1989), *Het Gewest Brussel: van de oude dorpen tot de stad van nu*. Brussel, Gemeentekrediet/Brusselse Hoofdstedelijke Executieve.
- STENGERS, Jean (red.) (1979), *Brussel. Groei van een hoofdstad*. Antwerpen, Mercatorfonds. (1979), *Brussel. Groei van een hoofdstad*. Antwerpen, Mercatorfonds.
- STUBBE, A. (1956), *Albert Servaes en de eerste en tweede Latemse kunstenaarsgroep*. Leuven, Davidsfonds.
- SYBESMA-KNOL, Neri & FAYAT, Hendrik (1993), *Op zoek naar vrede: de structuren van de internationale samenwerking*. Brussel, vubpress.
- TEIRLINCK, Herman (1958), *August Vermeylen*. Brussel, Manteau, (Monografieën over Vlaamse letterkunde, 5).
- TEIRLINCK, Herman (1963), *Ode aan mijn hand*. Brussel, Manteau.
- TYSENS, Jeffrey, WITTE, Els. 1996. *De vrijzinnige traditie in België. Van getolereerde tegencultuur tot erkende levensbeschouwing*. Brussel, vubpress, (BALANS 7).
- VAN AKEN, Paul (1995), *Niemand te hoog. Humanisme, Vrijzinnigheid en Vlaamse literatuur*. Brussel, vubpress.
- VAN DAELE, H. (red.) (1976), *Camille Huysmans en het onderwijs*. Antwerpen/Amsterdam, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij/Ontwikkeling, (Camille Huysmans. Geschriften en documenten. VI. B.)
- VAN DE VIJVER, Herman (1990), *Het cultureel leven tijdens de bezetting*. Kapellen, De Nederlandse Boekhandel/Pelckmans.
- VAN DEN BOSSCHE, Geert (2004), De natie in de korte twintigste eeuw. Een geval van taalarmoede vermomd als trendbreuk. In: DEVOS, Carl & GAUS, Helmut (red.), *Schijn of scharnier. Politieke trendbreuken in de jaren '90*. Gent, Academia Press, pp. 415-443.
- VAN DEN WIJNGAERT, Mark & BEULLENS, Lieve (red.) (1997), *Oost West West Best. België onder de Koude Oorlog (1947-1989)*. Tielt, Lannoo/KUBrussel.
- VAN DER HEIJDEN, M.C.A. (1974), *Srevend Vlaanderen. 19-eeuwse teksten in verband met Vlaanderen's heropleving*. Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum.
- VANHEMELRYCK, Fernand, DE BECKER, Urbaan, BOUSSET, Hugo & VAN SCHOOR, Jaak (1979), *Herman Teirlinck*. Dworp, vzw Zenne en Zoniën Opbouwwerk.

- VANLANDSCHOOT, Romain (1998), *Kapelaan Verschaeve: biografie*. Gent/Tielt, Lannoo/Perspectief-uitgaven
- VAN LOUWE, Carlos & VERSTRAETE, Pieter Jan (2002), *De Oorlogsbedevaarten. Kroniek van de 'vergeten' Ijzerbedevaarten 1940-1944*. Kortrijk, Groeninghe.
- VAN VELTHOVEN, Harry (1982), *De Vlaamse kwestie 1830-1914. Macht en onmacht van de Vlaams-gezinden*. Kortrijk-Heule, UGA, (Standen en Landen LXXXII).
- VAN VELTHOVEN, Harry (1995), Van industriële tot postindustriële samenleving. Waarheen met België, Vlaanderen en de Vlaamse Beweging? In: PREVENIER, W. e.a. (red.), *Liber amicorum Adriaan Verhulst*. Gent, Willemsfonds, pp. 124-145.
- VAN VELTHOVEN, Harry (1998), Flamingant want socialist: Hendrik Fayat (28 juni 1908-21 september 1997). In: WITTE, Els & MARES, An (red.), *19 keer Brussel*. Brussel, VUBPRESS, pp. 187-203, (Brusselse Thema's 7).
- VAN VELTHOVEN, Harry & TYSENS, Jeffrey (2001), *Vlaamsch, van taal, van kunst en zin. 150 Jaar Willemsfonds, 1851-2000*. Gent, Willemsfonds/Liberaal Archief.
- VERBRUGGEN, Paule. (1994), *Overzichtslijst van het archief van Hendrik Fayat*. Gent, AMSAB.
- VERBRUGGEN, P. (1998), Vermeylenkring. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, Lannoo, p. 3270.
- VERRELST, Wim (1992), *Trots en Schaamte van de Vlaming. Een essay over de Vlaamse cultuur in de twintigste eeuw*. Kapellen, De Nederlandsche Boekhandel/Uitgeverij Pelckmans.
- VERHOEYEN, Etienne (1985), Cultuur, politiek en cultuurpolitiek tijdens de Tweede Wereldoorlog. In: *Kultuurleven*, jg. 52, pp. 672-688.
- VERVAECK, Bart (1999), *Het postmodernisme in de Nederlandse en Vlaamse roman*. Brussel, VUBPRESS.
- VERVLIET, Raymond (1976), August Vermeylen. In: LAMBERTY, M., VAN ROOSBROECK, R., VANDEKERCKHOVE, M., VAN ISACKER, K., ROPPE, L. & WILLEMSSEN, A.W. (red.) (1976), *Twintig eeuwen Vlaanderen. Deel 14. Vlaamse figuren II*. Hasselt, Heideland-Orbis, pp. 73-76.
- VERVLIET, Raymond (1990), *August Vermeylen 1872-1945. Leven en werk*. Brussel, Vrijzinnig Studie-, Archief- en Documentatiecentrum Karel Cuypers, (Prominente Vrijzinnigen, 6).
- VERVLIET, Raymond (1998), Vermeylen, August. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, Lannoo, pp. 3264-3269.
- VERVLIET, Raymond (1998), Teirlinck, Herman. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, Lannoo, pp. 3050-3051.
- VERVLIET, Raymond (2000), *Literatuur als woord en daad. Opstellen over tekst en context in de late 19de eeuw: huldealbum*. Brussel, VUBPRESS.
- VON DER DUNK, H.W. (2000), *De verdwijnende hemel. Over de cultuur van Europa in de twintigste eeuw*. Amsterdam, Meulenhoff, 2 delen.
- WESTERLINCK, Albert (1958), *De wereldbeschouwing van August Vermeylen*. Antwerpen, Uitgeverij C. De Vries-Brouwers.
- WILLEKENS, Emiel (1984), *Emanuel Hiel, dichter en flamingant tussen Dender en Zenne 1834-1899*. Brussel, Willemsfonds.
- WILS, Lode (1977-1989), *Honderd Jaar Vlaamse Beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds*. Leuven, Davidsfonds, 3 delen.
- WILS, Lode (1992), *Van Clovis tot Happart. De lange weg van de naties in de Lage Landen*. Leuven/Apeldoorn, Garant, (HISTORAMA, nr.1).
- WILS, Lode (1994), *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis*. Leuven, Davidsfonds.
- WINOCK, Michel (1999), *Le siècle des intellectuels*. Parijs, Editions du Seuil.
- WITTE, Els, TYSENS, Jeffrey (1995), *De Tuin van Akademos. Studies naar aanleiding van de 25ste verjaardag van de Vrije Universiteit Brussel*. Brussel, VUBPRESS.

- WITTE, Els, CRAEYBECKX, JAN, MEYNEN, ALAIN. (1997), *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*. Brussel/Antwerpen, VUBPRESS/ Standaard Uitgeverij.
- WITTE, Els, VAN VELTHOVEN, Harry (1998), *Taal en politiek. De Belgische casus in historisch perspectief*. Brussel, VUBPRESS, (BALANS 12).
- WITTE, E., ALEN, A., DUMONT, H. & ERGEC, R. (red.) (1999), *Het statuut van Brussel – Bruxelles et son statut*. Brussel/Gent, De Boeck & Larcier.
- WITTE, E., ALEN, A., DUMONT, H., VANDERNOOT, P. & DE GROOF, R. (red.) (2003), *De Brusselse negentien gemeenten en het Brussels model. – Les dix-neuf communes bruxelloises et le modèle bruxellois*. Brussel/Gent, De Boeck & Larcier.
- WITTE, Els (2003), De 19de-eeuwse Vlaamse literator en de maatschappelijk-politieke aspecten van zijn tijd. In: DEPREZ, A., GOBBERS, W., WAUTERS, K. (red.). *Hoofdstukken uit de geschiedenis van de Vlaamse letterkunde in de 19de eeuw. Deel 3*, Gent, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, pp. 1-92.
- WITTE, Els (2004), *Immigraties in Brussel. Historische perspectieven. 1815-1975*. Brussel, Vakgroep Geschiedenis/Interfacultair Departement Lerarenopleiding, (Navormingscahiers IDLO).
- WITTE, Els (2004), Vier generaties van Brusselse flaminganten: van Emanuel Hiel tot Lydia Deveen. In: *Tijdingen. Mededelingenblad voor de Vrienden van het Archief en Museum van het Vlaams Leven te Brussel*, jg. 25, nr. 2, juni, pp. 4-8.
- WOUTERS, Nico (1998), Servaes, Albert. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, Lannoo, pp. 2735-2736.

Activiteiten August Vermeylenkring 1994-2004

1994-1995 (41ste seizoen)

zaterdag 24 september 1994 - Gemeenschapscentrum De Markten, Brussel

Gespreksforum met Hendrik Fayat en medewerkers uit de eerste jaren van de August Vermeylenkring over *Ontstaan en groei van de August Vermeylenkring*

vrijdag 21 oktober 1994 - Archief en Museum van het Vlaams Leven te Brussel

Opening tentoonstelling '40 Jaar Vermeylenkring'

zaterdag 5 november 1994 - Gothische Zaal Stadhuis van Brussel

Academische Zitting 40 Jaar August Vermeylenkring Brussel: *Tussen verleden en toekomst* - gast-sprekers: ere-voorzitter Hendrik Fayat, Europees commissaris Karel Van Miert, Roland Laridon, Lydia De Pauw-Deveen, Mark Maes - muzikale omlijsting door het Brussels Wind Quintet

dinsdag 22 november 1994 - Cultureel Centrum Rijke-Klarenstraat, Brussel

Grote literaire avond met Fernand Auwera en Prijsuitreiking aan de beste leerlingen Nederlands van de Brusselse gemeenschapsathenea

vrijdag 9 december 1994 - Randstad, Sint-Jans-Molenbeek

Jaarlijkse Algemene Ledenvergadering: jaarverslagen, programmatie, souper

zaterdag 7 januari 1995 - Atelier van Betty Frantzen - De Leye, Oudergem

Atelierbezoek en gesprek rond *De situatie van de vrouw als kunstenaar* - nieuwjaarsreceptie

donderdag 9 februari 1995 - Gemeenschapscentrum Nekkersdal, Laken

Cuba nu: voordracht en reisindrukken van Rik Baeten met diavoorstelling en debat

zaterdag 25 februari 1995 - Paleis voor Schone Kunsten, Brussel

Geleid bezoek aan de tentoonstelling *Fiamminghi a Roma, 1508-1608*

zaterdag 18 maart 1995 - Gothische Zaal Stadhuis van Brussel

Academische zitting n.a.v. het vijftigjarige bestaan van het August Vermeylenfonds - Verwelkoming door een lid van het schepencollege en door Lydia De Pauw-Deveen - sprekers: Herman Balhazar, gouverneur van de provincie Oost-Vlaanderen, over *Het Vermeylenfonds vanuit historisch oogpunt*; Norbert De Batselier, minister vice-president van de Vlaamse regering, over *De betekenis en plaats van Vlaanderen in Europa*; Mark Maes over *100 jaar 'Kritiek der Vlaamse beweging'*; Eliane Van Aalboom, algemeen ondervoorzitter, over *De toekomst van het Vermeylenfonds*, en de *Slotrede* door Roland Laridon, algemeen voorzitter van het Vermeylenfonds.

zaterdag 6 mei 1995 - Schoonselhof, Antwerpen

Historische en literaire wandeling in Schoonselhof o.l.v. Jean-Emile Driessens

dinsdag 9 mei 1995 - Hoofdstedelijke bibliotheek, Brussel

Poëzieavond met Clara Haesaert en Jan Defryn

zaterdag 20 mei 1995 - Museum Van Buuren, Ukkel

Geleid bezoek aan het Museum en de Tuinen David en Alice Van Buuren

woensdag 31 mei 1995 - Molenaarshuis Grote Markt, Brussel

Zomersouper, met sketches over politiek en politici

1995-1996 (42ste seizoen)

zaterdag 23 september 1995 - Zoutleeuw en Tongeren

Bezoek aan Zoutleeuw en aan het nieuwe Gallo-Romeins Museum van Tongeren

donderdag 9 november 1995 - Gemeenschapscentrum Nekkersdal, Laken

Leven en dood van de heksenjacht: Lezing met dia's door Prof. dr. Robert Schoysman

dinsdag 21 november 1995 - Cultureel Centrum Rijke-Klarenstraat, Brussel

Grote literaire avond met Geertrui Daem en prijsuitreiking aan de beste leerlingen Nederlands van de Brusselse Gemeenschapsathenea.

vrijdag 8 december 1995 - Randstad, Sint-Jans-Molenbeek

Jaarlijkse Algemene Ledenvergadering met jaarverslagen, programmatie en souper

zaterdag 20 januari 1996 - Hoofdstedelijke Bibliotheek, Brussel

Spel van vraag en antwoord met Lydia Chagoll - Nieuwjaarsreceptie

zaterdag 17 februari 1996 - Laken

Gegidste wandeling door Oud-Laken

17 maart 1996 - Trefcentrum Nekkersdal, Laken

Opening van de tentoonstelling Roland en Steven Devolder - welkomstwoord door Lydia De Pauw-Deveen

zaterdag 20 april 1996 - Excursie naar Oostende

Geleid bezoek aan de retrospectieve tentoonstelling Leon Spilliaert (1881-1946) - Ontmoeting met Roland Laridon, ere-voorzitter van het Vermeylenfonds - middagmaal - bezoek aan de tentoonstelling - in het raam van Gynaika -, van Lili Dujourie e.a.

donderdag 23 mei 1996 - Elzenhof, Elsene

Monumentenzorg in Brussel: voordracht door Lydia De Pauw-Deveen

vrijdag 7 juni 1996 - Restaurant El Greco, Brussel

Zomeravondmaal met Griekse zang, dans en muziek en sketches

1996-1997 (43ste seizoen)

zaterdag 21 september 1996 - Dendermonde

Ontvangst door Norbert de Batselier, burgemeester en voorzitter van het Vlaams parlement en bezoek aan het Stadhuis en de bezienswaardigheden van Dendermonde - Paling eten in Overmere (restaurant Tropical) - Geleid bezoek aan het kasteel van Laarne

zaterdag 12 oktober 1996 - Paleis voor Schone Kunsten, Brussel

Geleid bezoek aan de grote tentoonstelling Victor Horta (1861-1947)

dinsdag 19 november 1996 - Cultureel Centrum Rijke-Klarenstraat, Brussel

Grote literaire avond met Benno Barnard en prijsuitreiking aan de beste leerlingen Nederlands van de Brusselse Gemeenschapsathenea.

zaterdag 30 november 1996 - Trefcentrum Nekkersdal, Laken

Opening tentoonstelling houtsneden van Frans Masereel door Lydia De Pauw-Deveen, Chantal Desmet en Marc Braet

vrijdag 13 december 1996 - Randstad, Sint-Jans-Molenbeek

Jaarlijkse Algemene Ledenvergadering met einde-jaarssouper

donderdag 16 januari 1997 - Trefcentrum Nekkersdal, Laken

Masereelavond: Frans Masereel versus Paul van Ostayen, debat, gevolgd door de Masereelfilm van Frans Buyens

zaterdag 18 januari 1997 - Excursie naar Oostende

Geleid bezoek aan het schoolschip Mercator - nieuwjaarsreceptie met de leden van het Vermeylenfonds, afdeling Oostende, en middagmaal in restaurant 'Petit Paris' - geleid bezoek aan de tentoonstelling *Van Ensor tot Delvaux*

zaterdag 22 februari 1997 - Koninklijke Muntschouwborg, Brussel

Geleid bezoek aan de Koninklijke Muntschouwborg - uiteenzetting door directeur Bernard Focroulle en gesprek

zaterdag 8 maart 1997 - Paleis voor Schone Kunsten, Brussel

Geleid bezoek aan de tentoonstelling *Collectie Nederland, 20de-eeuwse meesterwerken uit vijf beroemde Nederlandse musea*

zaterdag 26 april 1997 - Excursie naar Lier

Bezoek aan de stad Lier o.l.v. Jan De Herdt - middagmaal in restaurant 'Hof van Aragon' - bezoek aan het stadscentrum

donderdag 15 mei 1997 - Gemeenschapscentrum De Markten, Brussel

'De politieke actualiteit' door Louis Tobback, Voorzitter van de SP

vrijdag 6 juni 1997 - Portugees restaurant Alfama, Brussel

Zomeravondmaal zonder sketches maar met moppen

1997-1998 (44ste seizoen)

zaterdag 20 september 1997 - Zoniënwoud

Wandeltocht in het Zoniënwoud

zaterdag 4 oktober 1997 - Museum voor Schone Kunsten, Gent

Geleid bezoek aan de tentoonstelling *Paris-Bruxelles, de artistieke dialoog Frankrijk-België, 1848-1914: realisme, impressionisme, symbolisme, art nouveau*

zaterdag 8 november 1997 - Excursie naar Mechelen

'Mechels Cultureel Pakket': Geleid bezoek aan de ateliers van de Koninklijke Manufactuur van Wandtapijten De Wit, geleid bezoek aan de tentoonstelling Lucas Faydherbe, beeldhouwer en architect (1617-1697) in het Hof van Busleyden - Faydherbeparcours o.l.v. Herman Vermeulen

zaterdag 12 december 1997 - Restaurant El Greco, Brussel

Jaarlijkse Algemene Ledenvergadering met einde-jaarssouper

zaterdag 24 januari 1998 - VUB, Brussel

Toespraak door Prof. dr. Els Witte, rector van de VUB, over *De VUB en Brussel en Het beleidsplan van de VUB* - Vraaggesprek - Nieuwjaarsreceptie

donderdag 12 februari 1998 - Cultureel Centrum Rijke-Klarenstraat, Brussel

Grote literaire avond met Kamiel Vanhole en prijsuitreiking aan de beste leerlingen Nederlands van de Brusselse Gemeenschapsatheneum

zaterdag 14 maart 1998 - Koninklijke Musea voor Schone Kunsten, Brussel

Bezoek aan de retrospectieve tentoonstelling René Magritte, honderd jaar (1898-1998)

zondag 26 april 1998 - Vlaams-Brabantdag in Halle en Hallerbos

Cultuurhistorische stadswandeling - bezoek aan streekproducentencentrum met degustatie - lunch - boshyacintenwandeling in het Hallerbos

- donderdag 14 mei 1998 - Auditorium Rik Hannon, Hoger Instituut voor Verpleegkunde, Jette**
Toneelvoorstelling *De klacht van de armoede*, met o.a. Mong Rosseel
- zaterdag 23 mei - Op weg naar Hamme: genieten van kunst en landschap**
Bezoek aan de tentoonstelling van de kunstkring 'Pogen' - bezoek aan de stenen windmolen 'De Grote Napoleon' - geleid bezoek aan het Museum Van Bogaert-Wauters (streekgeschiedenis en -archeologie) - middagmaal in restaurant 'De Drie Goten' aan de Schelde - Natuurwandeling - bezoek aan enkele kerken en het Spaans Huis
- vrijdag 12 juni 1998 - Restaurant El Greco, Brussel**
Zomeravondmaal met Griekse dansen

1998-1999 (45ste seizoen)

- zaterdag 26 september 1998 - Excursie naar Alveringem**
Bezoek, bloemenhulde en Last Post door trompettisten van De Broederliefde van Vilvoorde aan het graf van stichter en erevoorzitter Hendrik Fayat, ereburger van Alveringem - bezoek aan de voormalige brouwerij-mouterij De Snoek - middagmaal - toeristische rondrit De Groene Driehoek of bezoek aan de Stichting Georges Grard - landelijke rit naar het historische Veurne
- zaterdag 24 oktober 1998 - VUB, Brussel**
Posthume Hulde 'Hommage aan Hendrik Fayat (1906-1997)' en evocatie van 'Dertig jaar Rode Leeuwen' - Toespraken: Prof. dr. Harry Van Velthoven over *Hendrik Fayat: Flamingant omdat ik socialist ben*, Lydia De Pauw-Deveen over *De persoonlijkheid van Hendrik Fayat benaderd* en volksvertegenwoordiger Robert Delathouwer, voorzitter sp-federatie Brussel - uitvoering van *Hollywood Songbook* van Eisler op teksten van Bertold Brecht door Duo Kobe Baeyens & Florejan Verschueren - voordracht van de teksten in het Nederlands door Chris Lomme -
- zaterdag 7 november 1998 - Paleis voor Schone Kunsten, Brussel**
Geleid bezoek aan de Europaliantentoonstelling *Art Nouveau in Praag, metamorfoses van een stijl*
- zaterdag 5 december 1998 - Excursie naar Leuven**
Geleid bezoek aan de tentoonstelling *Het Leuvense Stadhuis, pronkjuweel van de Brabantse gotiek* - Ontvangst door burgemeester Louis Tobback - geleid bezoek aan de tentoonstelling *Dirk Bouts (ca. 1410-1475), een Vlaams Primitief te Leuven* - bezoek aan de tentoonstelling *Leven te Leuven in de Late Middeleeuwen* in het Stedelijk Museum Vander Kelen-Mertens
- woensdag 27 januari 1999 - Gemeenschapscentrum De Linde, Haren**
Jaarlijkse Algemene Ledenvergadering met nieuwjaarssouper
- dinsdag 2 maart 1999 - Gemeenschapscentrum De Markten, Brussel**
Een cultureel akkoord tussen de Vlaamse en Franse Gemeenschap: debat met gewezen Vlaams minister voor Brusselse aangelegenheden Anne Van Asbroeck en Luc Legrand, doctor in de kunstgeschiedenis en adviseur bij de *Commission communautaire française*
- zaterdag 13 maart 1999 - Excursie naar Rijssel**
Geleid bezoek aan de tentoonstelling *Goya, un regard libre* in het Palais des Beaux-Arts
- dinsdag 23 maart 1999 - Gemeenschapscentrum De Markten, Brussel**
Debat over *Migranten in onze samenleving: Welke plaats krijgen zij? Welke plaats willen zij? Hoe dicht brengen ze ons bij hun moederland?* Met sp-voorzitter Fred Erdman en Johan Leman, directeur van het Centrum voor gelijke kansen en racismebestrijding
- dinsdag 20 april 1999 - Cultureel Centrum Rijke-Klarenstraat, Brussel**
Grote literaire avond met Bob Mendes: *Spanning en Intrige* en prijsuitreiking aan de beste leerlingen Nederlands van de Brusselse Gemeenschapsathenee
- Zaterdag 8 mei 1999 - Afrikamuseum, Tervuren**
Geleid bezoek aan de tentoonstelling *Magisch Marokko* o.l.v. Yamila Idrissi

vrijdag 11 juni 1999 - Gemeenschapscentrum De Linde, Haren
Zomersouper, met muziek en tombola

1999-2000 (46ste seizoen)

zaterdag 18 september 1999 - Brabantdag van het August Vermeylenfonds in Overijse
Historische wandeling - middagmaal - recreatieve wandeling en serrebezoek - ontvangst op het gemeentehuis

zaterdag 9 oktober 1999 - Koninklijke Musea voor Schone Kunsten, Brussel
Geleid bezoek aan de retrospectieve tentoonstelling *James Ensor*

zaterdag 13 november 1999 - Waalse excursie naar Namen
Geleid bezoek aan het Waals parlement en kennismaking met de PS-fractie - middagmaal in de hotelschool op de Citadel - bezoek aan het Museum Félicien Rops - bezoek aan andere monumenten - begeleiding door Walloniëkenner Guido Fonteyn

vrijdag 17 december 1999 - Gemeenschapscentrum De Linde, Haren
Jaarlijkse Algemene Ledenvergadering met wintersouper, muziek en tombola

zaterdag 22 januari 2000 - Atelier Marijke Van Neygen, Groot-Bijgaarden
Bezoek van het atelier van schilder Marijke Van Neygen - gitaarmuziek Sofie Van de Velde - nieuwjaarsdrink

donderdag 17 februari 2000 - Gemeenschapscentrum Elzenhof, Elsene
Lezing door Guido Fonteyn over *Wallonië en de Walen* - borrel Peket

donderdag 6 april 2000 - Koninklijk Atheneum Laken
Literaire Avond i.s.m. het Gemeenschapsonderwijs en de Vlaamse Gemeenschapscommissie: *De Vermeylenkring trakteert! Een mondvul literatuur met Oscar van den Boogaard* - Boekuitreiking voor de laureaten Nederlands van de Brusselse Gemeenschapsathenea

zondag 30 april 2000 - Brussel
Participatie aan *Het Groot Beschrijf* met het volgen van de bekroonde *Leukste wandeling in Brussel*, vanaf het Brusselse stadhuis

Op *Het Groot Beschrijf* 2000, *Leukste wandeling in Brussel*.

De August Vermeylenkring

zaterdag 20 mei 2000 - Brussel

Kunstgalerijenfietsstocht tussen de Kleine Zavel en het einde van de Louizalaan, i.s.m. De Wilde Pedaal

vrijdag 16 juni 2000 - Gemeenschapscentrum De Linde, Haren

Zomersouper, met tombola

2000-2001 (47ste seizoen)

vrijdag 15 september 2000 - Gemeenschapscentrum De Kriekelaar, Schaarbeek

Uitreiking August Vermeylenkring-prijs voor tekenkunst aan Vivian Kral - opening van de tentoonstelling *Kiezen voor Kunst* i.s.m. CSC-Contrasten

zaterdag 30 september 2000 - Brabantdag 2000 van het August Vermeylenfonds: Brusseldag

Wandeling langs de vaart in Sint-Jans-Molenbeek - geleid bezoek aan de Bottelarij (kvs) - lunch in Randstad - wandeling in Sint-Agatha-Berchem - koffie in Gemeenschapscentrum De Kroon

zaterdag 21 oktober 2000 - Huis Wielemans, Brussel

Geleid bezoek aan de tentoonstelling *Cobra, experimentele kunst*

zaterdag 18 november 2000 - Groep Planning, Brussel

Bezoek aan het Brussels architectenbureau Groep Planning - Ontmoeting met architect Paul Lievevrouw - Gesprek rond het thema *De hedendaagse architect en het bouwkundig patrimonium*

vrijdag 15 december 2000 - Gemeenschapscentrum De Linde, Haren

Jaarlijkse Algemene Ledenvergadering met wintersouper met muziek en tombola

zaterdag 27 januari 2001 - Excursie naar Luik

Bezoek aan de doopvont van Saint-Barthélémy en aan de Picassotentoonstellingen

zaterdag 24 februari 2001 - Excursie naar Antwerpen

Geleid bezoek aan kunstgalerijen in het kader van *Galerierondgang* en tentoonstellingen in het MUHKA - Geleid bezoek aan de tentoonstelling *Kinderen op hun mooist. Het kinderportret in de Nederlanden 1500-1700*

dinsdag 13 maart 2001 - Koninklijk Atheneum Laken

Een avond literatuur bij de avk met Kristien Hemmerechts - Prijsboekenuitdeling aan de beste leerlingen Nederlands van de Brusselse atheneum - i.s.m. Brussels Overleg- en Coördinatiecentrum van het Gemeenschapsonderwijs (BOCO) en met de steun van de VGC

zaterdag 21 april 2001 - Muziekinstrumentenmuseum, Brussel

Geleid bezoek o.l.v. Dr. Ignace De Keyser, adjunct-conservator van het MIM

zaterdag 12 mei 2001 - Brussel

Kunstgalerijenfietsstocht van de Grote Zavel tot de vijvers van Elsene, i.s.m. De Wilde Pedaal

vrijdag 8 juni 2001 - Gemeenschapscentrum De Linde, Haren

Zomersouper met muziek, moppen en tombola

2001-2002 (48ste seizoen)

zaterdag 22 september 2001 - Autocarexcursie naar Limburg i.s.m. de Charles de Costerkring en Contrasten

Bezoek aan het wijnkasteel van Genoels-Elderen: wandeling in het park en arboretum, rozentuin, proeftuin en wijngaarden; bezoek aan de druivenpers, stokerij, wijnkelders en degustatie in het wijnhuis - middagmaal in restaurant Boerenhof in het gehucht De Planck - geleide auto-

cartour in de Voerstreek en ontmoeting met burgemeester Huub Broers - ontvangst door AVF-afdeling Tongeren en bezoek aan het begijnhof

zaterdag 20 oktober 2001 - Muziekinstrumentenmuseum, Brussel

Tweede geleid bezoek o.l.v. Dr. Ignace De Keyser, adjunct-conservator van het MIM

donderdag 22 november 2001 - Restaurant Parnassos, Brussel

Geplande ontmoeting met burgemeester Freddy Thielemans ging onverwachts niet door. Het was de bedoeling enkele vragen te behandelen, zoals *Ben ik een Vlaamse of een Franstalige Brusselaar? Hoe zit het met het Vlaams stedelijk onderwijs? Hoeveel aandacht (en centen) besteedt de Stad Brussel aan de Nederlandse cultuur en aan tweetalige culturele activiteiten?* De ontmoeting vond uiteindelijk plaats in januari 2002 (zie beneden)

zaterdag 15 december 2001 - Restaurant Parnassos, Brussel

Jaarlijkse Algemene Ledenvergadering met wintersouper met muziek en tombola

zaterdag 19 januari 2002 - Stadhuis, Brussel

Bezoek aan het Stadhuis o.l.v. Roel Jacobs - ontvangst bij burgemeester Thielemans

donderdag 21 februari 2002 - Restaurant Parnassos, Brussel

Eerste workshop o.l.v. Frans Ramael over *Quid met mijn GSM?*

donderdag 21 maart 2002 - Koninklijk Atheneum Laken

Een avond literatuur met Peter Verhelst - Prijsboekenuitdeling aan de beste leerlingen Nederlands van de Brusselse athenea - i.s.m. BOCO en met de steun van de VGC

zondag 21 april 2002 - Gemeenschapscentrum De Markten, Brussel

Pieter Bruegel de Oude in Brussel als inspiratiebron van schrijvers: activiteit van de AVK i.s.m. BOCO in het kader van Het Groot Beschrijf

maandag 22 april 2002 - Lokaal 'J.-B. Verlooy' van het BOCO, Evere

Tweede workshop o.l.v. Frans Ramael over *Quid met mijn GSM?*

zaterdag 11 mei 2002 - Brussel

Kunstgalerijenfietsocht van de Oude Korenhalle naar de vaart, via het Stadhuis - i.s.m. De Wilde Pedaal en Pro-Vélo

vrijdag 7 juni 2002 - Restaurant Hof ten Eenhoorn, Asse

Zomersouper met muziek, tombola en moppen

2002-2003 (49ste seizoen)

zaterdag 7 september 2002 - Instituut Beeldend Kunstonderwijs van de Vlaamse Gemeenschap, Etterbeek

De grote leerweek: bijwonen van lessen in de ateliers edelsmeedkunst, tekenen, digitale fotobewerking, beeldhouwen en grafiek van het RhoK - i.s.m. Louis-Paul Boonkring en Contrasten

zaterdag 28 september 2002 - Brugge 2002-dag

Excursie naar Brugge, cultuurhoofdstad van Europa: bezoek aan de tentoonstelling *August Vermeylen, leven en werk, zijn betekenis en taak anno 2002*, georganiseerd door AVF-West-Vlaanderen - Algemene vergadering AVF-nationaal - middagmaal in restaurant Malpertuus - geleid bezoek aan Brugge met de Paardentram - geleid bezoek aan de tentoonstelling *Besloten wereld, open boeken* in de abdijsite van het Grootseminarie van Brugge

donderdag 14 november 2002 - Restaurant Parnassos, Brussel

Frans Cocquyt over zijn vader Pros Cocquyt, pionierpiloot en de eerste jaren van SABENA

zaterdag 14 december 2002 - Paleis voor Schone Kunsten, Brussel

Geleid bezoek aan de tentoonstelling *Het goud der Thraciërs* in het kader van Europalia Bulgarije

zaterdag 14 december 2002 - Restaurant Le Poulbot de Bruxelles, Brussel

De August Vermeylenkring

Jaarlijkse Algemene Ledenvergadering met winterlunch

zaterdag 25 januari 2003 - Cacao- en chocolademuseum, Brussel

Geleid bezoek aan het museum - uiteenzetting van Marc Bontemps, directeur Oxfamwereld-winkels, over *Problemen rond de cacao-teelt in de Derde Wereld* (lokalen sp.a, Agoragalerij)

donderdag 27 februari 2003 - Gemeenschapsatheneum Martha Somers, Laken

Een avond literatuur met Stefan Hertmans - Prijsboekenuitdeling aan de beste leerlingen Nederlands van de Brusselse atheneum - i.s.m. BOCO en met de steun van de vgc

zaterdag 1 maart 2003 - Flageygebouw, Elsene

Geleid bezoek aan het vroegere NIR-gebouw op het Flageyplein o.l.v. Anne-Sophie Van Neste

26 april 2003 - Excursie naar Henegouwen (Mons en Grand-Hornu)

Geleid bezoek aan de stad Mons en ontvangst door het stadsbestuur - middagmaal - geleid bezoek aan de tentoonstelling *Le beau corps de la mémoire* in het Musée des Arts Contemporains de la Communauté Française (het MAC's) en aan de site van Le Grand Hornu

zaterdag 10 mei 2003 - Brussel

Kunstgalerijenfietsocht van de Hallepoort via de Hoogstraat naar de Barthélémylaan

zondag 15 juni 2003 - Zomer aan zee, Oostende

Geleid bezoek aan de tentoonstelling *Marines in confrontatie* in het kader van het project 2003 *Beaufort* in het Provinciaal Museum voor Moderne Kunst - Zomerlunch in het Art Café met de leden van AVF-Oostende - bezoek aan het *Fort Napoleon*

2003-2004 (50ste seizoen)

zaterdag 20 september 2003 - Vlaams-Brabantdag van het Vermeylenfonds, Bierbeek

Ontmoetingsdag van AVF-afdelingen van Vlaams-Brabant en Brussel - wandeling in het natuurgebied Hazenberg en de vierkantshoeve - bezoek aan het waterzuiveringsproject en aan de Fair Trade Markt en de Wereldwinkels - Middagmaal van streekproducten in Cultureel Centrum De Borre - bezoek aan het BEK-HUIS (tentoonstelling en jazz)

zaterdag 27 september 2003 - Excursie naar Gent

Bezichtiging van de collectie houtblokken van Frans Masereel in het AMSAB - lunch in cafetaria *De Vooruit* - i.s.m. de Charles de Costerkring

zaterdag 4 oktober 2003 - Le Botanique, Brussel

Festival van het Vrije Beeld met Verenigingsbeurs en stand van de AVK

zaterdag 18 oktober 2003 - Museum van Elsene

Geleid bezoek aan de tentoonstelling *Het Italiaans Futurisme*, o.l.v. Rik Sauwens in het kader van Europalia Italië - middagmaal in restaurant *De Volle Gas*

zaterdag 22 november 2003 - Flageygebouw, Elsene

Tweede geleid bezoek aan het vroegere NIR-gebouw op het Flageyplein o.l.v. Anne-Sophie Van Neste

zaterdag 13 december 2003 - Ristorante Barbanera, Brussel

Uiteenzetting door Anne Van Lancker, Europees parlamentslid sp.a en lid van de Europese Conventie, over *De Europese Grondwet* - Jaarlijkse Algemene Ledenvergadering met eindejaarslunch

zaterdag 17 januari 2004 - Atelier Lieve van Hove, Sint-Lambrechts-Woluwe

Atelierbezoek en nieuwjaarsdrink bij keramiste Lieve van Hove en haar zoon Erik Schiettecatte

zaterdag 21 februari 2004 - Molenbeekse excursie

Geleid bezoek aan de Sint-Jan-de-Doperskerk o.l.v. Guido Stegen, ondervoorzitter van de Koninklijke Commissie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest - Italiaanse lunch - bezoek aan het Brussels Museum van de Industrie en de Arbeid in de Fonderie en de tentoonstelling over de geschiedenis van de Compagnie des Bronzes - verwelkoming door directeur Guido Vanderhulst

dinsdag 16 maart 2004 - Muziekacademie, Anderlecht

Avond Literatuur met Erik De Kuyper - Inleiding door Mark Maes - Prijsboekenuitreiking aan de beste leerlingen Nederlands van de Brusselse athenea - i.s.m. BOCO

zondag 18 april 2004 - Archief en Museum van het Vlaams leven te Brussel, Brussel

Opening van de tentoonstelling Van leeuwen en leeuwinen: de Vlaamse gedachte van Emanuel Hiel tot Lydia Deveen in het kader van de Erfgoeddag 'Het zit in de familie' - voordracht over *Vier generaties van Brusselse flaminganten* door Prof. dr. Els Witte, ere-rector van de VUB

zondag 25 april 2004 - Gemeenschapscentrum De Markten, Brussel

Kids aan het woord: jeugdpoëzie (11-15 jaar) in het raam van Het Groot Beschrijf - i.s.m. BOCO

zaterdag 15 mei 2004 - Brussel

Kunstgalerijenfietsocht van de Rollebeekstraat tot de Sint-Gorikshalle - i.s.m. De Wilde Pedaal

zaterdag 12 juni 2004 - Restaurant Ventre Saint-Gris, Ukkel

Zomersouper - Bezoek aan het Museum Felix De Boeck en aan de tentoonstelling *Helène Riedel*.

De "dernier carré" van de kunstgalerijenfietsocht op 15 mei 2004 (oude graanmarkt)

